

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

FRAFALD, FASTHOLDELSE OG GENNEMFØRSEL PÅ ERHVERVSUDDANNELSERN

Et reviewstudie af, hvad vi i en dansk kontekst ved om frafald, fastholdelse og gennemførelse af unge elever på erhvervsuddannelser fra 2011 til 2023

Mahler, Anne; Thomsen, Emma Søndergaard; Louw, Arnt

Creative Commons License
Ikke-specificeret

Publication date:
2023

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Mahler, A., Thomsen, E. S., & Louw, A. (2023). *FRAFALD, FASTHOLDELSE OG GENNEMFØRSEL PÅ ERHVERVSUDDANNELSERN: Et reviewstudie af, hvad vi i en dansk kontekst ved om frafald, fastholdelse og gennemførelse af unge elever på erhvervsuddannelser fra 2011 til 2023*. (1 udg.).

<https://www.cefu.dk/media/717548/reviewstudie-om-fracald-fastholdelse-og-gennemfoersel-pa%CC%8A-eud-2011-2023.pdf>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

FRAFALD, FASTHOLDELSE OG GENNEMFØRSEL PÅ ERHVERVS- UDDANNELSERNE

*Et reviewstudie af, hvad vi i en dansk kontekst ved
om frafald, fastholdelse og gennemførelse af unge
elever på erhvervsuddannelser fra 2011 til 2023*

Anne Mahler, Emma Søndergaard Thomsen & Arnt Louw

INDHOLD

FORORD	4
INDLEDNING	5
REVIEWESTUDIETS TILBLIVELSE OG KILDEGRUNDLAG	7
Læsevejledning	8
RESUMÉ	9
Fællesskaber og sociale relationer	9
Uddannelsesmiljø på erhvervsuddannelserne	10
Elevernes klasse, køn og etnicitet	11
CENTRALE POINTER	14
FÆLLESSKABER OG SOCIALE RELATIONER	16
Fællesskaber – trivsel – fastholdelse.....	16
Fællesskaber og ungdomsmiljø giver grobund for tilhør på uddannelsen	17
Arbejdet med at styrke unges fællesskaber giver ikke automatisk mindre frafald.....	19
Faglighed og relationen mellem lærere og elever	20
Fællesskaber og frafald fra oplæringen	21
Afrunding på fællesskaber og sociale relationer	21
UDDANNELSESMILJØET PÅ ERHVERVSUDDANNELSERNE	23
I Del – Læring på skolen, lærerens og støttepersoners betydning	23
Målorientering som motivationsbooster.....	24
”Vi vil ses og høres” - Innovative læringsrum skal skabes sammen med eleverne	25
Lærerens rolle og betydning for elevernes engagement	25
En tillidsfuld og personlig lærerrolle med fokus på det faglige	26
Den ’rette’ elevattitude er adgangsbillet for opmærksomhed og hjælp fra læreren	26
Støttepersoner – et fastholdelsesinitiativ med potentialer og udfordringer.....	27
II Del – Erhvervsuddannelsernes betydningsfulde og problematiske overgange.....	29
Fleksible fastholdelsestiltag der kan resultere i øget frafald	29
Overgange udfordrer elevernes fællesskaber og trivsel	31
I spændingsfeltet mellem at være elev og ansat	32
Unge overgange – ikke kun uddannelsesmæssigt	33
Afrunding på uddannelsesmiljøet på erhvervsuddannelserne.....	34
KLASSE, KØN OG ETNICITET	36
Sammenhæng mellem klassemæssig baggrund, personlige udfordringer og frafald	36

Uddannelser præget af skæve kønsmæssige sammensætninger	38
Bestemte køn vælger bestemte hovedområder.....	38
Kønsnormer der får de unge til at holde fast eller falde fra – kønnede selektionsprocesser ...	39
Etnicitet – en kategori med betydning for elevernes inddragelse og deltagelsesmuligheder	40
Må jeg få hjælp til at finde en elev- eller læreplads?.....	41
Afrunding på elevernes klasse, køn og etnicitet.....	42
LITTERATURLISTE.....	44
Supplerende litteraturliste.....	51
APPENDIKS – SØGNINGSPROCEDURE OG DATAGRUNDLAG FOR REVIEWSTUDIET	54
Søgestreng.....	55
Flowchart.....	56
Oversigt over inkluderede bidrag.....	57

FORORD

Dette reviewstudie kortlægger forskningsbaserede publikationer med fokus på frafald, fastholdelse og gennemførelse fra 2011 til 2023, og give en oversigt over de eksisterende tematikker inden for feltet. Reviewstudiet er en del af forskningsprojektet: *Hvordan giver det mening at være ung på eud - et forskningsprojekt om unge under 25 år og deres møde med erhvervsuddannelsernes grundforløb*, som Center for Ungdomsforskning (CeFU) gennemfører i regi af Center for Viden om Erhvervsuddannelserne (CEVEU)¹.

Formålet med reviewstudiet er først og fremmest at udgøre et vidensfundament for forskningsprojektet. Men reviewstudiet kan også anvendes som selvstændigt vidensgrundlag af erhvervsuddannelsesfeltets interessenter og aktører i forhold til indsatser, politikker og mulige udviklingsområder i relation til frafald, fastholdelse og gennemførelse på erhvervsuddannelserne.

I søgningen til reviewstudiet har vi benyttet databasen Forskningsportalen, der har eksisteret siden 2011. Forskningsportalen benytter udelukkende publikationer fra danske forskningsinstitutioner. Dette betyder, at inkluderede bidrag har gennemgået en systematisk bearbejdningsproces og lever op til forskningsmæssige validitetskrav, der sikrer kvaliteten af data og fund. Reviewstudiet baserer sig på en variation af videnskabelige kilder i form af artikler, ph.d.-afhandlinger, rapporter, bøger og evalueringer.

Fra CeFU har studentermedhjælper Emma Søndergaard Thomsen, videnskabelig assistent Anne Mahler og lektor Arnt Louw stået for udarbejdelsen af reviewstudiet. Derudover har lektor Anne Görlich fungeret som faglig sparringspartner undervejs i forløbet og Maria Paninguak Jelonek har stået for korrekturlæsning.

En stor tak skal lyde til Pernille Hjermov og Henrik Hersom fra Københavns Professions-skole for sparring og gode kommentarer på reviewstudiet undervejs.

God læselyst!

---

¹ [Signaturprojekt 2: Hvordan giver det mening at være ung på EUD? - CEVEU](#)

INDLEDNING

Erhvervsuddannelserne i Danmark er en del af det danske ungdomsuddannelsessystem. Erhvervsuddannelserne kan vælges direkte efter 9. og 10. klasse, men kan også vælges senere. 19 % af de unge fra en årgang vælger erhvervsuddannelserne direkte efter grundskolen og starter derved på grundforløb 1, mens gennemsnitsalderen på grundforløb 2 på tværs af alle erhvervsuddannelser er 25 år (EVA, 2022). Efter i mange år at have ligget stabilt på omkring 55 % har elevernes gennemførselsprocent siden 2015 været svagt stigende og ligger nu på omkring 59 % (DEA, 2022). Dette til trods ligger frafaldet fra erhvervsuddannelserne stadig på omkring 40-45 %. Frafaldet sker både på grundforløbet, i overgangen mellem grund- og hovedforløb og på hovedforløbet, og på grundforløbet er frafaldet større for de unge mellem 18-24 år (21 %) end blandt voksne elever (17 %) (BUVM, 2018). Generelt har situationen for erhvervsuddannelserne således i en årrække været præget af lav søgning og højt frafald.

Politisk har der derfor også i en årrække været massivt fokus på at øge unges valg af erhvervsuddannelserne samt på at dæmme op for det høje frafald. Det har hen over årene givet sig udslag i en lang række reformer og indgreb, der har skullet adressere dette, som f.eks. den store erhvervsuddannelsesreform *Bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser* fra 2014, den politiske aftale *Fra folkeskole til faglært* fra 2018 og senest trepartsaftalen *Flere lærepladser og entydigt ansvar* fra 2020. Sideløbende hermed har der været iværksat et øget antal indsatser ude omkring på erhvervsskolerne, i særlig grad med fokus på rekruttering til erhvervsuddannelserne, men også med fokus på at dæmme op for frafaldet og øge gennemførslen (Eilenberg et al., 2022).

Den stigende politiske og samfundsmæssige optagethed af erhvervsuddannelserne, som vi har været vidne til de seneste årtier, kan overordnet siges at være todelt. For det første har det handlet om at rekruttere tilstrækkeligt unge til erhvervsuddannelserne, i en tid, hvor arbejdsmarkedet skriger på faglært arbejdskraft. For det andet har det handlet om, at alle unge får en ungdomsuddannelse – også udsatte grupper af unge. Her har erhvervsuddannelserne gennem tiden været sat til at spille en særlig rolle som løftestang for disse unge, så de politiske målsætninger med erhvervsuddannelserne kan opnås.

Forskningsmæssigt har valg af, og især frafald fra, erhvervsuddannelserne, ligeledes været dominerende spor de seneste par årtier med det formål dels at forstå de unges valg og valgprocesser i relation til erhvervsuddannelser, og dels at forstå, hvad der gør, at så mange elever falder fra, og hvad der kan gøres for, at flere gennemfører erhvervsuddannelserne. Dette til trods er søgningen ikke steget, og frafaldet fra erhvervsuddannelserne er stadig relativt stort. Årsagerne kan være – og er – mange, der på forskellig samspillende vis har at gøre med individuelle, institutionelle, sociale, socioøkonomiske, samfundsmæssige, geografiske og sundhedsmæssige forhold, ligesom de elever, som vælger en erhvervsuddannelse, udgør en meget heterogen gruppe med forskellige drømme, behov, udfordringer og ønsker til deres ungdoms- og uddannelsesliv. Derfor er det også afgørende at anlægge mangefacetterede perspektiver på frafald og at forstå de processer, der skaber disengagement fra uddannelse og frafald.

I nærværende forskningsprojekt, som dette reviewstudie er en del af, anlægger vi derfor også et bredt perspektiv i forhold til frafald og gennemførsel og ser nærmere på disse samspillende sammenhænge og forskellige unges meningsskabelse i henholdsvis deres ungdoms- og uddannelsesliv. Antagelsen bag dette er netop, at der er mange forskellige faktorer – både i og uden for uddannelse – der har betydning for de forskellige unges oplevelse af sammenhæng og gennemførsel og modsat,

sammenbrud og frafald, og fra de unges perspektiv kan det netop opleves som særdeles meningsfuldt både at ville gennemføre uddannelsen, men også at afbryde den. Derfor er 'mening' også i centrum for forskningsprojekt. Dette reviewstudie indgår som nævnt i forskningsprojektet som vidensgrundlag i forhold til at kaste lys over spørgsmålet: *Hvad ved vi i en dansk kontekst om frafald, fastholdelse og gennemførelse af unge elever på erhvervsuddannelserne i de seneste 13 år?*

REVIEWESTUDIETS TILBLIVELSE OG KILDEGRUNDLAG

Nærværende reviewstudie er udformet med inspiration fra metoden bag et scoping review. Et scoping review har, som andre reviewmetoder, til hensigt at organisere eksisterende forskning på et område og udpege de væsentligste kilder af tilgængelig viden. Et scoping review afdækker ofte et bredt emnefelt eller tematik og inkluderer flere forskellige typer af empiriske studier såsom peer reviewed forskningsartikler, evalueringer, videnskabelige rapporter eller empiribaserede projekter. Et scoping review kan derfor godt inkludere bidrag, som anvender forskellige metoder og har forskellige forskningsspørgsmål (Arksey & O'Malley, 2005). Ved nærværende reviewstudie har vi ladet os inspirere af scoping reviewets metode til at anlægge et bredt perspektiv på årsagerne til frafald, fastholdelse og gennemførsel på erhvervsuddannelserne. Vi ønsker at blive klogere på, hvor meget der er skrevet, hvordan der er skrevet om emnet, og hvor der er videnshuller eller brug for nuanceret og aktuel viden inden for feltet eller specifikke forskningsfokuser og -temaer.

I søgningen til reviewstudiet har vi primært benyttet databasen Forskningsportalen, der har eksisteret siden 2011. Vi har således haft mulighed for at inkludere studier med specifik interesse for erhvervsuddannelserne fra år 2011 til 2023. Denne tidsmæssige afgrænsning dækker en væsentlig periode i erhvervsuddannelsernes historie, fra lige op til den store erhvervsuddannelsesreform i 2014 samt perioden efter og frem til nu. Forskningsbidragene kan således tegne et billede af forskningstemaer, viden og evt. forandringer i denne væsentlige periode. Derudover giver denne tidsafgrænsning os mulighed for at sammenkoble fundene med en større undersøgelse fra 2011 af læringsmiljøet på erhvervsuddannelserne, som kvantitativt baserer sig på ca. 7.000 elevbesvarede spørgeskemaer samt talrige kvalitative interviews med elever, lærere og ledere (Brown et al., 2011; Brown & Katznelson, 2011), hvilket kan give et unikt billede af forandringer og konstanter de seneste 13 år.

Med udgangspunkt i forskningsspørgsmålet har vi defineret reviewstudiets inklusions- og eksklusionskriterier. Inkluderede publikationer opfylder tre kriterier: (1) at konteksten for publikationen er danske erhvervsuddannelser, (2) at genstandsfeltet for publikationen er frafald, fastholdelse eller gennemførsel og (3) at omdrejningspunktet for publikationen er unge elever mellem 15-25 år. Således er publikationer, som f.eks. omhandler ungdomsuddannelser generelt, hvor erhvervsuddannelser ikke er analyseret særskilt, ekskluderet. På samme måde er publikationer, der omhandler vejledning af udskolings elever, arbejdsmiljø, voksenlærlinge, underviserne praktikvejledere eller de oplæringsansvarlige på erhvervsuddannelserne – hvor der ikke er eksplicit fokus på frafald, fastholdelse eller gennemførsel blandt unge også blevet ekskluderet.

Reviewstudiet baserer sig på en bred variation af videnskabelige kilder i form af artikler, ph.d.-afhandlinger, rapporter, bøger og enkelte evalueringer. Eftersom reviewstudiet udgøres af danske studier, er hovedvægten af bidragene udarbejdet på dansk og enkelte på engelsk. Alle inkluderede bidrag er blevet gennemlæst og kodet ud fra reviewstudiets forskningsspørgsmål og har på den baggrund udformet reviewstudiets tematikker. For en uddybning af søgeprocessen, datagrundlag, reviewstudiets tilblivelse og en liste over inkluderede bidrag samt deres kendetegn, se appendiks.

Nærværende reviewstudie er bidrag til, hvad vi i en dansk kontekst forskningsmæssigt ved om erhvervsuddannelses elevernes frafald, fastholdelse og gennemførelse fra år 2011 til 2023. Vi kalder det bevidst et *reviewstudie*, fordi det ikke blot er en beskrivelse af de forskningsmæssige fund. Vi sætter løbende disse fund ind i en samfundsmæssig og uddannelsesmæssig kontekst og anvender fundene dels som ansatser til at tegne nogle overordnede linjer i de forskningsfokuser og -temaer, der har gjort sig gældende siden 2011, og dels som ansatser til at udpege mulige nye forskningsfokuser og -temaer. På den måde er reviewstudiet også et udtryk for vores læsning af feltet, forskningen og fremtidsperspektiverne. Vi vil, så vidt det er muligt, tydeliggøre, hvornår der er tale om direkte formidling af bidragets fund, og hvornår det er vores analytiske pointer.

Læsevejledning

Indledningsvis gives et kort resumé og fremlægning af 10 centrale pointer fra reviewstudiet. Herefter følger selve reviewstudiet, der er opdelt i tre kapitler:

1. Fællesskaber og sociale relationer
2. Uddannelsesmiljøet på erhvervsuddannelserne
3. Elevernes klasse, køn og etnicitet

Opdelingen er analytisk. I praksis blander temaerne sig ofte sammen. F.eks. er det en pointe i reviewstudiet, at lærerrollen er væsentlig i elevernes optik, både for fællesskaberne og de sociale relationer på uddannelsen, hvilket belyses i kapitel 1, men også for det faglige uddannelsesmiljø på uddannelsen, hvilket belyses i kapitel 2.

Hvert kapitel er konstrueret omkring et analytisk tema og er fremstillet efter en logik, hvor der først er en rammesættende intro til temaet. Herefter følger en beskrivelse og redegørelse for de fund og pointer, som litteratursøgningen har afdækket i relation til temaet. Dette efterfølges af overvejelser over, hvad temaets og litteraturens bidragsydere giver anledning til at rette opmærksomheden mod – hvor der så at sige opleves muligheder og barrierer – der så kan give anledning til ny forskning eller nye udviklingsområder. Undervejs beskrives kort bidragenes oprindelse, hvor det forekommer relevant, og ofte første gang et bidrag anvendes. Når vi undervejs skriver *frafald* og *gennemførelse*, inkluderer det også begrebet *fastholdelse* idet begrebet *gennemførelse* inkluderer, at eleverne bliver (fastholdt) på uddannelsen. Enkelte steder vil begrebet fastholdelse stadig blive anvendt, fordi det direkte relaterer sig til et citat eller pointe.

På baggrund af reviewstudiet har vi som nævnt udpeget centrale 10 pointer i arbejdet med elevernes frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelserne. Disse 10 pointer fremlægges umiddelbart efter resuméet og er tænkt som en række opmærksomhedspunkter til praktikere, forskningsmedarbejdere og politikere i forhold til at understøtte, at de unge på erhvervsuddannelserne får optimale muligheder for at gennemføre deres uddannelse og tilegne sig de faglige og sociale kompetencer, det kræver at være elev på en erhvervsuddannelse.

RESUMÉ

Dette reviewstudie fungerer som vidensgrundlag for et igangværende forskningsprojekt om unge på erhvervsuddannelser – helt præcist om deres meningsskabelse i deres uddannelses- og ungdomsliv. Det blev beskrevet i indledningen, at erhvervsuddannelserne står overfor en stor udfordring i forhold til at få de unge til at gennemføre en erhvervsuddannelse, og derfor ønsker vi med dette reviewstudie at stille skarpt på, hvad vi allerede har forskningsbaseret viden om i forbindelse med elevernes frafalds- og gennemførelsmønstre på erhvervsuddannelserne.

Det udgør en helt general pointe på tværs af størstedelen af bidragene i reviewstudiet, at frafald ikke kan forstås som en enkeltstående begivenhed, men må forstås som en proces over længere tid, der involverer mange samspillende forhold. Derfor er det også afgørende at anlægge mangefacetterede perspektiver på frafald og søge at forstå de processer, der skaber disengagement fra uddannelse og frafald. Samtidig er det værd at understrege, at frafald ikke er entydigt negativt, men kan have at gøre med en afklaringsproces, hen mod andre faglige interesser. Frafaldet skal altså i nogle tilfælde mere forstås som et tilvalg af en anden uddannelse eller beskæftigelse. Slutteligt er det værd at bemærke, at de initiativer, der indføres som løsninger på frafald på et givent tidspunkt, ofte senere udpeges som selve årsagen til frafald, som f.eks. indførelsen af individuelle grundforløb med reform i 2000. Derfor kan frafaldsproblematikken ikke betragtes som en rationel kausal årsags- virknings-sammenhæng, hvor det blot handler om at finde det rette middel mod frafaldet en gang for alle, så eleverne kan se fidusen i at blive på uddannelsen. Der kan som nævnt for det første være gode årsager til *fravalg* af uddannelsen, og for det andet være mange forhold, aktører, processer og konjunkturer, der gør sig gældende forskelligt og på forskellige tidspunkter i elevernes uddannelsesforløb. Det kræver med andre ord indsigt, respekt, nuancer og ydmyghed at gå til frafalds- og gennemførelsesproblematikkerne på erhvervsuddannelserne. Vi vil med denne indsigt og ydmyghed nedenfor præsentere nogen af de temaer og tendenser der gør sig gældende på tværs af reviewets inkluderede bidrag, for at belyse hvad vi ved om frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelserne.

Fællesskaber og sociale relationer

Reviewet bidrag tegner et gennemgående billede af, at der gør sig en sammenhæng gældende mellem fællesskaber, trivsel og gennemførelse på erhvervsuddannelserne. Fællesskaber og sociale relationer, der skaber inklusion, fornemmelse for tilhør, tryghed og tillid, udgør således et helt centralt opmærksomhedspunkt i forhold til at bekæmpe frafald og øge gennemførelsen. Dette gør sig i og for sig gældende for alle aldersgrupper, men i særdeleshed for unge. Unges fællesskaber og sociale relationer anses på den måde som en særlig ressource, og der har gennem tiden været arbejdet bevidst og målrettet med dette, både på skolerne og politisk, for at dæmme op for elevernes frafald og øge deres gennemførelse. Dette gør sig ikke mindst gældende i forhold til at undersøge og forstå unges fællesskaber og sociale relationer, og på baggrund af reviewstudiet tegner der sig et billede af, at det har betydning for elevernes frafald og gennemførelse, når der etableres stærke og inkluderende ungdomsmiljøer på erhvervsuddannelserne, hvor eleverne oplever tilhør, tryghed og tillid, både inden for de enkelte uddannelser og på tværs af uddannelser. Enkelte bidrag maner dog til forsigtighed i forhold til at antage en ubetinget og automatisk sammenhæng mellem fællesskaber, trivsel og fastholdelse. For det første fællesskaber og ungdomsmiljøer meget forskellige ud på tværs af uddannelser. For det

andet har der gennem tiden, særligt i starten af 10'erne, været tendens til at arbejdet med at styrke elevernes fællesskaber og sociale relationer nærmest udgjorde et formål i sig selv, hvilket, i elevernes optik, kunne komme til at virke demotiverende og stå i vejen for faglig fordybelse på uddannelsen. På den måde kan arbejdet med fællesskaber og sociale relationer komme til at virke kontraproduktivt i forhold til at bekæmpe frafald og øge gennemførelsen, hvis det ikke kobles til håndværket og fagligheden på uddannelsen. Dette udgør et væsentligt opmærksomhedspunkt også fremadrettet i arbejdet med elevernes fællesskaber og sociale relationer på erhvervsuddannelserne.

Det er dog ikke kun elevernes fællesskaber og sociale relationer, der fremhæves som væsentligt i forhold til frafald og gennemførelse. Lærernes og elevernes relationer udgør også et væsentligt omdrejningspunkt, og de forskningsbidrag, der behandler dette tema, peger på, at lærerne – og oplærerne – udgør væsentlige faglige rollemodeller, og lærerens og oplærernes tro på og understøttelse af de unges mestringskompetencer og evner til at gennemføre uddannelsen styrker deres motivation og tro på at kunne gennemføre uddannelsen. Det synes derfor væsentligt, at man som lærer og oplærer er sig sin rolle bevidst både som faglig rollemodel og i det relationelle arbejde med at skabe tilhør, inklusion og faglige fællesskaber på skolen og i oplæringen. Dette kræver dog også ledelsesmæssig støtte og de rette kompetencer og organisatoriske rammer, både på skolen og i oplæringen. Dermed understreges den vigtige pointe, at elevens frafald og gennemførelse ikke kun handler om eleverne. Det handler i høj grad om helhedsorienteret tænkning omkring de processer, lokaler, institutionelle praksisser og kulturer samt andre fagpersoner, de unge møder på deres vej ind i og gennem deres erhvervsuddannelse.

Betydningen af fagpersoner som rollemodeller, og tænkning omkring hvordan organisationen er gearret til at være ungeparat, er væsentlig bedre belyst på skoledelen af erhvervsuddannelserne end i oplæringen. Derfor udgør det en pointe på baggrund af dette reviewstudie, at der er behov for ny og opdateret viden om, hvordan man som oplærer og oplæringssted kan arbejde med at tage ansvar for den faglige oplæring samt skabe et inkluderende og trygt arbejdsmiljø for lærlinge og elever i praktik.

Uddannelsesmiljø på erhvervsuddannelserne

Elevens engagement og motivation afhænger i høj grad af lærerne, oplærerne og uddannelsesmiljøets aktiviteter, og som reviewstudiet peger på, har dette en sammenhæng med frafald og gennemførelse. Her peger forskningsbidragene på, at praksisrelatering og praksisrelevans af uddannelsesaktiviteterne, variation i undervisningen, mulighederne for innovation og inddragelse af eleverne i undervisningen er elementer, der styrker elevernes gennemførelse og stolthed og mindsker frafald. Omvendt er det ofte disengagerende og umotiverende for eleverne, når de teoretiske fag opleves som adskilte fra fagets praksis og når de ikke oplever fagene som relevante eller sammenhængende. Videre tegner der sig et gennemgående billede af, at lærerne og oplærerne kan fungere som inspirerende faglige rollemodeller. I den forbindelse peger bidragene på, at elevernes attituder kan være afgørende for, om de aflæses som faglige eller ikke-faglige, hvilket kan få betydning for elevernes adgang til lærernes tid, ressourcer, opmærksomhed og hjælp. Dette understreger igen lærernes og oplærernes særlige ansvar for at skabe inkluderende faglige fællesskaber for den mangfoldige elevgruppe på erhvervsuddannelserne.

Støttepersoner og andre ressourcepersoner på skolen har gennem tiden været et centralt element i arbejdet med at bekæmpe frafald og øge gennemførelse. Og som reviewstudiet her viser, er det med god grund, fordi støttepersoner og støtteaktiviteter kan være afgørende for, om en elev falder fra eller bliver på uddannelsen. Derfor er det en pointe, at arbejdet med støttetiltag på erhvervsuddannelserne er væsentligt for at mindske frafaldet og øge gennemførelsen. Men som det også påpeges, er der her heller ikke tale om en automatisk sammenhæng mellem støtte og gennemførelse. Det handler i høj grad om, hvordan skolens støttefunktioner tænkes sammen med uddannelsen som helhed, og at der tages udgangspunkt i elevernes perspektiv, så hjælpen følger eleven, og ikke institutionens logik.

I starten af 10'erne blev mangel på elev- og lærepladser og senere korte uddannelsesaftaler udpeget som kilde til øget frafald fra erhvervsuddannelserne. Og ikke uden grund, for som det peges på i reviewstudiet, betød det ikke at kunne få en praktikplads og dermed usikkerhed omkring at kunne færdiggøre sin erhvervsuddannelse tab mening og motivation for eleverne. De korte uddannelsesaftaler betød endnu flere skift og overgange for eleverne undervejs i deres erhvervsuddannelse. Dette blev udpeget som en frafaldsårsag, fordi det udgjorde en stor udfordring for eleverne at skabe helhed og sammenhæng i deres uddannelse. I de senere år udpeges manglen på elev- og lærepladser ikke i samme grad som årsag til frafald, ikke mindst fordi der – i hvert fald inden for visse brancher – er mere mangel på unge end på elev- eller lærepladser. De senere år er muligheden for at indgå korte uddannelsesaftaler kraftigt begrænset, og derudover er skolerne blevet forpligtet til at tage ansvar for det elev- og lærepladsopsøgende arbejde. Det betyder dog ikke, at problemet er løst. Overgang til oplæring udgør stadig en betydelig kilde til frafald, og der gør sig stadig ulige adgang gældende til elev- og lærepladser for de unge, hvilket har betydning i forhold til frafald og gennemførelse.

Hvad angår elev- og lærepladsen som læringsmiljø, tegner reviewstudiet et billede af, at dette læringsrum rummer store potentialer og er kilde til motivation for mange elever. Men det kommer ikke af sig selv, og som det påpeges, kan praktikken og lærepladsens læringsrum være svært at afkode og træde ind i – særligt for unge med ingen eller ringe arbejdsmarkedserfaring. Her peger bidrag på, at forventningsafstemning og forberedelse af de unge på oplæringsstedet – men også omvendt forberedelse af oplæringsstedet på de unge – er af stor betydning i forhold til at mindske frafald og øge gennemførelsen på erhvervsuddannelserne.

Slutteligt peger enkelte bidrag på vigtigheden af at have blik for de unges øvrige liv, og hvordan man som skole kan skabe gode balancer mellem ungdoms- og uddannelsesliv på erhvervsuddannelserne, fordi det kan have betydning for elevernes læring og derved også deres risiko for frafald og mulighed for gennemførelse. Det peger på, at det er væsentligt, aktuelt at undersøge og forstå elevernes hverdagsdeltagelse og meningsskabelse i sammenhænge på tværs af uddannelse og ungdomsliv, og hvordan og hvornår disse sammenhænge er forbundet og meningsfulde, samt hvordan og hvornår de opleves adskilte og afbrudte og giver anledning til meningssammenbrud og måske frafald. Dette forskningsperspektiv har været relativt underbelyst i den undersøgte periode.

Elevernes klasse, køn og etnicitet

Forståelsen af eleverne på erhvervsuddannelserne – hvem de er, hvad der motiverer dem, og hvorfor de har valgt at uddanne sig indenfor et håndværk – er centrale elementer i forhold til at forstå de frafalds- og gennemførelsesprocesser, der udspiller sig på uddannelserne. Mange erhvervs-

uddannelser er kendetegnet ved en mangfoldig elevgruppe hvad angår klasse, køn, alder og etnicitet. Nogle uddannelser, som f.eks. SOSU-uddannelsen, har et enormt stort aldersspænd og tiltrækker også mange forskellige etniciteter. Andre uddannelser tiltrækker mere homogene aldersgrupper, og nogle uddannelser er nærmest at betegne som monokønnede. Som det belyses i nærværende reviewstudie, udgør både klasse, køn og etnicitet centrale spor, og disse kategorier tilskrives betydning for frafald og gennemførsel. I forlængelse heraf har nogle forskningsbidrag også fokuseret på at undersøge og forstå elevernes faglige og motivationelle forudsætninger (eller mangler) som årsag til frafald. Temaet omkring sammenhænge mellem elevernes klasse, køn og etnicitet og frafald og gennemførsel er ikke fraværende i forskningen, men udgør ikke et dominerende forskningsspor.

Hvad angår elevernes klassemæssige baggrund, har dette hovedsageligt været belyst via kvantitative undersøgelser, og særligt som en klassifikation af eleverne og mellem elever, som vælger erhvervsuddannelser og elever, som vælger gymnasierne. Både i forskningsbidragene fra start 10'erne, men ligeledes i senere undersøgelser, peges der på, at elever der kommer fra familier med forældre med lavt eller intet uddannelsesniveau samt en lav indkomst, i højere grad er tilbøjelige til at vælge en erhvervsuddannelse. Men eleverne med en lavere socioøkonomisk baggrund har også en større risiko for at falde fra deres uddannelse sammenlignet med elever, der ikke kommer fra denne type af familie. Der peges videre på, at disse elever i flere tilfælde har tilknyttede psykiske diagnoser og handicap, har dårlige opvækstbetingelser og derfor kæmper med personlige og sociale problemer. Videre peges der på at disse elever har lavere læringslyst og lavere faglig selvtillid og i høj grad motiveres – ikke af teoretiske fag – men af de håndværksfag, erhvervsuddannelsernes retter sig mod. Der tegnes således et gennemgående billede på tværs af reviewstudiets af, at elevernes socioøkonomiske forhold og deres klasse udgør en årsagsforklaring på øget risiko for frafald i sig selv. Der mangler dog aktuel viden om, hvilke sammenhænge og samspil der gør sig gældende mellem elevernes socioøkonomiske forhold og frafald og gennemførsel, herunder ikke mindst betydningerne af elevernes oplevelse af personlige udfordringer og tab af interesse i mødet med skolernes og oplæringsstedernes uddannelsesmiljøer.

Køns betydning for frafald og gennemførsel udgør ikke noget dominerende forskningsspor og er relativt underbelyst. Dette kan undre, i lyset af, at visse erhvervsuddannelser i realiteten er monokønnede og i lyset af, hvor kønsopdelt et arbejdsmarked en stor del af erhvervsuddannelseseleverne kommer ud til. I de få bidrag, der behandler temaet omkring køn, fremhæves det blandt andet, at køn ikke i sig selv kan forklare et øget frafald, men at det i højere grad handler om uddannelsesmiljøet på uddannelserne og skolernes forskellige stereotype forventninger til eleverne, drenge såvel som piger. Nogle forskningsbidrag kigger specifik på uddannelser med stor overvægt af det ene køn, og her fremhæves det, at elever med et bestemt køn har privilegerede adgange, mens elever med et andet bestemt køn har svære betingelser for at blive inkluderet, indtage legitime elevpositioner på uddannelsen og i det hele taget blive set og anerkendt som faglig relevant på uddannelsen. Der kan her gøre sig kulturelle koder, normer og traditioner gældende, som fører til kønnede marginaliseringsoplevelser og frafald. På den måde tegner de få bidrag, der behandler emnet køn, et billede af, at der gør sig ekskluderende og marginaliserende kræfter gældende særligt i de uddannelser, der er overvejende monokønnede. Men spørgsmålet er, om vi ved nok om, hvordan disse kønnede kulturer, koder og normer udfolder sig og får betydning, både for den enkelte elev og for de faglige fællesskaber indenfor de forskellige uddannelser og brancher samt hvad det betyder for elevers frafald- og gennemførselsprocesser i en tid, hvor MeToo-bevægelsen og optagetheden af lighed og ligestilling mellem kønnene i stigende grad gør sig gældende.

I forhold til betydningen af elevernes etnicitet peger en del af de bidrag, der behandler dette emne, på, at der gør sig en sammenhæng gældende mellem frafald og elever med forældre med etnisk minoritetsbaggrund. Dermed fremhæves etnicitet som en særlig risikofaktor i relation til frafald fra erhvervsuddannelserne. Som med køn har forskningen her primært haft fokus på at forstå – ikke etnicitet som sådan – men hvilke betydninger læringskulturen har for disse elevers oplevelse af meningsfuldhed, deres identitetskonstruktioner, deres deltagelsesmuligheder og uddannelsesveje. Her peges der på, at elever med anden etnisk baggrund end dansk ofte bliver mødt med negative forventninger, frafaldsbekymringer og tildeles negative kategorier af lærerne, og at dette fører til begrænsende deltagelsesmuligheder og frafald. Denne skævhed i forhold til adgang til uddannelse gør sig også gældende i forhold til adgangen til lære- og praktikpladser, hvor det fremhæves, at skolen selekterer hvem, de hjælper. På den måde bliver etnicitet, men også køn og klasse, markører i en selektionsproces i forhold til elevernes deltagelsesmuligheder på uddannelsen og for adgangen til lære- eller praktikpladser. Spørgsmålet er, om noget af det massive frafald, som finder sted i overgangen fra grundforløb til hovedforløb, har at gøre med, hvordan klasse, køn og etnicitet aktuelt får betydning på erhvervsuddannelserne, og om der generelt er behov for et intersektionalitetsperspektiv i forskningen på erhvervsuddannelsesområdet. Det er f.eks. også påfaldende – måske bekymrende – at der ikke er ét eneste studie i søgningen, der beskæftiger sig med unge elever med fysiske handicap eller funktionsnedsættelse i relation til frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelserne.

CENTRALE POINTER

1. **Fællesskaber og sociale relationer** udgør væsentlige redskaber for skolerne for at bekæmpe frafald og øge gennemførelse for de unge. Der er dog ikke en automatisk sammenhæng mellem fællesskaber og øget gennemførelse. For det første kræver det forståelse for hvem de unge på den konkrete uddannelse og forløb er og hvilke ungemiljøer, de ønsker. For det andet kræver arbejdet med fællesskaber og sociale relationer, at der tages udgangspunkt i – og tænkes sammen med – det konkrete håndværk og den konkrete faglighed, uddannelsen sigter mod.
2. **Lærerne og oplærerne** udgør rollemodeller både fagligt og i forhold til inklusion i de faglige fællesskaber på skolen og i oplæringen. Lærerne og oplærerne har dermed en væsentlig rolle både i forhold til at styrke elevernes tro på egne mestringskompetencer og i forhold til inklusion og gennemførelse af uddannelsen. Derfor er det væsentligt som lærer og oplærer både at arbejde med det faglige men også at arbejde med at skabe tilhør, tryghed og inkluderende faglige fællesskaber på skolen og i oplæringen.
3. **Praksisrelevans og praksisrelatering** af undervisning, fag og aktiviteter på erhvervsuddannelserne skaber engagement og motivation hos de fleste elever og er med til at styrke elevernes gennemførelse og mindske frafald. Derfor er det væsentligt at skabe helhed, sammenhænge og praksisrelevans med alle uddannelsens fag og faglige aktiviteter, også dem som eleverne i udgangspunktet er mindre motiverede for.
4. **Støttepersoner og støtteordninger** har gennem tiden været centrale elementer i forhold til at styrke elevernes gennemførelse og bekæmpe frafald og udgør også fremadrettet vigtige indsatsområder. Her er det afgørende, at der tages udgangspunkt i elevernes perspektiv, så hjælpen følger og tager udgangspunkt i eleven og ikke i en institutionel logik.
5. **Adgangen til en praktik- og læreplads** er kilde til motivation for mange elever på erhvervsuddannelserne. Det betyder også, at det ikke at kunne få en praktik- eller læreplads er forbundet med tab af motivation og frafald. Derfor er det væsentligt, at alle unge på uddannelsen støttes og hjælpes i at få en praktik- eller læreplads og at processen er gennemsigtig.
6. **Oplæringen som læringsrum** rummer i sig selv store potentialer, og er kilde til motivation for mange elever. Men potentialer indløser ikke sig selv. Normer, koder og kultur på oplæringsstedet kan være vanskeligt for elever og lærlinge at afkode – særligt for unge med ingen eller ringe arbejdsmarkedserfaring. Derfor udgør samarbejde, kommunikation og forventningsafstemning mellem skole og oplæringssted væsentlige opmærksomhedspunkter i arbejdet med at mindske frafald og øge gennemførelsen på erhvervsuddannelserne.
7. **Sammenhænge mellem uddannelsesmiljø og ungdomsmiljø** udgør et mere tværgående perspektiv. Pointen her er, at når der etableres sig sammenhæng og mening på tværs af de unges uddannelses- og ungdomsliv, styrker det de unges gennemførelse, og når de oplever adskillelse og sammenbrud, er der risiko for, at det kan lede til frafald. Derfor anbefales det, at der arbejdes med elevernes inddragelse i uddannelsesmiljøet – både i relation til læringsmiljøet på skolen men også til fællesskaber og ungdomsmiljø, samt at der i denne inddragelse tages højde for erhvervsuddannelseseleverne som en meget heterogengruppe.
8. **Elevernes klasse, køn og etnicitet** fremhæves ofte via registerbaserede data som betydningsfulde i forhold til øget risiko for frafald. Her peger reviewstudiet dog også på, at det i høj grad er i samspillet mellem disse elevkarakteristika og de konkrete læringsmiljøer, at der

skabes in- og eksklusionsprocesser. Derfor kræver det et intersektionelt perspektiv i arbejdet med at mindske risikoen for frafald og øge muligheden for gennemførelse.

9. **Motivation** er centralt for at forstå elevernes frafald og gennemførelse. Manglende motivation hos eleverne er dog en for forenklet og individualiseret måde at begribe komplekse sammenhænge på. Motivation opstår i høj grad relationelt i de unges møde med faget, skolen, lærerne og de oplæringsansvarlige. Derfor anbefales det at arbejde relationelt med elevernes motivation og engagement, og ikke kun se motivation som en *forudsætning* for læring men i høj grad også se motivation som et *resultat* af læring.
10. **Stolthed og dannelse** udgør to nyere forskningsfokuser de senere år. Her udgør mestringsoplevelser og brede sammenhænge mellem håndværk, identitet, samfundsmæssig bevidsthed og faglige fællesskaber nogle af omdrejningspunkterne for forståelserne af elevernes frafald og gennemførelsesprocesser. Her anbefales det at arbejde med at synliggøre de unges faglige progressioner for de unge selv og sætte deres håndværk og faglighed ind i aktuelle samfundsmæssige og historiske kontekster.

FÆLLESSKABER OG SOCIALE RELATIONER

Unge fællesskaber og sociale relationer er afgørende for deres ungdomsliv og den enkelte unges trivsel og velbefindende. Alle unge har på forskellig vis brug for andre unge at være sammen med, at spejle sig i og at opleve og undersøge sammen med. Unge fællesskaber og sociale relationer er også noget, der i stigende grad optager voksne og professionelle, der arbejder med unge. Samfundsdebatten har i det hele taget rykket sig de senere år, fra tidligere at betragte unges fællesskaber og sociale relationer med en vis bekymring og skepsis, til i højere grad at anse de unges fællesskaber som noget positivt, som en ressource, der kan udgøre et værn mod snart sagt alt fra individualisering og præstationskultur til mistrivsel, ensomhed og eksklusion. Det er da også et langt stykke hen ad vejen velbegrunderet, for det at være del af fællesskaber og føle sig inkluderet har afgørende betydning for unges trivsel og for, hvordan deres ungdomsliv udfolder sig (Bruselius-Jensen et al., 2023).

Derfor er unges fællesskaber og sociale relationer ikke overraskende også et fremtrædende tema, når det kommer til uddannelsessystemet – og i særdeleshed også i relation til frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelserne. Fællesskaber og sociale relationer udgør således også et gennemgående tema i arbejdet med frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelserne de seneste 13 år, og dermed er det et dominerende tema blandt forskningsbidragene i dette reviewstudie.

I den forbindelse er det bemærkelsesværdigt, at det kun er ganske få forskningsbidrag, der mere eller mindre eksplicit behandler temaet omkring, at unge erhvervsuddannelseselevers fællesskaber og sociale relationer vedrører oplæringen (Bisgaard, 2018; Epinion & DPU, 2020; Jørgensen, 2011d; Louw & Hansen, 2018; Nielsen et al., 2021). De resterende af bidragene har at gøre med skoledelen. Således udgør det et første overordnet fund, at unges fællesskaber og sociale relationers betydning for frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelserne er særdeles velbelyst i forhold til skoledelen og særdeles underbelyst i forhold til oplæringen, på trods af, at eleverne typisk bruger 2/3 del af deres samlede uddannelsestid i oplæring på en arbejdsplads.

Fællesskaber – trivsel – fastholdelse

Som ovenfor beskrevet anses unges fællesskaber og sociale relationer som en ressource, man som professionel kan arbejde med i forhold til uddannelserne. På erhvervsuddannelsesområdet har dette i særdeleshed også gjort sig gældende i forhold til at bekæmpe frafald og øge gennemførelsen gennem årene. På tværs af de bidrag, der behandler temaet omkring unges fællesskaber og sociale relationer, beskrives således en stærk sammenhæng mellem fællesskaber, trivsel og gennemførelse på uddannelsen (Andersen et al., 2018; Epinion & DPU, 2020; EVA, 2021; Ingholt et al., 2012; Jensen & Larsen, 2011a; Jørgensen, 2018; Louw & Hansen, 2018; Slottved et al., 2020). F.eks. beskrives denne sammenhæng eksemplarisk i VIVEs afrapportering af evalueringen af reform 2014, hvor analyser viser:

(...) at der er en stærk og signifikant sammenhæng mellem elevernes vurdering af det sociale miljø og overgangen til hovedforløbet, sådan at elever, der trives bedre i det sociale miljø, i højere grad overgår direkte til hovedforløbet. Ligeledes peger analysen på en sammenhæng mellem elevernes oplevelse af det sociale miljø og deres trivsel samt fastholdelse, således at elever, der vurderer det sociale miljø bedre, også trives bedre og har større sandsynlighed for at blive fastholdt på uddannelsen (Slottved et al., 2020, s. 93)

Som det fremgår af citatet, er logikken bag denne sammenhæng, at når unges fællesskaber og sociale relationer styrkes, øges deres trivsel og dermed styrkes fastholdelsen på uddannelsen. Derfor har der gennem det sidste årti også været arbejdet målrettet med at styrke unges fællesskaber og sociale relationer på erhvervsuddannelserne. Det har blandt andet været et tema fra en større frafaldsundersøgelse med navnet "Fastholdelse af erhvervsskoleelever i det danske uddannelsessystem" (Nielsen et al., 2013b), udarbejdet som et samarbejde mellem Aarhus Universitet, Roskilde Universitet og Aalborg Universitet, som forløb fra 2009 til 2012. Projektet var finansieret af Det Strategiske Forskningsråd med 25 millioner og inkluderede herunder flere ph.d.'er (Brandt, 2013; Grønborg, 2014; Hvitved, 2014; Jonasson, 2012; Lippke, 2013). Indførelsen af grundforløb 1 forbeholdt de helt unge i forbindelse med reform 2014 kan ses som et resultat af dette forskningsmæssige fokus på betydningen af fællesskaber for frafald og gennemførelse. Som følge af forståelsen af denne sammenhæng mellem fællesskaber, trivsel og gennemførelse, peger flere af bidragene også på, at når eleverne oplever manglende fællesskab og tilhørsforhold, øges risikoen for, at de falder fra (Jørgensen, 2018; Steno, 2016; Tanggaard, 2011; 2012). Her påpeger Steno f.eks. på baggrund af sin ph.d.-undersøgelse på, at elevernes oplevelse af midlertidighed og manglende sociale fællesskaber kan ses som vigtig ramme-forståelse for frafald, og at flygtige sociale fællesskaber kan være medvirkende årsag til frafald (Steno, 2016). På baggrund af en undersøgelse af læringsmiljøet på skolen og lærerens rolle og betydning peger Lippke ligeledes på, at dårligt socialt samspil og eksklusionsprocesser blandt eleverne fører til, at flere af eleverne mistrives og overvejer at droppe ud (Lippke, 2011; 2012a; 2012b; 2013).

Fællesskaber og ungdomsmiljø giver grobund for tilhør på uddannelsen

Med særligt fokus på at forstå ungdomsmiljøet på erhvervsuddannelserne peger nogle af bidragene på den særlige kraft og betydning, der ligger i dette for de unge. F.eks. beskriver Katznelson, Louw & Friche (2018), at den store betydning, som unge tillægger jævnaldrende venner på uddannelsen, blandt andet hænger sammen med, at store dele af unges hverdag netop foregår sammen med andre unge på deres egen alder. Som elever indgår de sammen i en arbejdsituation, der kan opleves som præget af pligt og nødvendighed, og som endda kan fylde en hel del af fritiden. Men samtidig bliver man klasse med en gruppe, og der opstår venskaber, konflikter og forelskelser, ligesom der dannes netværk, fællesskaber og alliance. Uddannelseslivet og de netværk og fællesskaber, der etableres og udfolder sig på uddannelsen, er altså i de unges optik en del af deres ungdomsliv, lyder budskabet her på baggrund af betragtninger omkring ungdomskultur og ungdomsmiljø på erhvervsuddannelserne (Katznelson et al., 2018). På den måde kan det at være en del af en jævnaldrende gruppe opleves som et "sikkert tilflugtssted" fra et forvirrende væld af muligheder, tvivl, håb og fremtidsdrømme, og kan gøre det lettere at stå op hver morgen og komme i skole, som Grønborg peger på, på baggrund af sin etnografiske undersøgelse af praksisfællesskabers betydning for elevernes deltagelsesmuligheder på erhvervsuddannelserne (Grønborg, 2014; Grønborg, 2015). Positive sociale relationer anses altså også her som havende potentiale til at skabe stærke incitamentter for elever til at komme i skole

selv for elever, der finder skolearbejde svært og forventninger svære at opfylde. Disse ungefællesskaber på erhvervsuddannelserne kan, som Louw (2012) peger på, på baggrund af sin etnografisk inspirerede afhandling om elevernes indgang og adgang på tømrergrundforløbet, også styrkes ved at støtte eleverne til at hjælpe og støtte hinanden, når der opstår faglig tvivl, som en form for ungdom fagligt fællesskab:

I forhold til det sociale aspekt kunne dette endvidere være en meningsfuld måde at koble det faglige og det sociale og arbejde med at få skabt de netværksopbyggende elev-elev relationer, som er så vigtige for elevernes fornemmelse af at høre til det tømrerfaglige fællesskab (Wenger 2008) (Louw, 2012, s. 5)

Dette kan være en tilgang til at skabe fællesskaber og stærke ungdomsmiljøer på erhvervsuddannelserne for alle, og særligt de lidt mere usikre og fraværende elever har brug for venskaber og relationer i forhold til deres oplevelse af tilhør på uddannelsen, som det påpeges af Brown, Louw & Katznelson i deres undersøgelse af unges motivation på erhvervsuddannelserne (Brown et al., 2011). Her anbefales det videre, at:

(...) lærere og skoler i deres arbejde med det sociale miljø på uddannelserne forsøger at skabe og dyrke et fællesskab blandt eleverne, der går på tværs af forskellige elevgrupper. Det er vigtigt, at der arbejdes på at skabe en mere rummelig kultur på uddannelserne. Det sociale og kammeraterne er afgørende for motivationen. Derfor bør det være en central del af det pædagogiske arbejde at være med til at skabe et godt socialt klima både i og uden for undervisningen (Brown & Katznelson, 2011, s. 22)

Dette peger på, at elevernes oplevelse af hjemlighed og tilhørsforhold er centrale og måske lidt oversete begreber i frafaldslitteraturen. Det kan grundlæggende handle om at føle sig hjemme og opleve at høre til et sted som person og blive taget alvorligt (Ebbensgaard & Murning, 2011). Og som Tanggaard (2011) peger på, er indretningen af lokaler på skolen og den ekstra tid, læreren har til at arbejde for klassens sociale liv og sammenhold, også helt centrale elementer i forhold til at styrke ungdomsmiljøet og de unges fællesskaber (Tanggaard, 2011). Helt enkelt handler det om, at når der udvikles et 'vi' i klassen, skaber det samhørighed, hvilket kan minimere lysten til at forlade kollektivet. Således peger Egelund & Dyssegaard (2020) på baggrund af to systematiske kortlægninger over gennemførelse på – og søgning til – erhvervsuddannelserne på fem kerneelementer, der styrker et godt ungemiljø: 1) Introduktionsaktiviteter. 2) Tryghed og tilhørsforhold og fysiske omgivelser. 3) Fælles sociale aktiviteter. 4) Introduktion til elevdemokrati m.m. 5) Fælles aktiviteter på tværs af klasser og skoler (Egelund & Dyssegaard, 2020).

Forskningen peger således ret entydigt på, at der er en sammenhæng mellem unges fællesskaber, trivsel og sociale relationer og så frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelsen. Dette er måske ikke så overraskende i lyset af, hvor vigtigt unge oplever det at høre til og være i fællesskaber med andre unge, som beskrevet indledningsvist.

Arbejdet med at styrke unges fællesskaber giver ikke automatisk mindre frafald

Udviklingen af stærke ungdomsmiljøer synes således at udgøre en særlig ressource i forhold til elevernes trivsel, frafald og gennemførelse. Således tegner der sig, som antydning indledningsvist, også et billede i reviewstudiet af, at styrkelse af elevernes fællesskaber og sociale relationer anses som et stærkt middel til at opnå bedre fastholdelse af eleverne på erhvervsuddannelserne. Som beskrevet er der stærke kræfter på spil i de unges fællesskaber, men enkelte bidrag peger dog også på en varsomhed i forhold til at arbejde med unges fællesskaber som en måde at styrke fastholdelsen på erhvervsuddannelserne. Således peger Katznelson & Louw (2015) på, at arbejdet med f.eks. idræt som en måde at styrke elevernes sociale relationer som en del af skolernes fastholdelsesplan, kan få kontra-produktiv effekt og lede til frafald, fordi det kommer til at stå i vejen for elevernes motivation og lyst til det faglige indhold på uddannelsen. Firkantet sagt, gider eleverne ikke at lave idræt for at få styrket deres sociale relationer, de vil hellere stå i værkstedet og arbejde (Louw & Katznelson, 2015). På mange erhvervsskoler arbejdede man netop med idræt og sundhed som fastholdelsestiltag i starten af 10'erne, og som Grønberg (2011) peger på i sin undersøgelse af fastholdelse gennem sundhed og idræt, så er det "(...) *forsimpler ønsketænkning at fremstille idræt og sundhed som løsningen på komplekse frafaldsproblemer*" (Grønberg, 2011, s. 63). Eller som Jonasson påpeger på baggrund af et længere feltarbejde på en teknisk skole, kan det udvikle sig til en form for modkultur mod skolens institutionelle praksis blandt eleverne som en del af deres fællesskab, hvilket kan føre til fravær og frafald blandt eleverne (Jonasson, 2011; 2012). Det store fokus på fællesskaber og sociale relationers potentiale i forhold til at styrke fastholdelsen og mindske frafaldet fra erhvervsuddannelserne kan, når det tænkes som add-on tiltag frem for at blive tænkt sammen med allerede eksisterende faglige udviklingsforløb på uddannelsen på denne måde faktisk føre til frafald fra uddannelserne (Katznelson et al., 2018). Samtidig er det værd at bemærke, at erhvervsuddannelsesfeltet er meget bredt, at unge er en heterogen gruppe, og at unges fællesskaber og ungdomsmiljøer derfor ser meget forskellige ud på tværs af de mange forskellige erhvervsuddannelser. I arbejdet med at udvikle stærke ungdomsmiljøer bør man derfor:

(...) være varsom med at tale om én ungdomskultur på erhvervsuddannelserne, men derimod om flere forskellige ungdomskulturer. Disse ungdomskulturer relaterer sig til de konkrete erhvervsuddannelser og hovedområder, ligesom individualiseringen har gjort, at der inden for forskellige fag også kan være store forskelle (Katznelson et al., 2018, s. 2)

Til trods for vigtigheden af at tage de unges fællesskaber og sociale relationer alvorligt som central del af deres trivsel og motivation for at blive på deres erhvervsuddannelser, peger dette på en varsomhed i forhold til at antage en ubetinget og automatisk sammenhæng mellem fællesskaber, trivsel og gennemførelse, samt at det er nødvendigt med en sensitivitet overfor forskelligheden blandt de unge på de mange forskellige erhvervsuddannelser. Og selvom de unges oplevelse af tilhør til en gruppe, som beskrevet ovenfor, er central for gennemførelsen, kan de unges deltagelse i uformelle sociale grupperinger også føre til opdelinger og eksklusionsprocesser, som for nogle af eleverne risikerer at føre til afbrud af uddannelsen (Aarkrog et al., 2018; Wahlgren et al., 2018). Muligheden for at indgå i sociale fællesskaber af faglig og kammeratskabsmæssig karakter er dog stadig af stor betydning for, om en påbegyndt uddannelse bliver gennemført, hvilket fremgår af flere af bidragene i nærværende review studie, og denne pointe blev allerede understreget af Jensen & Larsen i 2011 i

forbindelse med AKF's undersøgelse af unge på erhvervsuddannelserne og på arbejdsmarkedet (Jensen & Larsen, 2011a). Men varsomheden mod at antage en direkte kobling mellem fællesskaber og gennemførelse som en automatisk sammenhæng fremgår også af dette reviewstudie, og det betyder, som Louw & Katznelson påpeger, at det er væsentligt at tænke fællesskaber og det faglige sammen, så styrkelse af de unges fællesskaber ikke bliver målet i sig selv, men at det handler om udvikling af elevernes fællesskab og faglighed i samspil samt udvikling af elevernes fornemmelse af at høre til og gøre sig gældende i et fagfællesskab (Louw & Katznelson, 2015).

Faglighed og relationen mellem lærere og elever

Det er dog ikke kun væsentligt at arbejde med at styrke unges egne fællesskaber og sociale relationer de unge imellem. Også relationerne mellem elever og lærere er væsentlige at fokusere på i den forbindelse. I sin ph.d.-afhandling har Lippke særligt undersøgt erhvervsskolelærernes rolle og betydning i forhold til de emotionelle handlinger, som lærere praktiserer i deres forsøg på at skabe gode og tillidsfulde relationer til eleverne. Gennem studiet af en række erhvervsskoler, der har arbejdet med at mindske frafaldet gennem forlængede uddannelsesforløb for unge, der vurderes som værende frafaldstruede, fremhæver Lippke, hvordan stabile og personligt engagerede lærer-elev-relationer er hjertet i undervisningen. Lippkes pointe er, at følelsesmæssige praksisser konstruerer en produktiv kraft, der kan hjælpe med at udføre et organisatorisk og samfundsmæssigt mål om at fastholde de unge på deres uddannelse og dermed forhindre, at de falder fra (Lippke, 2012a; 2012b; 2013). Det at have en personlig relation til sin lærer og opleve, at ens lærer interesserer sig for én, peger Hutters & Lundby ligeledes på som afgørende for elevens engagement og fastholdelse. Det kan f.eks. være ved, at eleven får mulighed for at tale med sin lærer uden for undervisningssituationen om faglig såvel som personlige problemer (Hutters & Lundby, 2014). Pointen her er, at for eleverne blander relationen til lærerne sig sammen med det faglige, og som det peges på, på baggrund af et interventions- og udviklingsstudie på fire erhvervsskoler, oplever mange elever et gab mellem, at de gerne vil have sociale fællesskaber og sociale relationer til læreren, men at lærerne ofte ikke ser værdien af dette eller ikke ser det som en del af deres opgave. Lærerne mener derimod, at deres opgave og rolle handler om faglige udfordringer (Ingholt et al., 2015). Dette sætter lærerrollen centralt i forhold til samspillet mellem elevernes fællesskaber og fagligheden på erhvervsskolerne. Det peger på, at det er væsentligt som lærer at arbejde med det faglige på uddannelsen men også at arbejde med relationer og fællesskaber, fordi relationerne til lærerne, i elevernes optik, opleves som betydningsfulde for deres engagement og motivation for at gennemføre uddannelsen. Dette er dog ikke udelukkende lærerens ansvar at sikre dette. Som et bidrag peger på her, kræver det også et ledelsesmæssigt fokus på at sikre rammer og vilkår for, at lærerne kan udvikle og dyrke den faglige og pædagogiske rolle, de har i relation til eleverne og undervisningen (EVA, 2021).

Pointen her er altså, at styrkelse af elevernes fællesskaber og sociale relationer – også i relation til frafald og gennemførelse – ikke blot handler om eleverne. Det kalder på en helhedsorienteret tænkning på skolen i forhold til, hvordan man som skole og organisation arbejder med dette i den hverdagslige praksis. Det handler både om lærerne og ledelsen, men også om de processer, lokaler, institutionelle praksisser og øvrige personale på skolen, som de unge møder på deres vej ind i og gennem deres erhvervsuddannelse, så de unge oplever en helhedsorienteret uddannelse, hvor der selvfølgelig er fokus på den faglige udvikling, men hvor der også er fokus på elevernes fællesskaber og relationer.

Fællesskaber og frafald fra oplæringen

Et sidste punkt, der kræver opmærksomhed her, handler om oplæringen. Som nævnt indledningsvis berører kun fem bidrag mere eller mindre eksplicit de unges fællesskaber og sociale relationer i relation til frafald fra oplæringen (Bisgaard, 2018; Epinion & DPU, 2020; Jørgensen, 2011d; Louw & Hansen, 2018; Nielsen et al., 2021). På tværs af uddannelser inden for alle hovedområder² er det i overgangen mellem grundforløb og hovedforløb, at flest elever vælger at stoppe deres uddannelse (Epinion & DPU, 2020). Det skal dog bemærkes, at der er en del mørketal her, for nogle elever vælger at stoppe for at starte på en anden erhvervsuddannelse (DEA, 2022; Jørgensen, 2011a; 2011b). Dette til trods er det altså massivt underbelyst, hvilke betydninger fællesskaber og sociale relationer spiller her. Dog peger Epinion & DPU på, at særligt elevens velbefindende er udslagsgivende for frafaldet i overgangen til hovedforløbet. Det betyder, at elevernes oplevelse af social trivsel og samarbejde er afgørende for sandsynligheden for frafald. Videre peger Louw & Hansen (2018) i et vidensnotat om det gode uddannelsesliv i praktikken på SOSU-uddannelserne på den tætte forbindelse, der er mellem læring, identitet og frafald og understreger vigtigheden af at skabe inkluderende faglige fællesskaber for eleverne i praktik med fokus på læring og tryghed i relationerne til vejleder (Louw & Hansen, 2018). Denne pointe omkring sammenhængene mellem in- og ekskluderende faglige fællesskaber og frafald antydes desuden i Nielsen et al.'s undersøgelse af elevernes dannelse i mødet med arbejdspladsen i oplæringen (Nielsen et al., 2021) samt Bisgaards afhandling om praktikens didaktik (Bisgaard, 2018). I den forbindelse er det interessant, som Jørgensen (2011d) påpeger, at de fællesskaber, eleverne etablerer i praktikken eller på lærepladserne, også kan få betydning for de sociale fællesskaber, der etablerer sig på uddannelsen på skolen blandt eleverne og elevernes engagement (Jørgensen, 2011d). I lyset af, at størstedelen af uddannelsen foregår i oplæring på en arbejdsplads, peger reviewstudiet her på behovet for viden om, hvad arbejdspladsens faglige fællesskaber og sociale relationer har af betydning for elevernes frafalds- og gennemførelsesprocesser på erhvervsuddannelserne under hensyntagen til, at dette givetvis tager sig forskelligt ud alt afhængig af, om det drejer sig om en stor eller lille arbejdsplads og alt afhængig af, hvilken branche og håndværk der er tale om, fordi de mange forskellige håndværk har vidt forskellige normer, kulturer og traditioner.

Afrunding på fællesskaber og sociale relationer

Som det fremgår, har fællesskaber og elevernes sociale relationer været et helt centralt omdrejningspunkt for erhvervsskolernes arbejde med frafald og gennemførelse i hvert fald de seneste 13 år. Og det synes også yderst relevant og vigtigt, da unges fællesskaber og sociale relationer står helt centralt for de unge og deres trivsel og ungdomsliv på uddannelsen. Når det så er sagt, er det ikke ligetil at arbejde med dette, og der er ikke en automatisk sammenhæng mellem fællesskab, trivsel og fastholdelse. Det kommer langt hen ad vejen an på, hvordan man arbejder med dette konkret på skolerne i forhold til den specifikke heterogene elevgruppe, i forhold til den specifikke uddannelse og i forhold til at få knyttet meningsfulde sammenhænge mellem de unges fællesskaber og det faglige i

---

² Erhvervsuddannelsernes grundforløb er bygget op omkring fire hovedområder, som eleverne vælger sig ind på, på Grundforløb 1: 1) Omsorg, sundhed og pædagogik. 2) Kontor, handel og forretningsservice. 3) Fødevarer, jordbrug og oplevelser. 4) Teknologi, byggeri og transport.

undervisningen. Dette kalder både på pædagogisk indsigt og organisatorisk helhedstænkning som vigtige omdrejningspunkter i arbejdet med de unges fællesskaber og sociale relationer på skolerne.

I den forbindelse finder vi det bemærkelsesværdigt, hvor lidt de unges egne stemmer træder frem i forskningen i unges fællesskaber og sociale relationer. Der tegner sig et billede af en form for objektgørelse af de unge og deres fællesskaber, frem for at inddrage og engagere de unge selv. Derudover tegner der sig et videnshul i forhold til at undersøge og forstå, hvilken betydning fællesskaber og sociale relationer har for elevernes frafald og fastholdelse i overgangen til oplæringen og i selve oplæringen på tværs af erhvervsuddannelsesfeltets mange forskellige uddannelser og brancher.

UDDANNELSESMILJØET PÅ ERHVERVSUDDANNELSERNE

De danske erhvervsuddannelser hviler på vekselvirkningsprincippet, hvilket betyder, at en samlet erhvervsuddannelse foregår som en veksling mellem skoleophold og oplæring gennem ansættelse på en arbejdsplads. Når erhvervsuddannelserne på den måde spænder over to forskellige uddannelses-kontekster med to forskellige overordnede styringslogikker – uddannelse på erhvervsskolen og drift på arbejdspladsen – bliver det centralt, både hvordan der arbejdes med læringen på skolen i forhold til oplæringen, samt hvordan lære- eller praktikpladsen arbejder med de unges læring og uddannelse. De mange overgange og skift, som vekseluddannelsesprincippet hviler på, er både en styrke ved erhvervsuddannelserne, men udgør samtidig også en særlig risiko for tab af mening og helhed på tværs af skole og oplæring, som kan have betydning for frafald og gennemførelse af uddannelse. Derfor kaster vi nu et blik på uddannelsesmiljøet på erhvervsuddannelserne. Først kigger vi nærmere på læring i skolen, herunder erhvervsskolelærerens og andre støttepersoners rolle og betydning for elevernes risiko for frafald eller muligheder for engagement og gennemførelse af uddannelse. Dernæst belyser vi erhvervsuddannelsernes overgange og oplæringen.

I Del – Læring på skolen, lærerens og støttepersoners betydning

Første fund som går igen blandt reviewstudiets bidrag handler om erhvervsuddannelsernes praksisbaserede undervisningsrum. Den praksisnære undervisning kan have mange former, men et gennemgående træk af denne praksiskarakter af undervisningen er, at eleverne, særligt udsatte og skoletrætte elever, får positive oplevelser i deres uddannelsestid og dermed lyst til at dygtiggøre sig inden for deres fag. Men de positive oplevelser og elevens engagement for uddannelsen udspringer af, om undervisningen formår at skabe sammenhæng mellem uddannelsens mere teoretiske del og praktiske del. En praktisk karakter, såsom værkstedsbaseret undervisning i et køkken, hvor der er mulighed for at bruge hænderne og hovedet på nye måder, er med til at motivere og fastholde elever, der ellers vurderes at have 'utilstrækkelige funktionelle færdigheder' (Nielsen et al., 2013b). Det praktiske element i undervisningen på erhvervsskolen kan både komme til udtryk ved, at underviserne agerer som fagpersoner med attitude fra arbejdsmarkedet, men det kan også være ved at anvende teori, reflektere over praktiske erfaringer eller ved at etablere de såkaldte "tredje læringsrum" i form af værkstedsundervisning. Disse praktiske elementers betydning for elevernes motivation, engagement og deltagelse er undersøgt på forskellig vis i en række undersøgelser (Hersom et al., 2019; Hutter & Lundby, 2014; Nielsen et al., 2013b).

Det er imidlertid sådan, at på trods af, at erhvervsuddannelserne er kendetegnet ved praksisnær undervisning, er der kommet flere teoretiske fag ind i undervisningen, ikke mindst på grundforløbet som resultat af højere overgangskrav til hovedforløbet i forbindelse med reform 2014. I elevernes optik savnes praksisrelevansen af disse fag, og det møder ikke elevernes forventninger til, hvad det vil sige at være en faglært. Denne udvikling kan for en stor del af eleverne derfor føre til manglende motivation. I forhold til at bekæmpe frafald understreger mange bidrag derfor, at det vil være afgørende at arbejde med motivationsskabelse og forventningsafstemning hos de unge i forhold til også

disse fag (Louw, 2015; Louw & Hansen, 2018; Nielsen et al., 2021; Nielsen, 2016; Slottved et al., 2022).

Målorientering som motivationsbooster

Der gør sig en sammenhæng gældende mellem elevernes motivation og den praksisorienterede undervisning, hvilket ikke overraskende har stor betydning for frafald og gennemførelse, ikke mindst i forhold til at kunne se et mål og en retning med uddannelsen (Brown & Katznelson, 2011). I en undersøgelse af elevers beslutningsprocesser omkring deres overvejelser om at blive på uddannelsen eller holde op (Aarkrog & Wahlgren, 2022; Epinion & DPU, 2020; Mariager-Anderson et al., 2020; Wahlgren et al., 2018), blev der fremanalyseret fem kategorier: *målorientering, personlige forhold, skoleinterne relationer, undervisningens form og indhold* samt *skoleeksterne faktorer*, der indgår i elevernes overvejelser om at blive eller holde op på deres uddannelse. De fem faktorer udtrykker sig på forskellige måder i elevernes beslutningsprocesser. Det betyder, at nogle elever fastholdes af *undervisningens form og indhold*, mens andre falder fra af selv samme årsag. I forhold til motivation fremhæves målorientering dog overordnet som afgørende for elevernes gennemførelse:

Jo mindre eleverne har et klart mål med uddannelsen, jo større er sandsynligheden for, at de negative faktorer vil være afgørende. Det er således især elevens målorientering, der synes at kunne modvirke frafald. På den baggrund kan det antages, at jo mere eleven inddrages i at sætte mål for sit eget uddannelsesforløb ud fra egne potentialer, jo mindre er eleven frafaldstruet. Jo mere gennemførelsen af uddannelsen bliver et personligt mål, jo større er gennemførelsessandsynligheden (Wahlgren et al., 2018, s. 111)

Når eleven har et mål med sin uddannelse, f.eks. hvis en elev er fast besluttet på at blive SOSU-assistent, vil det være nemmere for eleven at gennemføre uddannelsen, på trods af oplevede negative faktorer som manglende praksisrelevans, støttepersoner eller en uengageret lærer. Ved at sætte mål for sin uddannelse gøres vejen mere synlig. I den forbindelse er lærerens tro på, at de unge kan gennemføre uddannelsen og deres egen tro på deres mestringskompetencer også et væsentligt opmærksomhedspunkt, som det også understreges i EVAs undersøgelse af elevtrivsel på erhvervsuddannelserne: *"Eleverne trives bedre, når de tror på, at de kan rykke sig fagligt og kan mestre de faglige krav, som bliver stillet fra skolens side, og eleverne lærer bedre, når de trives"* (EVA, 2021, s. 7). Det er altså ikke kun elevernes oplevelse af sociale tilhørsforhold, der er væsentlig, men også lærernes tro på eleverne og styrkelse af deres målorienteringer, hvormed relationerne mellem elever og lærere udgør et væsentligt element i relation til frafald og gennemførelse (Wahlgren & Gottlieb, 2020). I en anden undersøgelse, der fokuserer på, hvordan der skabes stolthed i erhvervsuddannelse, fremhæves ligeledes synliggørelse af 'hvad man laver' og 'hvad man bliver god til' på uddannelsen som væsentligt element i forhold til gennemførelse (Hersom et al., 2019). Pointen her er, at det fremmer stoltheden hos eleverne, når de selv er klar over præcist, hvad de lærer, og hvad de kan. Ligesom i ovennævnte undersøgelse fra Wahlgren et al., peger Hersom altså på, at elever er mindre frafaldstruede, hvis de inddrages i at sætte mål for uddannelsesforløbet ud fra individuelle potentialer, samt at det er afgørende, at eleverne hjælpes til selv at få øje på, hvad de har lært. Tilsvarende peger flere andre undersøgelser i forskellig grad på innovative, inddragende og motivationsskabende læringsrum som afgørende for elevernes fastholdelse og engagement (Egelund & Dyssegaard, 2020; Epinion

& DPU, 2020; Grønberg, 2011; Hersom et al., 2019; Lippke & Wegener, 2014; Nielsen et al., 2021; Nielsen, 2016; Slottved et al., 2022; Tanggaard, 2013).

”Vi vil ses og høres” - Innovative læringsrum skal skabes sammen med eleverne

Elever vil have indflydelse på deres uddannelsesliv – de vil ses, spørges, høres og inddrages i de processer, der fungerer omkring dem, hvilket Grønberg påpegede allerede tilbage i 2011. De unges inddragelse er særligt væsentligt ved uddannelser med højt frafald og lav prestige, som netop gør sig gældende ved erhvervsuddannelserne (Grønberg, 2011). Videre peger Lippke og Wegener (2014) på, at innovative læringsrum, hvor lærerne er drivende for udviklingen med udgangspunkt i den daglige undervisningspraksis og med gode balancer mellem forandring og stabilitet, fremmer elevernes engagement og deltagelse i undervisningen. På baggrund af deres undersøgelse argumenterer de derfor for, at elevernes engagement og deltagelse styrkes ved transformativ miljøer, som udforsker og arbejder med forskellige parametre såsom skolens og klasserummets omgivelser, undervisningens redskaber samt elevernes følelser og oplevelser. Innovation og kreativitet (Hersom et al., 2019), alternative undervisningsmiljøer (Epinion & DPU, 2020), autentisk læring og undervisningsdifferentiering (Egelund & Dyssegaard, 2020) samt variation af undervisningsmaterialet og formidlingsformer, gør det muligt at åbne flere kanaler for unge at engagere sig og deltage i undervisningen (Nielsen, 2016). Inddragelse af de unges mål for uddannelsen, praktiske elementer samt variation og innovation i undervisningen synes på den baggrund at være nogle af de væsentlige parametre i forhold til et undervisningsmiljø, der motiverer eleverne, mindsker deres frafald og styrker gennemførelsen. I det næste vil vi kigge nærmere på en helt central faktor i forhold til undervisningsmiljøet, nemlig lærerens rolle og betydning.

Lærerens rolle og betydning for elevernes engagement

I afsnittet om fællesskaber og sociale relationer belyste vi lærerens rolle i forhold til at skabe relationer og sikre gode fællesskaber på erhvervsuddannelserne. I dette afsnit sætter vi fokus på lærerens rolle og betydning i forhold til det faglige og undervisningsrummet. Helt overordnet peger en lang række bidrag på, at lærerne på erhvervsuddannelserne, ligesom lærere i andre skoleformer og uddannelser, indtager en central placering i undervisningsrummet og har en afgørende betydning for elevernes motivation og engagement (Aarkrog, 2020; Aarkrog, 2022; Brown & Katznelson, 2011; Dyssegaard et al., 2014; EVA, 2013; Hutter & Lundby, 2014; Ingholt et al., 2015; Jørgensen, 2014a; Lippke, 2012a; 2012b; 2013; Louw, 2012; 2013; Nielsen & Jørgensen, 2013; Nielsen et al., 2013b; Steno, 2015; Wahlgren & Mariager-Anderson, 2017; Wahlgren, 2017).

En central pointe fra en af undersøgelseerne lyder således:

Læreren spiller en helt central rolle i forhold til elevernes læring, engagement og motivation i den praktiske undervisning. Når læreren er til stede, tilgængelig og giver sig tid til grundige demonstrationer, er læringsmulighederne for eleverne rigtig gode (Brown & Katznelson, 2011, s. 8)

I citatet fremgår det, at den faglige relation mellem lærere og elev vokser sammen og styrker elevernes engagement, motivation og mestring, når eleverne oplever, at lærerne er til stede og engageret i undervisningen og giver sig god tid til grundige og elevspecifikke instruktioner, hvilket også

fremhæves af Louw (2013). Dette gør sig gældende for alle elever, men er særligt relevant i forhold til elever med dårlige erfaringer med skolen samt elever, som på forskellig vis befinder sig i udsatte positioner. Forskningen viser her, at lærerens engagement og investering i undervisningen og instruktioner, fungerer som et fastholdelselement og har en signifikant indflydelse på disse elevers frafalds- og gennemførelsesprocesser (Aarkrog, 2020; EVA, 2013; Nielsen et al., 2013b; Wahlgren & Mariager-Anderson, 2017).

En tillidsfuld og personlig lærerrolle med fokus på det faglige

Eleverne oplever det som afgørende at have en personlig relation til sin lærer. En god praksis for undervisningen sætter altså krav til det at være lærer på erhvervsskolen, og det understreger, at læreren har en væsentlig rolle både som faglig formidler af faget og som rollemodel og tillidsperson i undervisningsrummet, som Epinion & DPU her fremhæver:

(...) gode lærere er karakteriseret af høj fagfaglighed, pædagogiske evner, evnen til at møde eleverne i øjenhøjde, opmærksomhed og omsorg, tilgængelighed, engagement og evnen til at skabe en afslappet atmosfære (Epinion & DPU, 2020, s. 5)

Lærernes personlige engagement, kendskab til eleverne, differentiering af undervisningen og sikring af, at eleverne får et fagligt højt udbytte af undervisningen, sætter naturligvis høje krav til lærerne og deres tid. Og netop manglende tid er ofte en faktor, eleverne udtrykker som en udfordring – særligt i de værkstedsbaserede undervisningsforløb. Det kan nemlig være svært at få hjælp og opmærksomhed fra lærerne, hvilket blandt andet skyldes undervisningsformen og klassestørrelsen, hvor lærerne kan have vanskeligt ved at nå hele vejen rundt og instruere og undervise alle eleverne (Jørgensen, 2014a; Louw, 2013; Nielsen & Jørgensen, 2013). Erhvervsuddannelserne er karakteriseret ved, at en del af undervisningen på skolen foregår i værksteder eller andre former for lokaler som tilbyder forskelligt udstyr og redskaber, hvor eleverne kan arbejde med forskellige praktiske opgaver relateret til faget. Her vil eleverne ofte være forskellige steder i processen og derfor kræver det ofte individuel instruktion af læreren, når læreren skal rundt til eleverne (Louw, 2013). Når tiden mangler, kan eleverne få oplevelsen af, at lærerne ikke er opmærksomme på dem, ikke interesserer sig for, hvordan de klarer sig eller er utilgængelige i forhold til at hjælpe med deres problemer, personlige såvel som faglige (Ingholt et al., 2015; Louw & Nygaard, 2019).

Den 'rette' elevattitude er adgangsbillet for opmærksomhed og hjælp fra læreren

I de tilfælde, hvor eleverne er mange, lærerne er få og tiden knap, kan elevens attitude være afgørende for, om eleven formår at tiltrække sig lærerens opmærksomhed og få hjælp. Netop det påpeger Hvidtved på baggrund af sin ph.d.-undersøgelse af elevattituder på erhvervsuddannelserne (Hvidtved, 2014). Hvidtveds pointe er, at elevernes attitude i undervisningsrummet ikke kun er afgørende for kommunikationen mellem lærer og elev men også i lærernes indbyrdes kommunikation og diskussion af eleven. Det, at man som elev udviser den 'rette' faglige attitude, kan således få stor betydning for lærerens opfattelse og vurdering af eleven såvel som den opmærksomhed og tid, eleven kan få adgang til hos lærerne. I antologien 'Frafald i erhvervsuddannelserne' (Jørgensen, 2011c) kredser flere af bogens bidrag på forskellig vis omkring lærernes betydning for frafald og fastholdelse, og lærernes syn på eleverne. Hjort-Madsen beskriver f.eks., hvordan lærerens betragtning af – og syn

på – eleverne er afgørende for, hvordan eleverne in- eller ekskluderes i undervisningsrummet (Hjort-Madsen, 2011; Hjort-Madsen, 2012). I forlængelse af det fremhæver en anden af antologiens bidrag med fokus på in- og eksklusionsprocesser i undervisningsrummet vigtigheden af, at lærerne bidrager til at give flere positionsmuligheder til eleverne i forhold til at sikre alle elevers deltagelsesmuligheder (Jensen, 2011). Dette peger på en opmærksomhed i forhold til, hvilken implicit elev lærerne tager udgangspunkt i, i deres planlægning og gennemførelse af undervisningen som væsentligt for at forstå elevernes frafalds- og gennemførelsesprocesser (Louw, 2013). En analytisk pointe er derfor, at lærere bør sikre inkluderende uddannelsesmiljøer på erhvervsuddannelserne, så forskellige grupper af elever får mulighed for at deltage i undervisningen og blive set af underviserne og dermed få adgang til tid, hjælp og opmærksomhed. Som Pedersen viser, kræver dette et ressourcensyn på eleven og deres kompetencer frem for et mangelsyn. Ved at have blik for elevernes potentialer frem for begrænsninger, vil flere elever få flere muligheder for at koble sig på undervisningen på forskellig vis (Pedersen, 2011). Dette understreger endnu engang vigtigheden i lærernes tro på elevernes mestringskompetencer, som det også fremgik i afsnittet om fællesskaber og sociale relationer.

Støttepersoner – et fastholdelsesinitiativ med potentialer og udfordringer

Vi har i de forrige afsnit på forskellige vis belyst, hvordan den faglige og personlige relation mellem elev og lærer er central for de unges muligheder for – og lyst til – at gennemføre uddannelsen. På denne måde fremhæves undervisningen og lærerne på erhvervsuddannelserne i sig selv som en form for frafaldsbekæmper eller gennemførelsesfremmer. I det følgende bevæger vi os over til de vigtige 'andre fagpersoner' på skolen, såsom SPS-medarbejdere, mentorer, psykologer, vejledere og trivselskonsulenter for bare at nævne nogle af dem, eleverne kan møde på deres vej gennem en erhvervsuddannelse. Indsatsen og arbejdet mod frafald og for gennemførelse sker nemlig på mange fronter på erhvervsskolerne, og her er engagerede og professionelle voksne, der kan støtte i og uden for undervisningen, væsentlige (Dyssegaard et al., 2014; EVA, 2021; Louw & Hansen, 2018; Pedersen, 2011; Slottved et al., 2022; Wahlgren, 2017).

Skoler bruger støtte og vejledningsindsatser mod frafald som en måde at udvikle helhedsorienterede indsatser, hvor de unges behov står i centrum (Wahlgren, 2017), og som Louw & Hansen (2018) beskriver i et studie af SOSU-elevs praktikperiode, kan rådgivning, mentor-, tutor- og peer-ordninger være med til at fastholde eleverne på studiet (Louw & Hansen, 2018). Og i en artikel i forbindelse med en undersøgelse af frafald og engagement på erhvervsuddannelserne, beskriver Pedersen hvordan pædagogiske redskaber, såsom mentorordninger, kan være udslagsgivende for bedre læringsmuligheder:

Udviklingen af bedre læringsmuligheder for forskellige grupper af elever drejer sig om at ændre læringskulturen, således at den giver eleverne mulighed for kulturelle læringsprocesser med udgangspunkt i hele deres livshistoriske erfaringsbaggrund. Sådanne ændringer af læringskulturen kan sættes i gang ved hjælp af pædagogiske 'redskaber' som praksisnærhed, lektiecafe, mentorordninger osv., men det afgørende er, at det ikke er redskaber i sig selv, der gør en forskel, men den læringskultur, de bidrager til eller indgår i (Pedersen, 2011, s. 166)

Pointen her er altså, at fastholdelsesinitiativer, som f.eks. mentorordninger, ikke i sig selv gør en forskel, men skal integreres i den læringskultur, der kendetegner hele skolen. Læring og fastholdelse er altså på denne måde koblet til hinanden. Samme kobling beskriver Egelund & Dyssegaard (2020)

og pointerer, at støtte og vejledning ikke skal opfattes som afkoblede aktiviteter men integreres i læringskulturen og -miljøet (Egelund & Dyssegaard, 2020).

Der kan således både findes potentiale, men også udfordringer i relation til de individuelle fastholdelses- og støtteordninger. Netop det sætter Katznelson fokus på i sin artikel om individuelle støtteordninger på erhvervsuddannelserne og understreger, at der med de mange indsatser over for frafald langt fra er en direkte kobling mellem indsats og virkning (Katznelson, 2014). Dette gør sig også gældende i tilfældet omkring støtteordninger, hvor indsatserne også er underlagt forskellige målsætninger, og Katznelson understreger her vigtigheden af, at initiativer tager udgangspunkt i de unges logik og behov:

(...) at langt størstedelen af ordningerne følger en institutionel logik frem for den unges logik. Det vil sige, at de oftest er tilknyttet bestemte institutionelle sammenhænge, således at den støtteperson, der var knyttet til den ene institution, slipper tøjerne - og relationen - og overlader den til en anden professionel, som så er knyttet til den næste institutionelle sammenhæng. Eksempelvis kan en ung have en mentor på et grundforløb og opbygge en relation til denne, hvorefter ordningen ophører i det øjeblik, den unge afslutter grundforløbet, til trods for at de problemstillinger, ordningen var sat til at løse, selvsagt ikke ophører. Problemerne følger med i praktikken og på overbygningen, hvor der ikke eksisterer en mentorordning, og hvor ansvaret for den unge så havner hos en ny tillidsperson (Katznelson, 2014, s. 84)

Der er med fastholdelsesinitiativerne altså en risiko for, at de opleves som løst tilknyttede indsatser, som ikke er en del af den samlede uddannelse, hvilket kan komme til at virke kontraproduktivt i forhold til at bekæmpe elevernes frafald – lignende pointe optræder også fra andre undersøgelser (Nielsen & Tanggaard, 2015; Tanggaard & Wegener, 2012).

Arbejdet med at styrke elevernes trivsel har desuden været et væsentligt element i relation til frafald og fastholdelse på erhvervsuddannelserne de senere år. I EVAs undersøgelse af trivsel på erhvervsuddannelserne fremhæves således en statistisk sammenhæng mellem frafald og elevtrivsel (EVA, 2021). Her peger EVAs undersøgelse på, at den støtte og de ressourcer, skolen stiller til rådighed for eleverne, udgør en væsentlig faktor for elevernes trivsel og gennemførelse. Rapporten understreger desuden, at støttetilbuddene skal være fleksible, så de kan tilpasse den enkelte elevs behov. I forlængelse af dette peger VIVE, i deres rapport om unges syn på barrierer og potentialer i uddannelsessystemet (Slottved et al., 2022), på, at unge på erhvervsuddannelserne skal have bedre og mere kvalificeret støtte og vejledning:

28 pct. af de elever, som er faldet fra, svarer, at de ikke har haft nogen samtaler med en vejleder eller praktikpladskonsulent, og 21 pct. har kun haft én enkelt samtale. En stor gruppe af de unge oplever desuden, at den vejledning, de har modtaget, kun hjælper i nogen grad. På spørgsmålet om, hvordan de unge vurderer den støtte, de modtog fra en vejleder eller støtte-kontaktperson, svarer de unge i gennemsnit lige omkring 3 på en skala fra 1 til 10, hvor 10 er det bedste (Slottved et al., 2022, s. 66)

Pointen her er altså, at de unge, som falder fra, ikke oplever at få den rette støtte og hjælp, som de kunne have haft brug for. Som de ovenstående bidrag peger på, synes det væsentligt at have en helhedsorienteret forståelse omkring de støtte- og ressourcepersoner og tiltag skoler gør sig i relation til frafald og fastholdelse, så det ikke kun bliver en institutionslogik, der bliver styrende for støtten, men også tager højde for de unges perspektiver, erfaringer og behov. Derudover synes det væsentligt at tænke og gennemføre støtteindsatserne i tæt relation til selve læringsmiljøet og læringskulturen på skolen, så støtte og faglighed kan kobles sammen. Ved en frafaldsanalyse af SOSU og andre velfærdssuddannelser, viste undersøgelsen, allerede i 2012, at det ikke var nye enkeltstående fastholdelsesinitiativer, som institutionerne mangler, efterspørger eller har brug for. Behovet retter sig i stedet mod at skabe sammenhæng og prioriteter i de mål, der sættes, som kan styrke uddannelsesfeltets handlekompetencer (Tanggaard & Wegener, 2012). En lignende pointe blev tidligere fremhævet i relation til arbejdet med fællesskaber og sociale relationer på erhvervsuddannelserne, og vi synes derfor at se, hvordan der her tegner sig en generel betragtning, som handler om vigtigheden af at indtage et helhedssyn på de unge og på erhvervsuddannelserne, og lade det faglige danne udgangspunkt for, hvordan der arbejdes med at bekæmpe frafald og styrke gennemførelse og hvilke tiltag, initiativer og indsatser, der udvikles i den forbindelse.

II Del – Erhvervsuddannelsernes betydningsfulde og problematiske overgange

Eleverne på erhvervsuddannelserne veksler mellem skole og oplæring undervejs i deres uddannelsesforløb. Skolen og oplæringsstedet udgør to forskellige uddannelsesmiljøer og praksisfællesskaber, og det viser sig på forskellig vis gennem deltagelse, tempo, krav, samt miljøernes brug af redskaber, materialer, begreber og metoder. Som nævnt udgør vekselluddannelsesprincippet en hjørnesteen i de danske erhvervsuddannelser med traditioner tilbage til mesterlæren i lavenes tid. Men det medfører også mange skift undervejs i en fuld erhvervsuddannelse, og dette stiller store krav til elevernes evner til at skabe sammenhænge, indgå i nye kontekster og skabe relationer til andre elever, undervisere, vejledere, oplæringsansvarlige og kollegaer. Overgange på erhvervsuddannelserne har i den forbindelse, med god grund, været i søgelyset, når man har undersøgt årsager til frafald, fastholdelse og gennemførelse (Aarkrog et al., 2018; Dyssegaard et al., 2014; EVA, 2013; 2017; 2021; Jørgensen, 2011b; 2011d; 2014b; Nielsen & Jørgensen, 2013; Nielsen, 2016; Slottved et al., 2022; Steno, 2016). Vi vil i denne del af uddannelsesmiljøet på erhvervsuddannelserne sætte fokus på, hvordan overgange er blevet undersøgt både i forbindelse med den organisatoriske struktur, praktikpladsmangel, sociale fællesskaber og trivsel samt i mødet med et arbejdsmarked i overgangen fra skole til oplæring.

Fleksible fastholdelsestiltag der kan resultere i øget frafald

Selve den organisatoriske struktur bag erhvervsuddannelser med de mange overgange og skift giver særlige udfordringer for eleverne, dels fordi de skal tilpasse sig forskellige kulturer og kontekster undervejs i deres erhvervsuddannelse, og dels fordi man ikke er sikret at kunne gennemføre uddannelsen, hvis man ikke får en praktik- eller læreplads. Den udfordring beskriver Jørgensen & Nielsen (2013):

De danske erhvervsuddannelser er organiseret som vekselluddannelser, hvor eleven pendler mellem skoleophold og oplæring på en arbejdsplads. Det betyder i

praksis, at det primært er elevens ansvar at finde en praktikplads (læreplads), og dermed selv skabe kontinuitet og sammenhæng i sin uddannelse. Organisatorisk og strukturelt er der lagt et stort ansvar på elevens skuldre for selv at få uddannelsen til at hænge sammen (Nielsen & Jørgensen, 2013, s. 2)

Praktikpladsmangel har tidligere været et centralt tema og er blevet tilskrevet op til en tredjedel af frafaldet på erhvervsuddannelserne (Jørgensen, 2011d). Det er blevet beskrevet som en problematik for eleverne ikke at være indskrevet på en samlet uddannelse, som de er sikret at kunne gøre færdige, selvom de er kommet ind på uddannelsen. Der er blevet påpeget behovet for en modernisering, så uddannelsessystemets parter tager ansvaret på sig, så der kan tilbydes tilstrækkeligt med praktik- og lærepladser, og at fordelingen af pladserne er gennemskuelig og forudsigelig (Jørgensen, 2011d; 2014b; 2016b).

Et andet centralt element af betydning for elevernes overgange, frafald og gennemførelse har været de korte uddannelsesaftaler, som virksomhederne i løbet af 2010'erne i stigende grad benyttede sig af. En kort uddannelsesaftale dækkede som minimum én hel oplæringsperiode og en skoleperiode, og fuldt udnyttet betød det, at en elev på en erhvervsuddannelse gennemførte fire oplæringsperioder på fire forskellige virksomheder gennem deres erhvervsuddannelse. Ordningen med korte uddannelsesaftaler blev indført som et led i at dæmme op for frafaldet på erhvervsuddannelserne og øge kvaliteten. Tanken var, at en fleksibel og kortvarig uddannelsesaftale skulle gøre det mere overskueligt for virksomhederne at tage en elev eller lærling og dermed få flere unge til at gennemføre deres uddannelse. I EVAs evaluering af korte uddannelsesaftaler (EVA, 2017) viser det sig da også, at ordningen blev meget populær blandt oplæringsvirksomhederne, fordi det blandt andet var mindre belastende for virksomhedernes økonomi, og det var nemmere for virksomhederne at afbryde oplæringen. Disse faktorer var dog nærmere til gode for virksomhederne end for eleverne. Således konkluderer EVA i deres evaluering, at elever med korte uddannelsesaftaler har et øget frafald, at de savner feedback og dialog, samt at det er sværere for dem at nå at lære det, de skal, i løbet af en oplæringsperiode. Den øgede brug af korte uddannelsesaftaler medførte endnu flere skift for de unge undervejs i deres erhvervsuddannelsesforløb. Det gav negative konsekvenser for de unges motivation, fordi man som elev eller lærling ikke kunne vide sig sikker på, om uddannelsesaftalen ville blive forlænget, eller om man skulle ud at finde en ny praktik- eller læreplads næste gang. Dette kunne give eleverne oplevelsen af, at uddannelsen var en blindgyde, hvilket, som Jørgensen påpeger, kunne føre til frafald (Jørgensen, 2014b). Det kom også til udtryk som en faglig usikkerhed, hvor eleverne var bange for at fejle eller ikke gøre det godt nok (EVA, 2017). På trods af indførelsen af ordningen med de korte uddannelsesaftaler var der i den undersøgte periode (2011-2015) ikke kommet flere praktik- eller lærepladser til de unge, da de korte uddannelsesaftaler i mange tilfælde erstattede de almene aftaler (EVA, 2017). De korte uddannelsesaftaler er et godt eksempel på det, som i indledningen til af reviewstudiet beskrives som tiltag, der i én periode blev indført for at bekæmpe frafaldet, og som senere identificeres som årsagen til øget frafald.

Hvis vi sætter det ind i en samfundsmæssig og politisk ramme, er der de senere år gjort indsatser for at dæmme op for manglen på elev- og lærepladser samt for muligheden for at benytte korte uddannelsesaftaler. Med *trepartsaftalen om flere lærepladser og entydigt ansvar* (BUVM, 2020) blev arbejdsgivere og skoler forpligtet til i fællesskab at tage ansvar for at stille nok elev- og lærepladser til rådighed og hjælpe eleverne med at finde en elev- eller læreplads, mens de går på grundforløbet på skolen. Med trepartsaftalen fra 2016 (BUVM, 2016) blev muligheden for korte uddannelsesaftaler

begrænset, og senere blev der indført yderligere begrænsninger, så det fra 2022 kun er muligt for en virksomhed at indgå én kort uddannelsesaftale med samme elev eller lærling.

De seneste fem år er der desuden sket meget på arbejdsmarkedet med betydning for elev- og lærepladssituationen på erhvervsuddannelsen. I dag efterspørger arbejdsmarkedet i høj grad faglært arbejdskraft, og flere brancher har svært ved at rekruttere nok faglærte og tilstrækkeligt mange unge til deres praktik og lærepladsforløb. Dette har selvfølgelig betydning for elevernes muligheder for at få en elev- eller læreplads, men det betyder ikke, at frafald i relation til overgangen til oplæringen er løst. Elev- og lærepladsmangel er stadig aktuell inden for visse brancher, og derudover er det stadig relevant at sætte fokus på gennemsigthed i forhold til, hvem der får en elev- og læreplads, og hvem der ikke gør, som VIVE også påpeger (Slottved et al., 2022). I kapitel tre kigger vi nærmere på, hvordan forskellige elever har forskellige forudsætninger i forhold til at finde, og få hjælp til at finde, en elev- eller læreplads, og hvad det har af betydninger.

Overgange udfordrer elevernes fællesskaber og trivsel

På baggrund af et antropologisk feltarbejde blandt elever på tekniske erhvervsuddannelser, påpeger Steno (2015; 2016), som tidligere nævnt, at de sociale fællesskaber har svære betingelser på erhvervsuddannelserne. Steno beskriver, hvordan eleverne på deres første dag på uddannelsen bliver mødt med muligheden for omvalg, sporskifte eller videreuddannelse. Dette tydeliggør den implicite forståelse og forventning, at mange af eleverne kommer til at falde fra eller har andre ønsker med den påbegyndte uddannelse. Det problematiske med sådan en form for institutionel rammesætning af – og forventning til – eleverne, når de starter på uddannelsen, er, at det understøtter midlertidigheden og flygtigheden for eleverne, samt at det understreger en negativ forventning til eleverne, der risikerer at være selvforstærkende (Steno, 2015; 2016). På baggrund af et antropologisk studie som indskrevet elev på tømrergrundforløbet fremhæver Louw, hvordan man som elev bliver mødt med en række krav og formaninger allerede første dag på uddannelsen, og hvordan denne problematiserende positionering af eleverne fra skolens og lærernes side, producerer afstand og disengagement for uddannelsen blandt eleverne (Louw, 2013). Dette understreger, at starten på uddannelsen og måden hvorpå eleverne bliver mødt, er et væsentligt sted at fokusere i relation til frafald og lyst og engagement for at gennemføre uddannelsen.

I kraft af at erhvervsuddannelserne hviler på et vekselvirkningsprincip, er midlertidighed, overgange eller med Riis' begreb grænsekrydsningerne (Riis, 2023), et grundvilkår. Og det er afgørende at betragte grænserne i, eller omkring, en bestemt faglig praksis som et potentiale for læring frem for en barriere. Skolelæring og arbejdspladslæring er grundlæggende forskellige, og det udfordrer sammenhæng og kontinuitet mellem det, som eleverne arbejder med i undervisningen i skolen og i virksomhederne, men det er også netop det, som kan fungere som et produktivt afsæt for elevernes læring og udvikling (Riis et al., 2019). Steno fremhæver dog, hvordan midlertidigheden har indflydelse på de sociale fællesskaber, hvor der i de korte skoleophold ikke eksisterer en stamklasse, hvilket giver eleverne en fornemmelse af hele tiden at være på vej videre. Manglen på stamklasser og mange muligheder for individuelle forløb og grundforløbspakker, som blev indført med reform i år 2000, er, som nævnt indledningsvis, senere blevet fremhævet af flere forskningsbidrag som en af årsagerne til det store frafald fra erhvervsuddannelserne op gennem 00'erne og 10'erne (Brown & Katznelson, 2011; Jørgensen, 2014; Munk, Bohn & Baklanov, 2015). Midlertidigheden på skolen kan være et tegn

på, at skolen forbereder eleverne på de mange overgange, de skal igennem i løbet af deres uddannelses-tid, hvor de unge hurtigt skal være i stand til at træde ind i et voksent arbejdsmiljø, hvor der muligvis ikke er meget tid til at "hænge-ud". Det er dog en udfordring for det sociale fællesskab.

I EVAs evaluering af elevtrivsel på erhvervsuddannelserne (2021) er overgange således også et gennemgående tema. EVAs undersøgelse fremhæver tre områder, som er særligt udsatte, og hvor der med fordel kan sættes ind og støttes op om elevernes overgange:

1. Fokus på tværgående sammenhænge i uddannelsen, så eleverne i deres skift fra et forløb til et andet ikke overvældes af de nye faglige krav og forventninger, samt at de får hjælp til at overføre det, de har lært, fra et forløb til et andet.
2. Fokus på sammenhæng mellem praktik eller oplæring og skoleforløb. Her kan sammenhængen både skabes i undervisningen ved at integrere et løbende fokus på praktikken eller oplæringen før, under og efter. I forhold til støtte og ressourcer kan eleverne tilknyttes en praktik- eller oplæringsvejleder på skolen, som både kan hjælpe med at finde en praktik- eller lære-plads og være en kontaktperson under praktikken eller oplæringen. Skolerne kan også gøre noget organisatorisk ved at facilitere dialog mellem elev eller læring og virksomhed.
3. Fokus på introducerende aktiviteter på grundforløb 1 og 2, som kan være med til at ryste eleverne sammen i de nye klasser. Dette vil være afgørende for elevernes trivsel, hvor eleverne er et sammensurium af nye elever og elever, der kender hinanden fra et tidligere grundforløb.

(EVA, 2021, s. 10)

Lignende pointer kan genfindes i andre bidrag, der beskæftiger sig med elevernes overgange og mødet med arbejdsmarkedet i oplæringen (Bisgaard, 2018; Jensen & Larsen, 2011b; Jørgensen, 2014b; Louw, 2015; Louw & Hansen, 2018; Louw & Nielsen, 2021; Nielsen et al., 2021; Slottved et al., 2022). Et vedvarende fokus på overgange og tværgående sammenhænge i uddannelsen synes således at udgøre et vigtigt opmærksomhedspunkt i relation til frafald og gennemførelse, netop fordi de mange overgange i uddannelsen udgør kritiske perioder, særligt for den unge gruppe på erhvervsuddannelserne. Starten på erhvervsuddannelsen er her en væsentlig overgang at fokusere på. Men også overgangen til første oplæring og mødet med en arbejdsplads udgør et særligt fokuspunkt. Mødet med en arbejdsplads i oplæringen udgør for mange elever en stor motivation og er noget, de glæder sig til, men det er også mødet med en ny verden og en anderledes læringskultur end på erhvervsskolen, som man som elev skal afkode og håndtere (Nielsen et al., 2021).

I spændingsfeltet mellem at være elev og ansat

Som tidligere fremhævet, er det i overgangen mellem grundforløb 2 og hovedforløbet, at flest elever falder fra på tværs af alle hovedområder på erhvervsuddannelserne (Epinion & DPU, 2020). Det fremhæves blandt andet, at særligt elevernes oplevelse af velbefindende (sociale trivsel og samarbejdsevner) og deres egen indsats og motivation er betydende faktorer i forbindelse med frafald (Aarkrog, 2020; Epinion & DPU, 2020). Undersøgelsen viser, at eleverne socialt skal omstille sig i overgangen mellem skole og oplæring, da det kan være svært at finde sig til rette som ung i et voksent arbejdsmiljø på en arbejdsplads. Derfor kan det være afgørende, at skolen forventningsafstemmer med eleverne, i forhold til hvad det vil sige at være i praktik eller i lære, og hvilke opgaver de kan møde på en arbejdsplads. Flere undersøgelser peger i den forbindelse på, at den manglende overgang og forventningsafstemning for flere elever resulterer i 'praksischock' (Brandt, 2013; Dyssegaard et al.,

2014; Epinion & DPU, 2020; Louw, 2015; Louw & Hansen, 2018; Louw, 2019; Nielsen et al., 2021). Praksischok betegner elevernes udfordringer eller chokerende oplevelser af mødet med det arbejdsliv, som den igangværende erhvervsuddannelse peger henimod, og det er netop den pointe om uoverensstemmelse i forventninger og elevers frafald, der understreges i Dyssegaard et al.'s forskningskortlægning af frafald fra praktikophold (2014):

Flere elever falder fra under praktikopholdet grundet manglende overensstemmelse mellem forventninger og selve opholdet, manglende omsorg for eleven under praktikken og kravet om effektivitet, som eleverne kan have svært ved at leve op til (Dyssegaard et al., 2014, s. 43)

Kombinationen af ikke at få opfyldt sine forventninger, ikke at opfylde oplæringsstedets forventninger samt mangel på støtte i overgangen fra et uddannelsesmiljø til et andet, resulterer i mistrivsel og frafald blandt eleverne på erhvervsuddannelserne. Det kommer også til udtryk i en rapport fra EVA (2013), hvor eleverne mistrives under deres praktikperiode grundet manglende tid med borgerne og det store ansvar, de tildeles (EVA, 2013). På den måde kan man måske sige, at der ikke kun er tale om et praksischok, men også, og måske i højere grad, et ansvarschok forstået på den måde, at man som lærling eller elev oplever, at man ikke har kompetencerne til at løse de opgaver, man får ansvar for i oplæringen.

Tiden i oplæring giver eleverne et indblik i det arbejdsliv, de er ved at uddanne sig til, og selvom eleverne kan have de faglige kvalifikationer fra skolen på plads, så kan tiden i oplæring alligevel resultere i frafald, hvis ikke eleverne er klædt ordentlig på og får den rette støtte i overgangen. Her udgør særligt starten oplæringsforløbet en sårbar tid, som potentielt kan føre til afbrud af uddannelsen, hvis ikke eleverne oplever sig ordentligt taget imod på oplæringsstedet eller hvis oplæringsstedet oplever at have svært ved at rumme eller forstå de unge (Louw & Hansen, 2018; Louw & Nielsen, 2021; Nielsen et al., 2021). I den forbindelse er det også værd at være opmærksom på, at selvom man er ansat på en arbejdsplads under oplæringsforløbet, er man stadig under uddannelse, og for nogle elever, særligt de yngre, er de nye på arbejdsmarkedet og behøver støtte og vejledning for at afkode arbejdspladsens implicite koder, normer og værdier (Louw & Hansen, 2018; Louw & Nielsen, 2021; Nielsen et al., 2021).

Unge overgange – ikke kun uddannelsesmæssigt

Eleverne på erhvervsskolerne er unge mennesker, som er i gang med at finde deres plads i livet – ikke kun uddannelsesmæssigt, men fx også i forhold til at flytte hjemmefra, etablere seriøse parforhold og tjene egne penge. Disse store udfordringer kan i perioder let tage opmærksomheden fra uddannelsen (Nielsen et al., 2013a, s. 3)

Således skrev Nielsen et al. i 2013, og denne pointe peger på, at skoler og lærerne i et begrænset omfang støtter eleverne i deres håndtering af udfordringer i forbindelse med ovenstående plads i livet, som sker sideløbende med deres uddannelse. Man kan måske spørge, hvorfor en uddannelsesinstitution, en klasse eller en lærer skal støtte eleverne i forbindelse med kærestesorger, familiekonflikter eller eventuelt misbrug? Det skal de, fordi det ofte kan være her, at nogle af årsagerne til frafaldskompleksiteten findes (Aarkrog & Wahlgren, 2022; Mariager-Anderson et al., 2020; Nielsen et

al., 2013a). For at kunne forstå, hvad der får elever til at gennemføre deres uddannelse eller falde fra, hvad de motiveres af, og hvad der gør, at de trives og har gode sociale relationer både til andre elever og til deres undervisere, kan det være afgørende at fokusere på, hvad der sker i andre sammenhænge – eller overgange – af elevernes liv (Nielsen, 2016). Som tidligere fremhævet kan frafald ikke forstås som en enkeltstående begivenhed, men som en proces over tid med mange faktorer på spil, og derfor er det også relevant at se elevernes frafald og gennemførelse i relation til deres øvrige liv. De unge er i gang med et ungdomsliv, hvor de er spundet ind i mange af livets nye og afgørende processer (Brown et al., 2011; Katznelson et al., 2018). En analytisk pointe, vi ønsker at fremhæve, er, at det kan være svært at jonglere med mange store livsbegivenheder samtidig med at skulle fungere og præstere på en uddannelse, hvorfor et blik på unges liv som værende fyldt med overgange og forandringer, som de unge skal have til at hænge sammen på tværs af skole og deres liv i øvrigt, synes væsentligt. Det kan være med til at skabe de inkluderende ungemiljøer, som flere af forskningsbidragene peger på som væsentlige for at bekæmpe frafald og øge elevernes gennemførelse. Ikke fordi man som lærer nødvendigvis kan gøre noget ved kærestesorg, et misbrug eller udfordringer i forbindelse med at flytte hjemmefra, men alene det, at læreren eller den oplæringsansvarlige kender til, hvad eleverne går og bokser med i og uden for skolen, kan have betydning for elevens engagement og lyst til at gennemføre uddannelsen. Det sætter blandt andet Tanggaards & Wegners (2012) pointe omkring en sammenhængende og helhedsorienteret tænkning omkring eleverne i spil igen i forbindelse med at bekæmpe frafald og styrke gennemførelsen.

Afrunding på uddannelsesmiljøet på erhvervsuddannelserne

På baggrund af dette afsnit kan det konkluderes, at elevernes frafald og gennemførelse i høj grad afhænger af uddannelsesmiljøet, herunder lærernes, oplærernes og læringsmiljøets aktiviteter. Praxisrelateret, variation i undervisningen, mulighed for innovation og undervisning, der inddrager eleverne, synes at være kendetegnende for uddannelsesmiljøer, der fremmer elevernes gennemførelse og stolthed og mindsker frafald. Omvendt er det ofte disengagerende og umotiverende for eleverne, når de ikke oplever fagene som relevante eller sammenhængende, hvilket ofte gør sig gældende for de mere teoretiske fag på erhvervsuddannelserne. Videre tegner der sig et gennemgående billede af, at lærerne og oplærerne kan fungere som meget inspirerende faglige rollemodeller, men at de også har ansvaret for, om uddannelsesmiljøet opleves som in- eller ekskluderende for eleverne. Dermed indtager lærerne og oplærerne en helt central betydning for elevernes engagement og motivation og dermed frafald og gennemførelse. I den forbindelse peger reviewstudiet her på, at elevernes attituder kan være afgørende for, om de aflæses som faglige eller ikke-faglige relevante, hvilket kan få betydning for elevernes adgang til lærernes tid, ressourcer, opmærksomhed og ikke mindst mulighed for at få hjælp og få elev- eller læreplads.

Støttepersoner og andre ressourcepersoner på skolen udgør et stort element i skolernes arbejde med at mindske frafald og øge gennemførelse, og reviewstudiet her peger på, at det er med god grund. Støttepersoner kan være afgørende i forhold til, om en elev falder fra eller bliver på uddannelsen. Men det sker ikke som en automatik, men kommer i høj grad an på, hvordan skolens støttefunktioner tænkes sammen med uddannelsen som helhed, og at der tages udgangspunkt i elevernes perspektiv, så hjælpen følger eleven og ikke institutionens logik.

Hvad angår overgangen til oplæring, samt oplæringens betydning for frafald og gennemførelse, har der tidligere i forskningen været et stort fokus på manglen på elev- og lærepladser som en af hovedårsagerne til det store frafald fra erhvervsuddannelserne. Korte uddannelsesaftaler har her også været i fokus som årsagsforklaring på frafald. De senere år er det mere unge end elev- eller lærepladser, der er mangel på, hvilket har vendt problematikken lidt på hovedet. Derudover er adgangen til at benytte de korte uddannelsesaftaler, som tidligere nævnt, blevet kraftigt begrænset. Til trods for dette udgør overgangen til oplæring stadig en kilde til et betydeligt frafald, og der er stadig ulige adgang til elev- og lærepladser for de unge, hvilket også har betydning i forhold til frafald og gennemførelse. Derudover tegner reviewstudiet et billede af, at arbejdspladsen som læringsrum rummer store potentialer og er kilde til motivation for mange elever, men at dette læringsrum samtidig kan være svært at afkode, træde ind i og helt generelt overgå til – særligt for unge med ingen eller ringe arbejdsmarkedserfaring. Forventningsafstemning og forberedelse af de unge og arbejdspladserne på overgangen synes i den forbindelse som væsentlige elementer at fokusere på i arbejdet med at mindske frafald og øge gennemførelsen på erhvervsuddannelserne.

Slutteligt peger enkelte bidrag på, at det er væsentligt i et frafalds- og gennemførelsesperspektiv at have blik for de unges øvrige liv, og hvordan man som skole kan skabe gode balancer mellem ungdoms- og uddannelsesliv på erhvervsuddannelserne. Det leder os frem til væsentligheden i, i højere grad at undersøge og forstå elevernes hverdagsdeltagelse og meningsskabelse i sammenhænge på tværs af uddannelse og ungdomsliv, og hvordan og hvornår disse sammenhænge er forbundet og meningsfulde, eller adskilte og afbrudte, og giver anledning til meningssammenbrud og måske frafald.

KLASSE, KØN OG ETNICITET

Som vi har været inde på i de forrige afsnit, udgør både fællesskaber, sociale relationer, skolernes uddannelsesmiljøer, overgange samt lærere og oplærere væsentlige forskningsmæssige omdrejningspunkter i forhold til at belyse og forstå frafald og gennemførelse på erhvervsuddannelserne. I de forrige afsnit har der været fokus på indsatser og initiativer, som der har været arbejdet med og forsket i omkring frafald, fastholdelse og gennemførelse. I dette afsnit skifter vi spor og kigger nærmere på hvilke faktorer, der kendetegner den differentierede elevgruppe på erhvervsuddannelserne ved at kigge på elevernes klasse, køn og etnicitet i relation til frafald, fastholdelse og gennemførelse. Det gør vi, fordi klasse, køn og etnicitet har en betydning for elevernes risiko for at falde fra og mulighed for at gennemføre deres uddannelse. Det er ikke mange af bidragene om frafald, fastholdelse og gennemførelse, som særskilt undersøger klasse, køn og etnicitet, men alligevel træder de frem i enkelte bidrag i forhold til at karakterisere de elever, der vælger, gennemfører og falder fra en erhvervsuddannelse. Og vi finder temaet væsentligt set i lyset elevgruppe på erhvervsuddannelserne. Mange erhvervsuddannelser er kendetegnet ved at rumme en stor mangfoldighed af elever. Det kan komme til udtryk i elevernes alder, hvor aldersfordelingen blandt eleverne med start på erhvervsuddannelser på f.eks. hovedområdet indenfor 'omsorg, sundhed og pædagogik' har 55 % af eleverne, som er +26 år, og under 20 % af eleverne er 16-17 år, mens hovedområdet indenfor teknologi, byggeri og transport har 30 %, som er 15-17 år, næsten 50 % som er 18-25 år, og kun 20 % som er +26 år. Køn udgør også et særtræk ved erhvervsuddannelserne. Her er kønsfordelingen blandt eleverne med start på en erhvervsuddannelse i 2020-2022 udgjort af 89 % drenge på hovedområdet indenfor "Teknologi, byggeri og transport", og 85 % piger på "Omsorg, sundhed og pædagogik". Også etnicitet har betydning for elevers orientering, hvor fordelingen af elever i 2020-2022 på hovedområdet 'omsorg, sundhed og pædagogik' har 30 % med anden etnisk baggrund, mens hovedområdet 'fødevarer, jordbrug og oplevelser' og 'teknologi, byggeri og transport' har en andel på lidt over 10 % af elever med anden etnisk baggrund³. Det er vigtigt at påpege, at indenfor de enkelte uddannelser er elevfordelingen meget forskellig, hvor nogen uddannelser indenfor teknologi, byggerrig og transport eksempelvis har en næsten lige fordeling af drenge og piger, så som 'Bygningsmaler', mens piger næsten ikke er til stede på VVS-tekniker. Det er blot med til at understrege den store grad af kompleksitet, der finder sted på erhvervsuddannelserne. Men det er alligevel interessant, hvilken betydning disse faktorer, klasse, køn og etnicitet har for elevernes frafald og gennemførelse.

Vi starter med at kigge nærmere på elevernes klasse og socioøkonomiske baggrund, som i vores tidsmæssige afgræsning ikke har været særligt velbelyst. Når temaet alligevel har haft forskningsmæssig opmærksomhed, er det hovedsageligt belyst via kvantitative undersøgelser og særligt som en klassifikation mellem de unge, som vælger erhvervsuddannelser, og de unge, som vælger gymnasierne.

Sammenhæng mellem klassemæssig baggrund, personlige udfordringer og frafald

I nogle af forskningsbidragene identificeres elevens klasse og socioøkonomiske baggrund som et væsentligt aspekt i forhold til valg af erhvervsuddannelse og ikke mindst i forhold til frafald og

---

³ Opgørelser foretaget november 2023 af tænketanken DEA for CEVEU, baseret på Danmarks Statistik.

gennemførsel (Bogetoft & Wittrup, 2014; Jensen & Larsen, 2011a; Jørgensen, 2011b; Munk, 2011; Nielsen, 2011; Nielsen et al., 2013b; Slottved et al., 2022; Wahlgren, 2017; Wahlgren & Mariager-Anderson, 2017). Både i forskningsbidragene fra start 10'erne, men ligeledes i de senere undersøgelser, peges der på, at elever, der kommer fra familier med forældre med lavt eller intet uddannelsesniveau samt en lav indkomst, i højere grad er tilbøjelige til at vælge en erhvervsuddannelse. Men eleverne med en lavere socioøkonomisk baggrund har også en større risiko for at falde fra sammenlignet med elever, der ikke kommer fra den type af familiebaggrunde. Der peges videre på, at disse elever i gennemsnit har lavere læringslyst og lavere faglig selvtillid i fagene matematik og dansk fra folkeskolen (Jensen & Larsen, 2011a; Steno, 2015). Det er i denne forbindelse endnu engang værd at fremhæve, hvad Jørgensen (2015) blandt andet påpeger, at flere unge allerede dengang og i dag presses ind i uddannelsessystemet, og, som Beck, Bøje & Winnum (2014) påpeger, har erhvervsuddannelser i høj grad stået for at optage og håndtere elever, som tidligere ikke har været en del af uddannelsessystemet, men i stedet ville tage ufaglært arbejde (Bøje et al., 2014; Jørgensen, 2015). Dette betyder, ifølge Nielsen et al. (2013b), at denne gruppe af unge, som presses ind i uddannelsessystemet, er uafklarede og har færre ressourcer, hvormed deres forudsætninger for at gennemføre uddannelsen naturligvis er begrænsede (Nielsen et al., 2013b). Fremfor de teoretiske fag, motiveres denne elevgruppe i stedet af det håndværk og produkt, som erhvervsuddannelserne retter sig mod. Det peges, som Jensen & Larsen (2011) fremhæver, på, at de unge som identificeres som havende stærke teoretiske forudsætninger og en stærk faglig selvtillid fra folkeskolen, i højere grad søger mod gymnasierne, mens erhvervsuddannelsernes mere praktiske læringsmiljø tiltrækker og giver mening for unge med mindre stærke teoretiske forudsætninger og lav faglig selvtillid.

Men det er ikke kun de teoretiske forudsætninger, der her fremhæves som værende en udfordring for de unge, som vælger en erhvervsuddannelse. Det påpeges videre, at elever med mindre stærke teoretiske eller boglige forudsætninger i flere tilfælde har tilknyttede psykiske diagnoser, har dårlige opvækstbetingelser og derfor har massive personlige og sociale problemer (Jørgensen, 2011b; 2012; Slottved et al., 2022; Wahlgren & Mariager-Anderson, 2017). En undersøgelse fra PISA viser i den forbindelse, at en tredjedel af de elever som gennemfører en erhvervsuddannelse havde, hvad PISA definerer som, utilstrækkelige funktionelle færdigheder (Jensen & Larsen, 2011b; Nielsen et al., 2013b). Det fremhæves videre, at flere elever på erhvervsuddannelserne kommer med dårlige erfaringer fra grundskolen, at flere elever har oplevet skoleskift, og der identificeres sammenhænge mellem dårlige skolemæssige præstationer og frafald (Jensen & Larsen, 2011a; Nielsen, 2011). Det er derfor ikke overraskende, at der antages sammenhænge mellem klasse-mæssig baggrund, personlige udfordringer og frafald (EVA, 2013; Grønberg, 2011). Elevernes socioøkonomiske baggrund ser altså ud til at have sammenhæng med frafald og gennemførsel, og en pointe, som Nielsen & Jørgensen (2013) påpeger i den forbindelse, er, at øget risiko for frafald fra erhvervsuddannelserne starter længe før, eleven er startet på erhvervsuddannelsen (Nielsen & Jørgensen, 2013). I nærværende reviewstudie har vi bevidst været optaget af de unge elever, men mange undersøgelser beskriver eleverne på erhvervsuddannelserne under én kam og tager ikke eksplicit højde for elevernes alder. Elevernes sociale og personlige problemer vil derfor også spænde bredt over forhold som udfordringer med forældre, at flytte hjemmefra og fællesskaber, men også problemer i forhold til skilsmisser, børn, familie og økonomi.

I 2011 stod Jensen & Larsen som forfattere til et stort kvantitativt studie af ungegrupper på henholdsvis erhvervsuddannelser og de gymnasiale uddannelser. Sidenhen har VIVE fulgt op med en tilsvarende undersøgelse fra 2022, som sætter fokus på trivsel og gennemførsel både på erhvervs-

uddannelser og gymnasier, og på trods af undersøgelse- rnes tidsmæssige forskellighed går flere af konklusionerne igen i de to rapporter. Det fremhæves således, at de unge, der søger ind på en erhvervsuddannelse, i gennemsnit har dårligere skoleoplevelser, læseprofiler og faglig selvtilid end unge på gymnasier, og at der er en stor tendens til, at deres forældre enten ikke har uddannelse eller har en kortere uddannelse i forhold til forældre til unge, der søger ind på de gymnasiale uddannelser (Jensen & Larsen, 2011b; Slottved et al., 2022). De elever, som falder fra erhvervsuddannelserne, angiver blandt andet tab af interesse, skoletræthed, personlige problemer og et for højt fagligt niveau som årsag. Dertil ser mange af de unge, der vælger en erhvervsuddannelse, imidlertid uddannelsen som middel til at komme hurtigt ud på arbejdsmarkedet og tjene penge (Jensen & Larsen, 2011b). Der tegnes således et gennemgående billede på tværs af de seneste 13 år forskning af, at elevernes socioøkonomiske forhold og deres klasse udgør en årsagsforklaring på øget risiko for frafald i sig selv. På trods af VIVEs seneste publikation omkring uddannelsesbarrierer (Slottved et al., 2022) mangler der dog mere indsigt i og viden om, hvilke sammenhænge, der gør sig gældende mellem elevernes socioøkonomiske forhold og frafald og gennemførelse, herunder ikke mindst betydningerne af elevernes oplevelse af personlige udfordringer og tab af interesse i mødet med skolernes og oplæringsstedernes uddannelsesmiljøer. Altså undersøgelser, der fokuserer på elevernes socioøkonomiske baggrunde, *ikke* som individuelle årsagsforklaringer på frafald, men på hvordan hvilke betydninger disse baggrunde får i mødet mellem elever og uddannelsesmiljøer, og hvad der i disse møder tilsyneladende producerer et øget frafald.

Uddannelser præget af skæve kønsmæssige sammensætninger

Nogle erhvervsuddannelser har stort set lige fordeling af køn, mens andre, som f.eks. mange af de tekniske uddannelser, hovedsageligt tiltrækker drenge, og modsat har f.eks. pleje- og omsorgsuddannelserne en stor overvægt af piger. Dette spejler i og for sig, at vi stadig har et meget kønsopdelt arbejdsmarked (Slottved et al., 2022), ikke mindst hvad angår en række håndværksbrancher. På trods af dette er det bemærkelsesværdigt hvor få bidrag i dette reviewstudie, der behandler emnet, hvordan køn spiller ind på elevernes frafald og gennemførelse (Brandt, 2013; Grønborg, 2013; Jørgensen, 2015; 2016a; Louw & Hansen, 2018; Munk, 2011; Pedersen, 2013a; 2013b; Præstmann Hansen, 2013; Steno, 2015; Warming, 2013).

Bestemte køn vælger bestemte hovedområder

Som en del af sin ph.d.-afhandling påpeger Munk (2011), at der helt generelt er flere drenge end piger på erhvervsuddannelserne (Munk, 2011). Når flere piger derfor generelt kommer bedre gennem uddannelsessystemet end drenge, som det videre fremhæves af Munk (2011) samt Jørgensen (2015), kunne den kønsmæssige overvægt af drenge på erhvervsuddannelserne altså i sig selv forklare en del af et øget frafald fra erhvervsuddannelserne. Dette er dog et forenklet billede af køns betydning for frafald og gennemførelse. På baggrund af en undersøgelse af drenge og erhvervsuddannelserne påpeger Jørgensen (2015), at det ikke handler om, at der eksisterer et *drengeproblem*, men i stedet om, at der eksisterer mange store udfordringer i erhvervsuddannelserne, som tilsammen bidrager til frafald. Det er ikke drengenes køn, der i sig selv udgør frafaldsproblemet. Det handler i højere grad om uddannelsesmiljøet på uddannelserne og skolernes forskellige forventninger til eleverne, drenge såvel som piger. Således anbefaler Jørgensen, at køn i langt højere grad bliver et samtaleemne på skolerne, hvad angår erhvervsuddannelserne, uddannelsesmiljøet, didaktik og pædagogik. Jørgensen påpeger videre vigtigheden af, at der arbejdes på at tiltrække flere piger og kvinder til

de drengedominerede erhvervsuddannelser og omvendt flere drenge og mænd til de pigedominerede uddannelser, fordi, som det hævdes, det vil have en positiv betydning for uddannelsesmiljøet på de pågældende uddannelser (Jørgensen, 2015). Den positive effekt vil blive større, jo mere ligelig kønsfordelingen er, fordi som Jonasson et. al 2014 fremhæver på baggrund af en rapport om fravær, engagement og socialt miljø på erhvervsuddannelserne, så vil elever med en kønsmæssig minoritetsposition i klassen være mere tilbøjelige til at have et større fravær i forhold til kønsmajoriteten. Det peger på, at der overordnet set er fraværsreducerende effekter af at have en mere balanceret køns sammensætning i klasserne (Jonasson et al., 2014).

På SOSU-området, hvor der er en overvægt af piger, har Brandt (2013) i sin ph.d.-afhandling undersøgt livsbaner og valg af erhvervsuddannelse. Brandt belyser, hvorfor nogle elever specifikt vælger denne type uddannelse og får oplevelsen af at være landet på rette hylde, mens andre vælger uddannelsen fra. Brandt fokuserer således på, hvordan disse valg og fravalg kan ses i relation til en kontekst om køn, frafald og gennemførelse (Brandt, 2013). Brandts pointe er, at betydningen af køn sætter sig igennem på flere niveauer som implicite samfundsmæssige forventninger til, hvordan piger og drenge skal opføre sig og handle på deres uddannelse. Her gør kognitive erfaringer og eksisterende sociale strukturer det oplagt for piger at vælge og gennemføre en uddannelse med en omsorgs- og plejefunktion, mens denne opretholdelse af en social kønnet orden omvendt gør det uattraktivt at være mandlig SOSU-elev.

Kønsnormer der får de unge til at holde fast eller falde fra – kønnede selektionsprocesser

De foregivende sociale strukturers selvfølgeligheder har ved andre studier, som ovenstående, lignende tendenser med fokus på køn på erhvervsuddannelserne, hvor det fremhæves, at et bestemt køn giver særlige adgange til sociale og faglige fællesskaber på skolen og arbejdspladsen, mens et andet bestemt køn kan opleve sværere betingelser for at blive inkluderet i fællesskaberne. Hansen (2013) har f.eks. fulgt unge på automekanikeruddannelsen og været en del af autoværkstedet, mens han undersøgte maskulinitet. Hansen fandt blandt andet, at humor var tæt forbundet med en maskulinitetsnorm på uddannelsen, som på den ene side kunne være fællesskabsskabende, men på den anden side var skyld i udgrænsninger væk fra det feminine og det homoseksuelle, hvilket fik de unge drenge til enten at holde fast eller falde fra. Der opstod derved en dobbelthed i maskulinitetsnormen, der både skabte sammenhold blandt nogle af de unge, men samtidig risikerede at udstøde andre (Hansen, 2013). Sådanne usynlige kønnede og kulturelle in- og eksklusionsprocesser optræder også i Grønborgs studie af mekanikeruddannelsen (2013), ved at skolen og lærerne spotter bestemte elever, som de giver deres opmærksomhed og hjælper med at finde praktik- og lærepladser. Men Grønborg påpeger også, at eleverne ikke blot skal leve op til at have fagligheden i orden, for at være en relevant og kulturelt genkendelig elev. Mens de formelle krav og rammer for at klare sig godt fra skolens side ofte handler om at følge reglerne og være deltagende i undervisningen, så er de mere uformelle krav blandt de unge i større grad centreret omkring det at kunne tage en joke, at udvise heteroseksuel maskulin opførsel og at "kende sin plads" i klassen (Grønborg, 2013). Lignende tematikker er også på spil hos Steno (2015) i forhold til, hvordan eleverne agerer og forholder sig til de idealer, de møder i skolen på automekaniker- og gastronomiuddannelsen (Steno, 2015). Derudover påpeges det f.eks. i Louw & Hansens vidensnotat om SOSU-uddannelserne (2018) at de få drenge, der er på SOSU-uddannelsen, risikerer at opleve sig dobbelt marginaliseret. Dels samfundsmæssigt marginaliseret som mand, der har valgt et traditionelt kvindefag. Og dels kulturelt marginaliseret på uddannelsen, fordi der gør sig normer, koder og traditioner gældende, som reproducerer en socialt

kønnet orden og struktur, hvor det kan opleves uattraktivt eller illegitimt at være mand på uddannelsen. Det betyder, som Louw & Hansen påpeger, at:

(...) mænd i sundheds- og omsorgsfagene har en dobbelt udsat position; For det første er de få mænd, og for det andet har de ikke adgang til positioner, hvorfra de kan udtrykke kritik, undren eller i det hele taget spørge til vaner og rutiner
(Louw & Hansen, 2018, s. 38)

Om dette i sig selv fører til frafald er i sagens natur svært at sige, men som det fremgår, kan denne marginaliserede position, som minoritetskøn på en erhvervsuddannelse ofte befinder sig i, være forbundet med eksklusion og diskvalificering som legitim deltager, som Warming også påpeger på baggrund af interview med mænd i omsorgssektoren: *“Several men provide examples of their encounter with female colleagues who treat them in a manner which they find degrading, exclusionary, or disqualifying”* (Warming, 2013, s. 12).

Specifikt i forhold til køn, kunne noget altså tyde på, at der gør sig ekskluderende og marginaliserende kræfter gældende, særligt i de uddannelser, der er mere eller mindre monokønnede. Der gør sig kulturelle koder, normer og traditioner gældende, som kan gøre det svært for det underrepræsenterede køn at gøre sig legitimt gældende, og som kan føre til marginaliseringsoplevelser, der, som ovennævnte citat fra Warmings undersøgelse antyder, grænser til mobning. Dette er ikke et nyt fænomen, og hvis vi sætter temaet op mod den igangværende kampagne indenfor visse mandsdominerede erhvervsuddannelser og brancher, der handler om at få kalendere og plakater med letpåkledte kvinder ned fra væggen på værkstederne, understreger det, at der er en voksende bevidsthed omkring dette tema indenfor erhvervsuddannelserne, fordi det både har betydning for tiltrækningen til erhvervene men også for frafalds- og eksklusionsprocesser på erhvervsuddannelserne. Men spørgsmålet er, om vi ved nok om, hvordan disse kønnede kulturer, koder og normer udfolder sig og får betydning for den enkelte elev og for de faglige fællesskaber indenfor de forskellige uddannelser og brancher, samt hvad det betyder for elevers frafald- og gennemførelsesprocesser i en tid, hvor MeToo-bevægelsen og optagetheden af lighed og ligestilling mellem kønnene i stigende grad gør sig gældende.

Etnicitet – en kategori med betydning for elevernes inddragelse og deltagemuligheder

Det er forskningsmæssigt belyst, at der eksisterer en sammenhæng mellem frafald og elever med forældre med ikke-vestlig baggrund, og etnicitet fremhæves som en særlig risikofaktor i relation til frafald (Bogetoft & Wittrup, 2014; Jørgensen, 2011b; Nielsen, 2011; Pedersen, 2013a; Slottved et al., 2022; Steno, 2015; Wahlgren, 2017; Wahlgren et al., 2018). Men spørgsmålet er, hvad disse sammenhænge mellem frafald og etnicitet handler om, og hvori risici består?

Et bidrag, som belyser dette emne, er Pedersens undersøgelse *Billeder i hovedet* (Pedersen, 2013a), som pointerer, at samspillet mellem elevernes biografi samt uddannelsens læringskultur har betydning for elevernes deltagelse i uddannelsen og hermed også deres læring. Pedersen problematiserer dog, at etnicitet usynliggøres i uddannelsessammenhænge, hvorfor han mener, at der bør skabes uddannelseskulturer, som inddrager elevernes etnicitet, for på denne måde at bidrage til elevernes

oplevelse af meningsfuldhed i uddannelsen. Hvis uddannelseskulturen ikke bidrager til refleksion over elevernes etniske erfaringer og identitet, risikerer man at reproducere stereotype, ureflekterede og hierarkiske opfattelser af etnicitet, hvilket kan medføre frafald (Pedersen, 2013a).

De samme refleksioner, som Pedersen, uddyber Grønberg (2015), som i sin artikel undersøger, hvordan elevers identiteter konstitueres gennem sociale kategorier, og hvordan dette får betydninger for elevernes uddannelsesveje (Grønberg, 2015). Under sit feltarbejde fandt hun, at elevernes muligheder for at deltage i undervisningen i høj grad var påvirket af sociale kategorier i samfundet, som blev knyttet til de studerendes identiteter. I kraft af de tildelte sociale kategorier påvirkede dette elevernes deltagelsesmuligheder i undervisningen både negativt og positivt afhængigt af etnisk kategori. Hun fandt, at særligt elever med ikke etnisk-dansk baggrund blev tildelt ens negative kategorier af læreren, hvilket medførte dårligere deltagelsesmuligheder og i nogles tilfælde førte til frafald. Hun konkluderer, at der bør være en opmærksomhed mod reproducerende effekter og diskriminerende praksisser, og i tråd med Pedersen (2013a) anbefaler Grønberg at fokusere på at inkludere identitetsrelaterede perspektiver på relationer mellem eleverne i forhold til at mindske frafaldet (Grønberg, 2015). Ved at kigge på køn og etnicitet sammen, finder Pedersen (2013a) videre, at drenge med etnisk minoritetsbaggrund kan anses som særligt udsatte elever, netop fordi drenge oftere falder fra en uddannelse end piger, mens etnicitet også har indflydelse på frafald og fastholdelse. Det betyder med andre ord, at det er vigtigt, som skole og oplæringssted at være opmærksom på, hvordan køn og etnicitet i samspil med hinanden får betydning i den praktiske dagligdag, og hvordan man kan arbejde med at give alle elever og lærlinge gode deltagelsesmuligheder – uanset køn og etnicitet.

Må jeg få hjælp til at finde en elev- eller læreplads?

Hvis vi kigger specifikt oplæringen, har vi tidligere i dette review fremhævet, at det at komme i praktik eller i lære er forbundet med stor motivation for mange elever i erhvervsuddannelserne, og dermed kan det, ikke at kunne finde en elev- eller læreplads, være forbundet med demotivation og afbrud af uddannelsen for nogle elever. I den forbindelse er det interessant, som Jørgensen et al. (2018) påpeger, at manglende transparens i forhold til hvem der kan få eller ikke få elev- eller læreplads, bidrager til nogle af de skævheder og frafald, der findes inden for erhvervsuddannelserne, ikke mindst i relation til etnicitet (Jørgensen, 2018). Som fremhævet tidligere handler det blandt andet om, hvorvidt skolen bevidst eller ubevidst selekterer, hvem de hjælper med at finde elev- og lærepladser, og at der er forskel på, hvilke elever de enkelte oplæringssteder vælger at ansætte. På den måde bliver både etnicitet, men også køn og klasse, markører i selektionsprocesser i forhold til elevernes muligheder for at få elev- eller lærepladser. Hvis vi sætter det lidt på spidsen, betyder det, at der er en gruppe elever, som vælger en uddannelse, men bliver fravalgt af uddannelsen, fordi de ikke kan få en elev- eller læreplads, og dette gælder i særlig grad mange unge fra etniske ikke-danske minoriteter (Nielsen & Jørgensen, 2013).

Som tidligere nævnt ligger den største del af frafaldet i overgangen fra grundforløb 2 til hovedforløbet og starten på et praktik- eller lærepladsforløb, og spørgsmålet er, om en del af dette frafald også har at gøre med, hvordan etnicitet kommer til betydning i de unges muligheder for at få en elev- eller læreplads, deres møde med oplæringsstedet og oplæringsstedets møde med de unge. Vi har tidligere været inde på, at et socialt netværk og opbakning og hjælp hjemmefra er afgørende for at gennemføre en uddannelse. I forhold til etniske minoritetsgrupper, står disse i mange tilfælde uden forældres

hjælp, ikke fordi de ikke vil, men fordi de ikke kan sproget eller mangler kendskab til kulturen på arbejdsmarkedet. De etniske minoriteter står derfor, udover deres etniske minoritetsudfordringer, også overfor udfordringer i forhold til deres socioøkonomiske niveau. Siden 2018 skal erhvervsskolerne, som nævnt, indgå aktivt og systematiske i det elev- og lærepladsopsøgende arbejde, og det kan derfor tænkes, at billedet i dag er ved at ændre sig. Under alle omstændigheder kalder det på ny og aktuel viden om særlig etnicitet, men også køn og klasses betydning i relation til elevernes muligheder for at få elev- eller lærepladser samt i overgangen til oplæringen.

Afrunding på elevernes klasse, køn og etnicitet

Elevernes klasse, køn og etnicitet, forståelse for hvem eleverne er, og hvad der motiverer dem, hvorfor de har valgt at uddanne sig indenfor et håndværk, er helt centrale opmærksomhedspunkter i forhold til at forebygge frafald og skabe en øget gennemførelse. Reviewstudiet har været omkring forskellige bidrags fund i forhold til elevernes klasse, køn og etnicitet, og et spor her har været, at en del af frafaldet kan forklares ud fra elevernes manglende faglige forudsætninger og motivation, knyttet til klasse, køn og etnicitet.

Erhvervsuddannelserne henvender sig til en bred målgruppe, fordi de mange forskellige erhvervsuddannelser rummer fagligheder med forskellige interesser, fælles er det dog alligevel at erhvervsuddannelserne historisk har været et valg for de bogligt svage elever. Der tegner sig et gennemgående billede af, at elevernes klasse udgør en årsagsforklaring på en øget risiko for frafald. De elever som søger ind på en erhvervsuddannelse, har i gennemsnit dårligere skoleerfaringer og faglig selvtillid, derudover har de oftere forældre med ingen eller en lav uddannelsesbaggrund. Dertil har eleverne oftere end andre ungdomsuddannelseselever personlige problemer og skoletræthed med i bagagen. Og der er derved tydelige sammenhænge mellem elevernes klasse og socioøkonomiske niveau og frafald.

En anden kategori, som træder frem som afgørende for elevernes mulighed for gennemførelse og risiko for frafald, er køn. Her har vi set hvordan bestemte køn vælger bestemte fagområder, og hvordan der er erhvervsuddannelser, som nærmest er monokønnede. Dette skaber normer og selvfølgeligheder, som producerer kønnede selektionsprocesser, som får nogen til at gennemføre og andre til at falde fra. Uddannelsesmiljøer vil i højere grad have en positiv effekt på elevernes gennemførelse ved en mere ligelig kønsfordeling, lyder budskabet her.

Flere af de bidrag som beskriver kategorien køn behandler også elevernes etnicitet, og her er konklusionen også, at etnicitet bør fremhæves og tydeliggøres i uddannelsessammenhænge, og elevernes etnicitet skal inddrages som et bidrag til at forstå deres oplevelse af meningsfuldhed i uddannelsen. Et manglende blik for dette vil risikere at reproducere stereotyper og ureflekterede opfattelser af etnicitet, hvilket medfører frafald. Et eksempel herpå handler om muligheden for at få en elev- eller læreplads, hvor der er en skævhed i fordelingen af de elever, som får hjælp til og dem som ikke gør. Her er unge med en anden etnisk baggrund i særlig grad udfordret.

Fælles for de tre kategorier er, at minoritetsgrupperne på den ene eller anden måde står i større risiko for at falde fra en erhvervsuddannelse. I mange tilfælde er det sådan, at kategorierne går på tværs,

og at de blander sig med hinanden. At du f.eks. er en ung dreng, som gerne vil være SOSU-medhjælper, eller du er en ordblind pige, som gerne vil være smed. Eller du måske er pige med anden etnisk baggrund på et mandsdomineret fagområde. Praksiseksemplerne er mange, men forskningen på området meget begrænset. Dette kalder på et fremtidigt forskningsbehov, der ud fra et intersektionelt perspektiv sætter fokus på krydsningerne mellem de forskellige kategorier, klasse og køn, eller etnicitet og betydningerne heraf i forhold til frafald og gennemførelse. Der tegner sig videre et behov for også at anlægge et mere helhedspræget syn på eleverne – ikke kun som elever på en erhvervsuddannelse, men som unge i gang med et ungdomsliv. En dybere forståelse af, hvem de unge er - som netop unge på en erhvervsuddannelse med forskellige køn, klasse og etnicitet og med forskellige drømme, forhåbninger, udfordringer og bekymringer til deres erhvervsuddannelsesliv og ungdomsliv. En viden, der vil kunne kaste nyt lys over de unges frafald- og gennemførelsesprocesser på deres uddannelse, og hvordan man som skole og oplæringssted kan arbejde på at uddanne flere af fremtidens dygtige faglærte.

LITTERATURLISTE

- Aarkrog, V. (2020). The standing and status of vocational education and training in Denmark. *Journal of Vocational Education and Training*, 72(2), 170-188. 10.1080/13636820.2020.1717586
- Aarkrog, V. (2022). The Significance of Learning Environment and Decision-Making for Enrolment in and Completion of VET: A Danish Case. In S. Billett, B. E. Stalder, V. Aarkrog, S. Choy, S. Hodge & A. H. Le (Eds.), *The Standing of Vocational Education and the Occupations It Serves* (pp. 265-285). Springer. 10.1007/978-3-030-96237-1_13
- Aarkrog, V., & Wahlgren, B. (2022). Goal Orientation and Decision-Making in Education. *Vocations and Learning*, 15(4), 71-86. <https://doi.org/10.1007/s12186-021-09278-0>
- Aarkrog, V., Wahlgren, B., Larsen, C. H., Mariager-Anderson, K., & Gottlieb, S. (2018). Decision-Making Processes Among Potential Dropouts in Vocational Education and Training and Adult Learning. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, 5(2), 111-129. 10.13152/IJRVET.5.2.2
- Andersen, S., Rod, M. H., Holmberg, T., Ingholt, L., Ersbøll, A. K., & Tolstrup, J. S. (2018). Effectiveness of the settings-based intervention Shaping the Social on preventing dropout from vocational education: a Danish non-randomized controlled trial. *BMC Psychology*, 6(45)10.1186/s40359-018-0258-8
- Bisgaard, J. (2018). *Praktikkens didaktik: Hvordan styrkes lærlinge og studerendes engagement og læring i praktik?* DPU, Aarhus Universitet.
- Bogetoft, P., & Wittrup, J. (2014). *Benchmark af erhvervsuddannelserne*. Unpublished manuscript.
- Bøje, J. D., Beck, S., & Winum, H. (2014). Learning to stay in school: Selection, retention and identity processes in a Danish vocational educational training programme of basic health and care. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 4(1), 1-16. 10.3384/njvet.2242-458X.14v4i1a5
- Brandt, L. I. (2013). *Social- og sundhedshjælperuddannelsen - den rette hylde?: et uddannelsessociologisk og livshistorisk perspektiv på frafald og gennemførelse af en erhvervsuddannelse*. Roskilde Universitet.
- Brown, R., & Katznelson, N. (2011). *Motivation i erhvervsuddannelserne: med eleverne ind i undervisningsrummet til faget, pædagogikken, lærerne og praktikpladsmanglen*. Erhvervsskolernes Forlag.
- Brown, R., Louw, A. V., & Katznelson, N. (2011). *Ungdom på erhvervsuddannelserne: Delrapport om valg, elever, læring og fællesskaber*. Erhvervsskolernes Forlag. Center for Ungdomsforskning, DPU, Aarhus Universitet.

- Dyssegaard, C. B., de Hemmer Egeberg, J., Nielsen, T. K., Steenberg, K. T., & Vestergaard, S. (2014). *Virkningsfuld undervisning, praktik og vejledning på erhvervsuddannelserne: En forskningskortlægning*. Dansk Clearinghouse for uddannelsesforskning, IUP, Aarhus Universitet.
- Ebbensgaard, A. H. B., & Murning, S. (2011). Læringslyst og læringsvilje - når den sociale baggrund bliver en barriere for uddannelse. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 135-151). Roskilde Universitetsforlag.
- Egelund, N., & Dyssegaard, C. B. (2020). Mulighederne for at styrke søgning og gennemførelse af erhvervsuddannelserne. *Kognition & Pædagogik*, 30(116), 6-14.
- Epinion, & DPU. (2020). *God praksis for undervisningsmiljøer på erhvervsuddannelserne*. Børne- og Undervisningsministeriet.
- EVA. (2013). *At falde fra eller til: Frafaldsanalyse for SOPU*. Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2017). *Evaluering af korte uddannelsesaftaler i erhvervsuddannelserne*. Danmarks Evalueringsinstitut.
- EVA. (2019). *Køn og uddannelsesvalg i 9. klasse: Unges veje mod ungdomsuddannelse*. Danmarks Evalueringsinstitut: https://www.eva.dk/sites/eva/files/2019-11/K%C3%B8n%20og%20uddannelsesvalg_endelig_261119.pdf
- EVA. (2021). *Elektivitet på erhvervsuddannelserne*. Danmarks Evalueringsinstitut.
- Grønborg, L. (2011). Fastholdelse igennem idræt og sundhed. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 49-66). Roskilde Universitetsforlag.
- Grønborg, L. (2013). One of the boys: Constructions of disengagement and criteria for being a successful student. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 26(9), 1192-1209.
- Grønborg, L. (2014). *Peer relations, student identity, and dropping out: A discussion of social dynamics and relational processes of dropout on a Danish VET school*. Department of Psychology and Behavioural Sciences, Aarhus University.
- Grønborg, L. (2015). "... It's like the immigrants stick together, the stupid ones, and the ones who want to learn something": dynamics of peer relations, social categories, and dropout in vocational educational training. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 28(5), 514-532. 10.1080/09518398.2014.933912
- Hersom, H., Andersen, O. D., Østergaard, J. T., & Allermann, G. (2019). *Stolthed i erhvervsuddannelserne: resultater af en undersøgelse*. Nationalt Center for Erhvervspædagogik.
- Hjort-Madsen, P. (2011). Skolekulturens selvfølgheder - når den daglige praksis får betydning for fastholdelse og frafald. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 169-184). Roskilde Universitetsforlag.

- Hjort-Madsen, P. (2012). *Deltagelsesmuligheder i erhvervsuddannelserne: Et kvalitativt studie af skolekulturer på tre erhvervsfaglige grundforløb*. Afhandlinger fra Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.
- Hutters, C., & Lundby, A. A. (2014). *Læring, der rykker: Læring, motivation og deltagelse – set fra elever og studerendes perspektiv*. Center for Ungdomsforskning.
- Hvitved, L. (2014). *Elevattituder på erhvervsuddannelserne*. Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.
- Ingholt, L., Sørensen, B. B., Andersen, S., Zinckernagel, L., Friis-Holmberg, T., Frank, V. A., Stock, C., Tjørnhøj-Thomsen, T., & Rod, M. H. (2015). How can we strengthen students' social relations in order to reduce school dropout? An intervention development study within four Danish vocational schools. *BMC Public Health; BMC Public Health*, 15(1), 502. 10.1186/s12889-015-1831-1
- Ingholt, L., Sørensen, B. B., Axel, E., & Frank, V. A. (2012). Rusmidler på teknisk skole: Forebyggelse, fællesskab og faglige rammer. *Nordisk Alkohol- & Narkotikatidskrift*, 29(5), 467-484.
- Jensen, A. W. (2011). Frafaldsbekæmpelse på Sosu - mikroniveauets betydning. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 33-48). Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, T. P., & Larsen, B. (2011a). Hvem falder fra - spiller skolen nogen rolle? In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 205-224). Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, T. P., & Larsen, B. Ø. (2011b). *Unge i erhvervsuddannelserne og på arbejdsmarkedet: Værdier, interesser og holdninger*. AKF Forlag.
- Jonasson, C. (2011). Fravær fra og i timerne. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 67-82). Roskilde Universitetsforlag.
- Jonasson, C. (2012). *Why stay? The development of student retention processes in everyday life in a Danish vocational school*. Department of Psychology and Behavioural Sciences, Aarhus University.
- Jonasson, C., Lauring, J., Bojesen, A. B., Kubovcikova, A., Normann, J., & Nielsen, K. (2014). *Fravær, engagement og socialt miljø på danske erhvervsskoler*. Aarhus Universitet: https://bss.au.dk/fileadmin/BSS/Aktuelt/rapport_fravaer.pdf
- Jørgensen, C. H. (2011a). *Dropout in VET – institutional selection and social exclusion*. Paper presented at Journal of Vocational Education and Training 9th International Conference, Oxford, United Kingdom. <http://www.jvetconferences.co.uk/index.asp>
- Jørgensen, C. H. (2011b). En historie om hvordan frafald blev et problem. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 13-31). Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, C. H. (2011c). *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Roskilde Universitetsforlag.

- Jørgensen, C. H. (2011d). Praktikpladsproblemets betydning for elevernes frafald og engagement. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 185-203). Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, C. H. (2012). Manglende ungdomsuddannelse: – årsager og løsninger. *Samfundsoekonomen*, 2012(2), 24-29.
- Jørgensen, C. H. (2014a). *The current state of the challenges for VET in Denmark*. Roskilde Universitet. Nord-VET. <http://nord-vet.dk/>
- Jørgensen, C. H. (2014b). Udfordringer for den arbejdsbaserede læring i erhvervsuddannelserne. In Henrik Kock (Ed.), *Lärande i arbetslivet – möjligheter och utmaningar : En vänbok til Per-Erik Ellström* (pp. 177-197). Linköpings universitet.
- Jørgensen, C. H. (2015). Some boys' problems in education: – what is the role of VET? *Journal of Vocational Education and Training*, 67(1), 62-77. 10.1080/13636820.2014.917694
- Jørgensen, C. H. (2016a). "Jeg er født med det i blodet": Drenges traditionelle uddannelsesvalg i en senmoderne tid. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 2016(1), 34-38.
- Jørgensen, C. H. (2016b). Challenges for Work-Based Learning in Vocational Education and Training in the Nordic Countries. In S. Bohlinger, U. Haake, C. H. Jørgensen, H. Toivainen & A. Wallo (Eds.), *Working and Learning in Times of Uncertainty: Challenges to Adult, Professional and Vocational Education* (pp. 159-171). Sense Publishers.
- Jørgensen, C. H. (2018). Inklusion i erhvervsuddannelse: institutionel selektion og eksklusion i elevfællesskaber. In S. B. Nielsen, S. H. Thingstrup, M. Brodersen & H. Hersom (Eds.), *Drenges og mænds inklusion på kønnede uddannelser* (pp. 61-84). Frydenlund Academic.
- Jørgensen, C. H., Koudahl, P., Nielsen, K., & Tanggaard, L. (2012). *Frafald og engagement*. Aalborg Universitet, Aarhus Universitet & Roskilde Universitet: https://psy.au.dk/fileadmin/Psykologi/Aktuelt/Rapport_frafald_og_engagementfin.pdf
- Katznelson, N. (2014). Eleverne og individuelle støtteordninger på erhvervsuddannelserne. In T. Størner, & K. H. Sørensen (Eds.), *Elever i erhvervsuddannelserne* (pp. 73-90). Forfatterne og Munksgaard.
- Katznelson, N., Louw, A. V., & Friche, N. (2018). *Ungdomskultur og ungdomsmiljø på erhvervsuddannelserne*. Center for Ungdomsforskning, Aalborg Universitet. <https://www.emu.dk/eud/ledelse/ledelsesudvikling-i-praksis-lip/samlede-vidensnotater-fra-lip-ledelsesudvikling-i>
- Lippke, L. (2011). Udfordringer til faglærerens professionelle identitet. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 99-116). Roskilde Universitetsforlag.
- Lippke, L. (2012a). "Who am I supposed to let down?": The caring work and emotional practices of vocational educational training teachers working with potential drop-out students. *Journal of Workplace Learning*, 24(7), 461-472. 10.1108/13665621211260972

- Lippke, L. (2012b). Fra erhvervsuddannelse til semiterapeutisk samtalerum – emotionelle handlinger som fastholdelsesgreb indenfor erhvervsuddannelsessystemet. *Psyke & Logos*, 33(1), 135-160.
- Lippke, L. (2013). *En erhvervsskole for alle? Professionelle deltagelsesformer og spændingsfelter mellem faglighed og omsorg*. Ph.d.
- Lippke, L., & Wegener, C. (2014). Pushing Boundaries while Maintaining Stability: Invisible Innovation in Education Practices. *Journal of Workplace Learning*, 26(6/7), 376-391.
- Louw, A. V. (2012). Erhvervsfaglig læring i et elevperspektiv. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 1(1), 41-49.
- Louw, A. V. (2013). *Indgang og adgang på erhvervsuddannelserne: Analyse af tømrerelevernes muligheder og udfordringer i mødet med faget, lærerne og de pædagogiske praksisser på grundforløbet*. Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU) Aarhus Universitet.
- Louw, A. V. (2015). *Mod en tættere kobling mellem skole og praktik: Erfaringer fra 21 forsøgs- og udviklingsprojekter på 18 erhvervsskoler*. Center for Ungdomsforskning, Aalborg Universitet. https://vbn.aau.dk/ws/portalfiles/portal/222229935/endelig_rapport_mod_en_t_ttere_kobling_mellem_skole_og_praktik_080415.pdf
- Louw, A. V. (2019). Det gode uddannelsesliv i praktikken på social- og sundhedshjælperuddannelsen, social- og sundhedsassistentuddannelsen og sygeplejerskeuddannelsen i Danmark.
- Louw, A. V., & Hansen, N. M. (2018). *Det gode uddannelsesliv i praktikken: Vidensnotat om praktikken på social- og sundhedshjælperuddannelsen, social- og sundhedsassistentuddannelsen og sygeplejerskeuddannelsen*. Forfatterne og Center for Ungdomsforskning.
- Louw, A. V., & Katznelson, N. (2015). Paradoxes in Danish Vocational Education and Training. *Nordic Studies in Education*, 35(2), 116-132. 10.18261/ISSN1891-5949-2015-02-04
- Louw, A. V., & Nielsen, K. T. P. (2021). Dannelse på lærepladsen: om mødet mellem unge og arbejdsmarkedet i erhvervsuddannelserne. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 2021(3)
- Louw, A. V., & Nygaard, B. B. (2019). *Instruktionsfilm på tømrergrundforløbet - Evaluering af elevers og læreres erfaringer med forsøg med instruktionsfilm på tømrergrundforløbets anden del (GF2)*. Center for Ungdomsforskning og forfatterne.
- Mariager-Anderson, K., Gottlieb, S., Wahlgren, B., & Aarkrog, V. (2020). *At blive på sporet: nye perspektiver og bæredygtige løsninger på uddannelsesfrafald for unge voksne*. DPU, Aarhus Universitet.
- Munk, M. D. (2011). Social sortering, frafald og manglende kvalifikationer blandt unge. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 225-244). Roskilde Universitetsforlag.

- Nielsen, K. T. P., Louw, A. V., & Katznelson, N. (2021). *Plads til at lære - på lærepladsen: Dannelse i mødet mellem unge og arbejdsmarkedet*. Aalborg Universitetsforlag. Ungdomsliv Nr. 11.
- Nielsen, K. (2011). Hvad siger den internationale forskning om frafald? In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 245-263). Roskilde Universitetsforlag.
- Nielsen, K. (2016). Engagement, conduct of life and dropouts in the Danish vocational education and training (VET) system. *Journal of Vocational Education and Training*, 68(2), 198-213. 10.1080/13636820.2015.1133694
- Nielsen, K., & Jørgensen, C. H. (2013). Frafald, omvalg eller fravalgt? *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 2013(3), 86-96.
- Nielsen, K., Jørgensen, C. H., Koudahl, P., Munk, M. D., Jensen, T. P., Tanggaard, L., Grønberg, L., Hvitved, L., Ingemann, L., Jonasson, C., & Lippke, L. (2013a). *Forskningsprojekt om fastholdelse af erhvervsskoleelever i det danske erhvervsuddannelsessystem - kort version*. Aarhus Universitet, Aalborg Universitet, Roskilde Universitet & KORA.
- Nielsen, K., Jørgensen, C. H., Koudahl, P., Munk, M. D., Jensen, T. P., Tanggaard, L., Grønberg, L., Hvitved, L., Ingemann, L., Jonasson, C., & Lippke, L. (2013b). *Slutrapport: Erhvervsskoleelever i det danske uddannelsessystem*. Aarhus Universitet, Aalborg Universitet, Roskilde Universitet & KORA.
- Nielsen, K., & Tanggaard, L. (2015). Dropping out and a crisis of trust. *Nordic Psychology*, 67(2), 154-167.
- Pedersen, M. S. (2011). Læringskultur og kulturel læring. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 153-167). Roskilde Universitetsforlag.
- Pedersen, M. S. (2013a). Billeder i hovedet: Etniske minoritetsdrengene i erhvervsuddannelse. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Drengene og maskuliniteter i ungdomsuddannelserne* (pp. 225-242). Roskilde Universitetsforlag.
- Pedersen, M. S. (2013b). *Ud af gråzonen. En afprøvning af gode råd og anbefalinger for arbejdet med udsatte drenge på de erhvervsfaglige uddannelser: Rapport fra aktionslæringsforløb*. Undervisningsministeriet.
- Præstmann Hansen, R. (2013). Håndens maskuline arbejde - problem og potentiale: Drengenes kønsforhandlinger på mekanikeruddannelsen. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Drengene og maskuliniteter i ungdomsuddannelserne* (pp. 87-102). Roskilde Universitetsforlag.
- Riis, M., Brodersen, A., & Rasmussen, C. L. (2019). *Skitse til en grænsekrydsningsdidaktik i erhvervsuddannelser: Med fokus på muligheder for at skabe samspil og sammenhæng gennem brug af informations- og kommunikationsteknologi*. Nationalt Center for Erhvervspædagogik.

- Riis, M. (2023). Didaktiske designprincipper for grænsekrydsning i vekseluddannelse: Med digitale grænseobjekter som udvidede handlemuligheder. *Learning Tech – Tidsskrift for Læremidler, Didaktik Og Teknologi*, (13), 100-125.
- Slottved, M., Jakobsen, M. L., Larsen, K. S., Peter Mortensen, N., Koudahl, P., Andersen, H. L., & Cuzulan, B. (2020). *Grundforløb på erhvervsuddannelserne tre år efter reformen*. VIVE.
- Slottved, M., Pedersen, R. T., Andreasen, A. G., & Nicolajsen, J. S. (2022). *Uddannelsesbarrierer: En analyse af 25-årige unges syn på barrierer og potentielle tiltag i uddannelsessystemet*. VIVE.
- Steno, A. M. (2015). *Ungdomsliv i en Uddannelsestid: Kønnede, klassede og tidsbundne driblerier i og mellem erhvervsuddannelser*. Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet. Afhandlinger fra Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.
- Steno, A. M. (2016). Om sociale fællesskabers svære betingelser på EUD. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 2016(4), 40-50.
- Tanggaard, L. (2011). En skoles håndtering af frafaldsproblematikken. In C. H. Jørgensen (Ed.), *Frafald i erhvervsuddannelserne* (pp. 83-98). Roskilde Universitetsforlag.
- Tanggaard, L. (2012). "Man er blevet til noget": om frafaldsforebyggelse i erhvervsuddannelserne. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 12(1), 51-59.
- Tanggaard, L. (2013). An exploration of students' own explanations about dropout in vocational education in a Danish context. *Journal of Vocational Education & Training*, 65(3), 422-439. 10.1080/13636820.2013.834956
- Tanggaard, L., & Wegener, C. (2012). *Idekatalog - Flere velfærdsuddannede i Nordjylland: en frafaldsanalyse af uddannelserne til sygeplejerske, radiograf, social- og sundhedshjælper og social- og sundhedsassistent*. Region Nordjylland.
- Wahlgren, B. (2017). Slutevaluering: Evaluering af fastholdelsestaskforcens samlede indsats. *Slut-evaluering* (pp. 34-59). Rambøll Management.
- Wahlgren, B., Aarkrog, V., Mariager-Anderson, K., Gottlieb, S., & Larsen, C. H. (2018). Unge voksnes beslutningsprocesser i relation til frafald: En empirisk undersøgelse blandt unge voksne i erhvervs- og almen voksenuddannelse. *NordYrk*, 8(1), 98-113. 10.3384/njvet.2242-458X.188198
- Wahlgren, B., & Gottlieb, S. (2020). Skal jeg blive eller holde op?: Unges beslutninger i relation til frafald i erhvervsuddannelserne. *Kognition & Pædagogik*, 30(116), 76-83.
- Wahlgren, B., & Mariager-Anderson, K. (2017). *Helhedsorienteret undervisning: evaluering af helhedsorienteret undervisning som pædagogisk værktøj på spor 2*. Rambøll Management.
- Warming, K. (2013). Men who stop caring: The exit of men from caring occupations. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3(4), 5-20.

Supplerende litteraturliste

- Aarhus Universitet (2021, 19. januar). Fastholdelse af erhvervsskoleelever i det danske erhvervsuddannelsessystem. Aarhus Universitet: <https://psy.au.dk/forskning/forskningsprojekter/fastholdelse-af-erhvervsskoleelever-i-det-danske-erhvervsuddannelsessystem>
- Aarkrog, V., & Wahlgren, B. (2020). *Videnskortlægning. Undervisningsmiljø i erhvervsuddannelserne*. DPU, Aarhus Universitet.
- Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32.
- Beck, S., & Ebbensgaard, A. B. (2009). *Mellem Bagenkop og Harboøre - Elevefortællinger fra danske udkanter*. Gymnasiepædagogik nr. 75. Odense: Syddansk Universitet.
- Bruselius-Jensen, M., Sørensen, N. U., & Katznelson, N. (2023). *Fællesskaber i ungdomslivet: Når de gør godt, og når de gør ondt* (1st ed.). Aalborg Universitetsforlag. Ungdomsliv Nr. 13.
- BUVM (2016). Trepartsaftale om tilstrækkelig og kvalificeret arbejdskraft i hele Danmark og praktikpladser: <https://www.uvm.dk/-/media/filer/uvm/udd/erhverv/pdf16/aug/160819-aftaletekst.pdf>
- BUVM (2018). *Frafald og fuldførelse på erhvervsuddannelserne*. Børne- & Undervisningsministeriet: <https://www.uvm.dk/-/media/filer/uvm/udd/erhverv/pdf18/aug/180830-fracald-paa-eud.pdf>
- BUVM (2020). *Trepartsaftale om flere lærepladser og entydigt ansvar*. Børne- & Undervisningsministeriet: <https://www.uvm.dk/-/media/filer/uvm/aktuelt/pdf20/nov/201121-trepartsaftale-om-flere-laerepladser-og-entydigt-ansvar.pdf>
- DEA (2022). *Optag og fuldførelse på erhvervsuddannelserne: Status anno 2022 på ambitionerne om at flere skal have en erhvervsuddannelse*. Tænketanken DEA, Center for viden om erhvervsuddannelser: <https://ceveu.dk/wp-content/uploads/sites/51/2022/12/optag-og-fuldfoerelse-paa-erhvervsuddannelserne-1.pdf>
- Eilenberg, J. Ø, Mortensen, H., Jensen, N. K., Ploug, A. Y., & Johannsen, A. M. (2022, november). Læringer fra indsatser rettet mod erhvervsuddannelserne. <https://www.datocms-assets.com/22590/1667894513-laeringer-fra-indsatser-rettet-mod-erhvervsuddannelserne.pdf>
- EVA (2022). *Aldersfordeling blandt elever på erhvervsuddannelserne*. Danmarks Evalueringsinstitut: <https://www.eva.dk/ungdomsuddannelse/aldersfordeling-blandt-elever-paa-erhvervsuddannelserne>
- Flarup, L. H., Greve, J., Søndergaard, N. M., Hjarsbech, P., Slottved, M., Friche, N., Larsen, K., Hjeremov, P., & Madsen, A. S. (2016). *Grundforløb på erhvervsuddannelserne inden reformen: Basemåling*. KORA & forfatterne.

- Görlich, A., Stentoft, M., & Katznelson, N. (2014). *Fra problemer til mirakler - unges forandrings- og læreprocesser i Skive Kommune*. Forfatterne og Center for Ungdomsforskning.
- Humlum, M. K., & Jensen, T. P. (2010). *Frafald på de erhvervsfaglige uddannelser. Hvad karakteriserer de frafaldstruede unge?* København: AKF Forlag.
- Jørgensen, C. H. (2008). Et dansk regime for overgang fra uddannelse til arbejde? In J. Olofsson, & A. Panican (Eds.), *Ungdomars väg från skola till arbetsliv: Nordiska erfarenheter* (pp. Bind 584, s. 53-130). Nordisk Ministerråd.
- Jørgensen, C. H. (2010). Frafald i de danske ungdomsuddannelser. In E. Markussen (Ed.), *Frafald i utdanning for 16-20 åringer i Norden* (pp. 63-90). København: Nordic Council of Ministers (TemaNord 2010:517).
- Jørgensen, C. H. (2013). *Drenge og maskuliniteter i ungdomsuddannelserne*. Roskilde Universitetsforlag.
- Katznelson, N., Pless, M., & Stenkjær, M. S. (2012). *Evaluering af Ungepakke II: De unges vej til ungdomsuddannelserne - uddannelsessystemets vej til de 95 pct.* DPU, Aarhus Universitet.
- Larsen, B., & Jensen, T. P. (2010). *Fastholdelse af elever på de danske erhvervsskoler*. København: AKF Forlag.
- Møller, B., Wegener, C., Rohwedder, A. N., Thomassen, A. O., & Dybdal, R. (2021). Uddannelse til ældrepleje: Et scoping review af læring i dansk social- og sundhedsuddannelse. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 11(2), 91-116.
- Murning, S. (2013). *Social differentiering, social mobilitet og klasserumskultur i de gymnasiale uddannelser*. København: DPU, Aarhus Universitet.
- Rambøll (2016). *En systematisk kortlægning af viden vedr. klare mål (EUD)*. Aarhus/København: Rambøll Management Consulting.
- Rambøll (2018). *Kortlægning. Styrket søgning og gennemførelse af EUD*. Aarhus/København: Rambøll Management Consulting.
- Rambøll & Qvartz (2018). *Indsatser til at øge søgning til og gennemførelse af EUD*. Aarhus/København: Rambøll Management Consulting.
- Rohwedder, A. N. (2021). *Pædagogisk ledelse – hvad er meningen? Et aktionsforskningsstudie af implementeringen af "observationer og feedback" på Randers Social- og Sundhedsskole*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Rumrill, P. D., Fitzgerald, S. M., & Merchant, W. R. (2010). Using scoping literature reviews as a means of understanding and interpreting existing literature. *Work*, 35(3), 399-404. <https://doi.org/10.3233/WOR-2010-0998>

Ulriksen, L., Murning, S., & Ebbensgaard, A. B. (2009). *Når gymnasiet er en fremmed verden. Elev-erfaringer – social baggrund – fagligt udbytte*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

APPENDIKS – SØGNINGS- PROCEDURE OG DATAGRUNDLAG FOR REVIEWSTUDIET

I dette bilag beskrives den søgningsprocedure, der har ligget til grund for reviewstudiet. Nærværende reviewstudie er udformet med inspiration fra reviewmetoden scoping review, som har til hensigt at organisere eksisterende forskning på et område og udpege de væsentligste kilder og typer af tilgængelig viden. Formålet med et scoping review kan være flere, men i vores tilfælde er metoden særlig interessant som en forundersøgelse eller et beslutningsgrundlag for efterfølgende forskning. Dette reviewstudie har dermed til formål at kortlægge publikationer med fokus på frafald, fastholdelse og gennemførelse inden for erhvervsuddannelsesområder og at give et overblik over de tematikker, der eksisterer indenfor dette felt. Yderligere har vi et ønske om at bidrage til at skabe grundlag for nye empiriske studier på det bredere felt indenfor erhvervsuddannelser.

Reviewstudiet er udformet ud fra følgende faser, som mange scoping reviews gør brug af (Arksey & O'Malley, 2005):

1. Identificer forskningsspørgsmål
2. Identificer relevante studier (definer søgekriterier og relevante databaser; manuel søgning i udvalgte tidsskrifter og referencelister samt indhente viden om eventuelt relevante studier fra aktører i feltet)
3. Udvælg studier (præciser forskningsspørgsmålet og in- og eksklusionskriterier)
4. Kortlæg data
5. Organiser, opsummer og præsenter data

Dette reviewstudie har fokus på frafald, fastholdelse og gennemførelse og har kun inkluderet studier med specifik interesse for erhvervsuddannelserne i de seneste 13 år. Reviewstudiets forskningsspørgsmål lyder: *Hvad ved vi i en dansk kontekst om frafald, fastholdelse og gennemførelse af unge elever på erhvervsuddannelserne i de sidste 13 år?*

Med udgangspunkt i forskningsspørgsmålet defineres reviewstudiets inklusions- og eksklusionskriterier. Inkluderede publikationer skal opfylde tre kriterier: (1) at konteksten for publikationen er danske erhvervsuddannelser, (2) at genstandsfeltet for publikationen er frafald, fastholdelse eller gennemførelse og (3) at omdrejningspunktet for publikationen er unge elever mellem 15-25 år. Således er publikationer, som omhandler ungdomsuddannelser generelt, hvor erhvervsuddannelser ikke er analyseret særskilt, ekskluderet, ligesom publikationer, der omhandler vejledning af udskolings-elever, arbejdsmiljø, voksenlærlinge eller underviserne på erhvervsuddannelserne, hvor der ikke er eksplicit fokus på frafald, fastholdelse eller gennemførelse blandt unge, er ekskluderet.

Søgestreng

Den indledende litteratursøgningsproces og identificering af relevante studier er udarbejdet i samarbejde med AAU-biblioteket, som har kvalificeret søgeord og søgestrategi. Der er foretaget litteratursøgninger på søgedatabasen Forskningsportalen (NORA). Forskningsportalen har eksisteret siden 2011 og benytter udelukkende publikationer fra danske forskningsinstitutioner. Dette betyder, at inkluderede bidrag har gennemgået en systematisk bearbejdningsproces og lever op til forskningsmæssige validitetskrav, der sikrer kvaliteten af data og fund. Der er lavet henholdsvis en dansk og en engelsk søgning med følgende søgestreng:

"elev* OR ung* OR lærling* OR studerende* AND erhvervsuddannelse* OR erhvervsskole* OR eud OR "erhvervsfaglige uddannelser" AND Frafald* OR Fastholdelse* OR gennemførelse**"

"trainee* OR student* AND "vocational education*" OR VET OR "vocational school*" OR "vocational training*" AND dropout* OR retention* OR completion* AND Denmark* OR Danish"

Der er yderligere foretaget en dansk søgning på Det Kongelige Biblioteks søgedatabase 'REX' med samme søgestreng, som blev brugt ved Forskningsportalen.

Søgestrengen er udarbejdet ud fra forskningsspørgsmålet i undersøgelsen og er derfor specifik. Det har medført, at undersøgelser, som ikke har frafald, fastholdelse eller gennemførelse som en del af deres keywords eller abstract, ikke har vist sig i vores litteratursøgningsresultater. På samme måde er udgivelser, som ikke hovedsageligt har fokus på erhvervsuddannelser, men f.eks. ungdomsuddannelse, ikke blevet inkluderet. En sådan søgning giver derfor visse begrænsninger, men har til gengæld meget struktur og giver god gennemsigtighed og sikrer at den litteratur, som kommer frem i søgningen, er udarbejdet af forskere og er peer reviewed. Vi finder det alligevel relevant, og det anbefales også fra metodelitteraturen (Arksey & O'Malley, 2005), at supplere med eksterne bidrag, hvor man f.eks. kan have "konsultation" med nøglepersoner inden for feltet. Ud fra en gennemgang af den litteratur, som vi fandt via den systematiske søgnings søgestreng, har vi identificeret udvalgte nøglepersoner⁴ for feltet. Disse nøglepersoner har gennem de seneste 13 år være gennemgående i adskillige publikationer om frafald, fastholdelse og gennemførelse af erhvervsuddannelserne, og vi har derfor gennemgået disse personers publikationer de seneste 13 år og suppleret med yderligere bidrag. Bidragene er gennemgået som den øvrige litteratur ved først at læse overskrift og abstract, og på den baggrund beslutte at inkludere eller ekskludere teksten. Herefter er teksten blevet gennemlæst, og på den baggrund blev det besluttet, om teksten skulle inkluderes eller ekskluderes. Udover ovenstående søgeproces er der foretaget en internetsøgning hos VIVE og EVA, med søgeordene "eud, frafald, fastholdelse, gennemførelse".

Reviewstudiet baserer sig på litteraturstudier med inklusion af en variation af kilder, herunder videnskabelige artikler, ph.d.-afhandlinger, rapporter, bøger og enkelte evalueringer. Eftersom

---

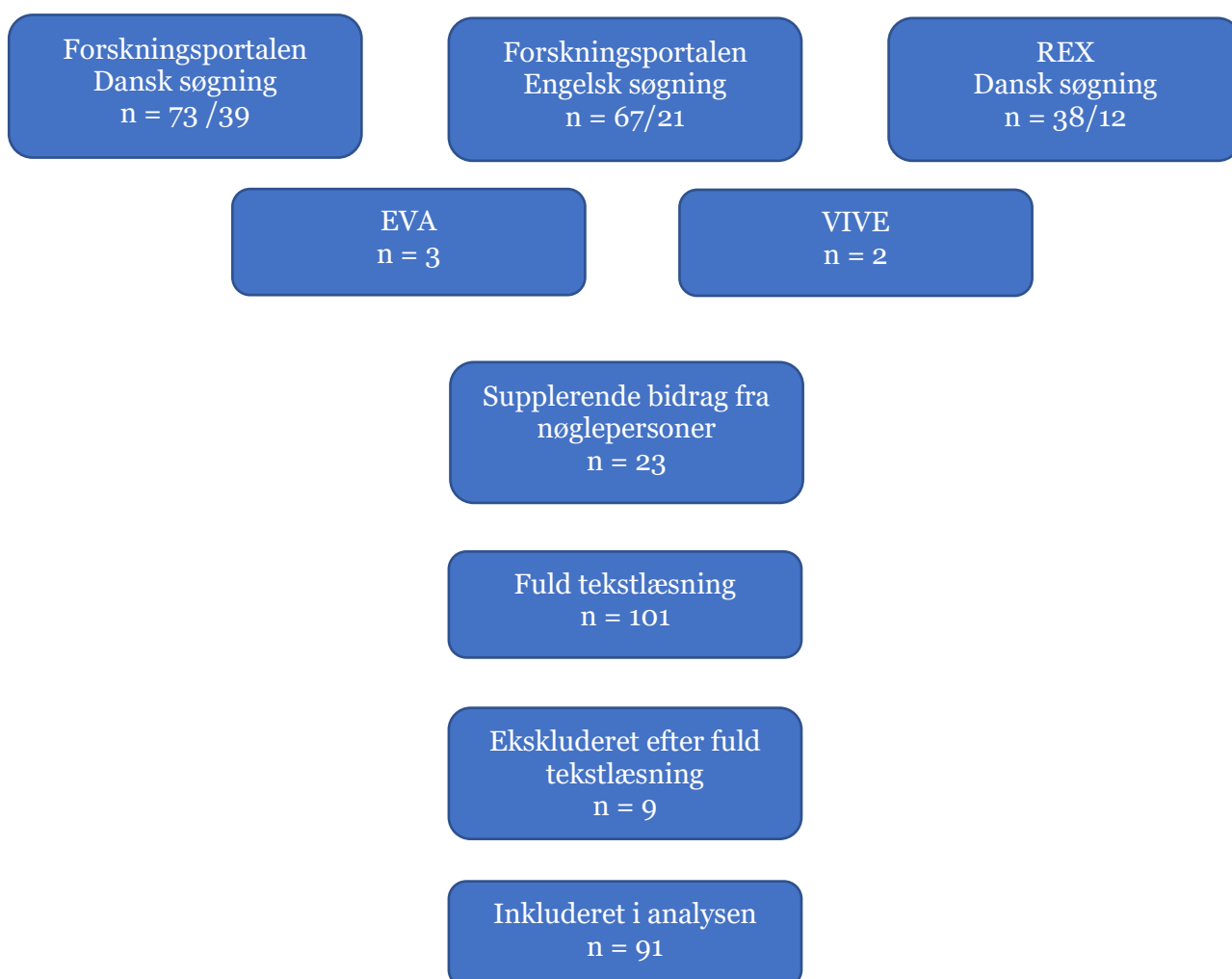
⁴ Aakrog, Vibe; Bisgaard, Jan; Brodersen, Anna; Duch, Henriette; Gottlieb, Susanne; Grønborg, Lisbeth; Hersom, Henrik; Hjort-Madsen, Peder; Jonasson, Charlotte; Jørgensen, Christian Helms; Lippke, Lena; Louw, Arnt; Nielsen, Klaus; Riis, Marianne; Rohwedder, Anne Birgitte; Steno, Anne Mia; Tanggaard, Lene; Wahlgren, Bjarne; Wegener, Charlotte

reviewstudiet har en dansk kontekst, er hovedvægten af bidragene udarbejdet på dansk eller skrevet af danske forfattere, som har udgivet tidsskrifter eller bogbidrag på engelsk, men med en dansk kontekst. Alle inkluderede bidrag er blevet gennemlæst og tematisk kodet ud fra reviewstudiets forskningsspørgsmål og har på den baggrund udformet reviewets tematikker.

Flowchart

Den samlede søgningsproces er repræsenteret i nedenstående flowchart. Processen bag flowchartet bestod i en bevægelse frem og tilbage mellem faserne, hvor læsningen af publikationer inspirerede til præcisering af reviewets inklusions- og eksklusionskriterier. Dette er i overensstemmelse med formen på et scoping review, hvor ønsket er at indkredse bredden af et felt frem for en detaljeret beskrivelse i dybden (Rumrill et al., 2010).

Oversigt over inkluderede bidrag

Tabel 1 nedenfor viser de 91 inkluderede publikationer i alfabetisk orden efter forfatterens navn. Oversigten indeholder desuden information om publikationens forskningstype og metode, samt hvilke erhvervsuddannelser publikationerne undersøger.

Tabel 1. Oversigt over reviewets publikationer

Nr.	Bidrag	Titel	Genre	Metode	EUD uddannelser
1	Aarkrog, V. (2019)	The Interrelation of General Education and VET	Artikel-bidrag til antologi	En gennemgang af forskningsbidrag på området, hvori det empiriske materiale består af mange forskellige forskningsbidrag samt policytekster, for at bidrage til et generelt blik på erhvervsuddannelserne, særligt i en dansk kontekst.	
2	Aarkrog, V. (2020)	The standing and status of vocational education and training in Denmark	Artikel	En gennemgang af forskningsområdet, hvori det empiriske materiale består af tidligere forskning, herunder artikler og rapporter, samt policy-dokumenter og kaster et blik på EUD-reformen fra 2014.	
3	Aarkrog, V. (2022)	The Significance of Learning Environment and Decision-Making for Enrolment in and Completion of VET: A Danish Case Goal Orientation and Decision-Making in Education	Artikel-bidrag til antologi	Data som (Epinion & DPU, 2020).	Som (Epinion & DPU, 2020).
4	Aarkrog, V. & Wahlgren, B. (2022)	Goal Orientation and Decision-Making in Education	Artikel	Data som (Mariager-Anderson et al., 2020).	Som (Mariager-Anderson et al., 2020).
5	Aarkrog, V., Wahlgren, B., Larsen, C. H., Mariager-Anderson, K., &	Decision-making processes among potential dropouts in vocational education and	Artikel	Data som (Mariager-Anderson et al., 2020) men består af dataene indsamlet i efteråret 2017, herunder surveys og interviews med 31 elever.	Som (Mariager-Anderson et al., 2020).

	Gottlieb, S. (2018)	training and adult learning			
6	Andersen, S., Rod, M. H., Holmberg, T., Ingholt L., Ersbøll, A. K., & Tolstrup, J. S. (2018)	Effectiveness of the settings-based intervention Shaping the Social on preventing dropout from vocational education	Artikel	Empirisk datamateriale bygger på et ikke-randomiseret kontrolleret forsøg på fire store erhvervsskoler, hvori der blev igangsat flere interventioner. Derudover indgik seks lignende kontrolskoler. Herudover benyttede de registerdata (n = 10.190). Derudover deltog 2396 elever i en survey omhandlende deres trivsel.	Tekniske og landbrugs-uddannelser.
7	Beck, S., Bøje, J. D. & Winum, H. (2014)	Learning to stay in school: Selection, retention and identity processes in a Danish vocational educational training programme of basic health and care	Artikel	Empirisk datamateriale bygger på et aktionsbaseret forskningsprojekt, hvori der er benyttet et etnografisk feltarbejde. De har foretaget deltagerobservationer, interviews med elever og lærere, fotografisk materiale, samtale og foretaget en survey om elevernes baggrund og præferencer.	En SOSU-skole.
8	Bisgaard, J. (2018)	Praktikkens didaktisk: Hvordan styrkes lærlinge og studerendes engagement og læring i praktikken?	Ph.d.-afhandling	Empirisk forskningsmateriale består af varierende casestudiers, semistrukturerede interviews og deltager-observation.	Otte forskellige praktiksteder: To mekaniklærlinge, to SOSU-hjælpelever og en elektrikerlærling, samt en bygningskonstruktørstuderende og to sygeplejerskestuderende.
9	Bogetoft, P. & Wittrup, J. (2014)	Benchmark af erhvervsuddannelserne	Notat/arbejdsrapport	Empirisk forskningsmateriale består af kvantitative registerdata, hvorefter der er udført en benchmarking analyse.	39 erhvervsskoler.
10	Brandt, L. I. (2013)	Social- og sundhedshjælperuddannelsen - den	Ph.d.-afhandling	Empirisk forskningsmateriale bestående af kvalitative interviews og observationsstudier.	SOSU-elever.

		rette hylde? Et uddannelsessociologisk og livshistorisk perspektiv på frafald og gennemførelse af en erhvervsuddannelse			
11	Brown, R. & Katznelson, N. (2011)	Motivation i erhvervsuddannelserne – Med eleverne ind i undervisningsrummet til faget, pædagogikken, lærerne og praktikpladsmangel	Rapport	Data som (Brown, R., Louw, A. V., & Katznelson, N., 2011).	Som (Brown, R., Louw, A. V., & Katznelson, N., 2011).
12	Brown, R., Louw, A. V., & Katznelson, N. (2011)	Ungdom på erhvervsuddannelserne - Delrapport om valg, elever, læring og fællesskaber	Delrapport	Empirisk forskningsmateriale bestående af kvantitative data (survey undersøgelse med 7000 eud-elever og kvalitative data (Interview med 51 elever, 26 lærere og 8 ledere, observationer af undervisning, samt workshops med elever).	Fire grundforløb: Bygge og anlæg, Mad til mennesker, Det merkantile grundforløb og Medieproduktion
13	Dyssegaard, C. B., de Hemmer Egeberg, J., Nielsen, T. K., Steenberg, K., & Vestergaard, S. (2014)	Virkningsfuld undervisning, praktik og vejledning på erhvervsuddannelserne: En forskningskortlægning	Review	Reviewet har form af en forskningskortlægning, hvori der er udformet systematiske søgninger, som herefter er screenet og inkluderet eller ekskluderet. I alt indgår 72 studier, hvoraf 48 er tildelt medium eller høj evidensvægt.	Alle indgangene til erhvervsuddannelserne (de daværende 12) indgår i de inkluderede studier.
14	Ebbensgaard, A. H. B & Murning, S. (2011)	Læringslyst og læringsvilje – når den sociale baggrund bliver en barriere for uddannelse	Artikelbidrag til antologi	Artiklen er forskningsmæssigt forankret i tre projekter (se Ulriksen, Murning & Ebbensgaard, 2009; Murning, 2013; Beck & Ebbensgaard, 2009).	
15	Egelund, N. &	Mulighederne for at styrke søgning og	Artikel	Empirisk forskningsmateriale bygger på to systematiske kortlægninger, som Rambøll har udarbejdet (Rambøll,	Uspecificeret i artiklen.

	Dyssegaard, C. B. (2020)	gennemførelse af erhvervsuddannelserne		<p>2016; 2018). Derudover har Rambøll sammen med Qvartz (2018) gennemført en praksiskortlægning indeholdende interviews, registeranalyse og surveys, som også indgår i artiklen.</p> <p>Den første kortlægning består af 83 inkluderede studier, hvoraf halvdelen var internationale og halvdelen var nordiske (Rambøll, 2016).</p> <p>Den anden kortlægning består af 46 inkluderede studier, hvoraf 28 var nordiske, mens 18 var internationale (Rambøll, 2018).</p> <p>Praksiskortlægningen (Rambøll & Qvartz, 2018) består af 300 interviews med elever, lærere, ledere og forvaltningsdirektører samt 22 forældreinterviews til elever på erhvervsskoler. Derudover er der gennemført surveys blandt 500 udskolingsledere og 98 skolechefer, samt en telefonisk survey til 73 % af alle UU-ledere i Danmark. Herudover indgår en registeranalyse med data fra Danmarks Statistik, STIL samt kommuner.</p>	
16	Epinion & DPU (2020)	God praksis for undervisningsmiljøer på erhvervsuddannelserne	Rapport	<p>Casestudie, men forud for dette indgår datamateriale fra en videnskortlægning udarbejdet af Aarkrog & Wahlgren (2020) samt en kvantitativ analyse baseret på eksisterende data om erhvervsuddannelserne samt elevtrivselsundersøgelsen fra 2018.</p> <p>Casestudiet er kvalitativt og omfatter 13 skoler, herunder 24 uddannelser, som er udvalgt på baggrund af lavt frafald samt høj score på trivselsindikatorer.</p> <p>Casestudiet består af casebesøg, herunder interviews med skoleledelsen, uddannelsesansvarlige, lærere og støttepersonale samt elever. Derudover er der</p>	<p>24 uddannelser fordelt på 13 skoler. Uddannelserne som inddrages er: Industrioperatør 2x VVS- og energi-uddannelsen Ernæringsassistent 2x Handelsuddannelse med specialer Mureruddannelsen Smedeuddannelsen</p>

				foretaget et netnografisk studie samt et mobiletnografisk studie.	<p>Tjeneruddannelsen Detailhandelsuddannelsen m. specialer Maskinsnedker Gartner Anlægsgartner Frisør Automatik- og procesuddannelsen Bager og konditoruddannelsen Teknisk designer Serviceassistent Gourmetslagter Procesoperatør Social- og sundhedsassistent Pædagogisk assistent Landbrugsuddannelsen Træfagenes byggeuddannelse</p> <p>Derudover inddrages flere andre uddannelser i det netnografiske og mobiletnografiske studie, som f.eks. kokkeuddannelsen og skilteteknikeruddannelsen.</p>
17	EVA (2013)	At falde fra eller til. Frafaldsanalyse for SOPU	Rapport	Empirisk forskningsmateriale bestående af kvalitative data (interviews med 30 elever, der var faldet fra i 2013 – eller som havde overvejet at stoppe på uddannelsen, fokusgruppe interviews med 10 uddannelseskonsulenter og	SOPU / SOSU.

				praktikvejledere, workshop med 21 pædagogiske medarbejdere på SOPU).	
18	EVA (2017)	Evaluering af korte uddannelsesaftaler i erhvervsuddannelserne	Rapport	<p>Det empiriske forskningsmateriale består af:</p> <p>En registerbaseret undersøgelse, som indeholder en kortlægning af korte uddannelsesaftaler med anvendt data fra STIL's databank. Der er yderligere koblet data fra den nationale trivselsundersøgelse der foreligger i den periode som undersøgelsen dækker over, samt oplysninger fra det komprimerede elevregister (KOTRE) i Danmarks Statistik.</p> <p>Kvalitativt data bestående af 9 interviews blandt oplæringsansvarlige i praktikvirksomhederne, fokusgruppeinterviews på 7 erhvervsskoler med cirka 40 elever med korte uddannelsesaftaler.</p> <p>Kvantitative data bestående af survey undersøgelse blandt praktikvirksomheder. 402 besvarelser blandt de udvalgte uddannelser.</p>	Frisøruddannelsen, Uddannelsen til personvognsmekaniker, smedeuddannelsen, træfagernes byggeuddannelse.
19	EVA (2021)	Elevtrivsel på erhvervsuddannelserne	Rapport	<p>Det empiriske forskningsmateriale består af:</p> <p>Kvantitativ forundersøgelse af udviklingen i scoren på elevtrivselsundersøgelsen fra 2015-2018 opdelt på institutioner, hovedområder og uddannelser.</p> <p>Kvalitativ forundersøgelse i form af screeningstelefoninterview med 12 erhvervsskoler udvalgt på baggrund af den kvantitative forundersøgelse.</p> <p>Registeranalyser af sammenhængen mellem elevtrivsel og frafald samt kvantitativ beskrivelse af elever, der scorer lavest på elevtrivselsundersøgelsen.</p> <p>Kvalitativ caseanalyse med case besøg på udvalgte erhvervsskoler samt supplerende telefoninterviews, herunder kvalitative interview med ledere, trivselsmedarbejdere, lærere og elever på</p>	<p>Ved den kvantitative forundersøgelse er undersøgelsen foretaget ud fra trivsel på de 20 største uddannelser (defineret ved flest elever).</p> <p>Ved den kvalitative forundersøgelse er der udvalgt 12 skoler ud fra skolens elevtrivselsundersøgelse.</p> <p>Ved de kvalitative caseanalyser er der foretaget interviews på</p>

				tekniske, merkantile og SOSU-uddannelser.	tekniske, merkantile og SOSU-uddannelser.
20	Grønborg, L. (2011)	Fastholdelse igennem idræt og sundhed	Artikelbidrag til antologi	Data som (Grønborg, 2014).	Som (Grønborg, 2014).
21	Grønborg, L. (2013)	One of the boys: Constructions of disengagement and criteria for being a successful student.	Artikel	Data som (Grønborg, 2014).	Som (Grønborg, 2014).
22	Grønborg, L. (2014)	Peer relations, student identity, and dropping out: A discussion of social dynamics and relational processes of dropout on a Danish VET school	Ph.d.-afhandling	Det empiriske forskningsmateriale er baseret på et feltarbejde, hvor forfatteren deltog på personvogsmekanikeruddannelsen under hele grundforløbets varighed i 30 uger. Hertil indgår 15 semistrukturerede interviews med eleverne, 5 med lærerne, 1 med skolelederen samt 1 med en vejleder.	Mekanikeruddannelsen
23	Grønborg, L. (2015)	"... It's like the immigrants stick together, the stupid ones, and the ones who want to learn something": dynamics of peer relations, social categories, and dropout in vocational educational training	Artikel	Data som (Grønborg, 2014).	Som (Grønborg, 2014).
24	Hersom, H., Andersen, O. D., Østergaard, J.T. & Allermann, G. (2019)	Stolthed i erhvervsuddannelserne: resultater af en undersøgelse	Rapport	Det empiriske forskningsmateriale består af interviews med elever (44), lærere (28) og ledere (10) på udvalgte erhvervsskoler. Herudover blev der foretaget deltagende observationer (12 dage) på skoler, samt deltagende observationer og interviews på Innovations Camps.	Smed, maler, bådebygger, tømrer, merkantil, skibsmontør, elektriker, kok, bager, SOSU(-hjælper og assistent),

					industrietekniker, automatik- tekniker.
25	Hjort-Madsen, P. (2011)	Skolekulturens selvfølgeligheder – når den daglige praksis får betydning for fastholdelse og frafald	Artikelbidrag til antologi	Data som (Hjort-Madsen, 2012). Der bliver i artiklen hentet eksempler fra deltagerobservationer fra grundforløbs undervisningssituationer.	Som (Hjort-Madsen, 2012).
26	Hjort-Madsen, P. (2012)	Deltagelsesmuligheder i erhvervsuddannelserne: et kvalitativt studie på tre erhvervsfaglige grundforløb	Ph.d.-afhandling	Ph.d.-afhandlingens data bygger på et etnografisk feltarbejde på tre erhvervsskoler, hvor der blev foretaget deltagende observationer samt interviews. I alt blev der foretaget 7 ugers observationsstudier, 26 elevinterviews samt to interviews med lærere.	Der blev undersøgt grundforløb: Mad til Mennesker Bygnings- og Brugerservice Handelsskolens Grunduddannelse (HG).
27	Hutters, C. & Lundby, A. (2014)	Læring, der rykker: Læring, motivation og deltagelse – set fra elever og studerendes perspektiv	Rapport	Det empiriske datamateriale består af feltbesøg på uddannelser, hvor undervisningen er observeret, og hvor der er udført fokusgruppeinterviews. 27 elever er interviewet.	Data- & Kommunikationsuddannelsen og Frisøruddannelsen.
28	Hvitved, L. (2014)	Elevattituder på erhvervsuddannelserne	Ph.d.-afhandling	Det empiriske forskningsmateriale består af kvalitative data, bestående af videoobservationer (159 timer), feltnoter samt interviews med lærere (11) og elever (23).	Frisøruddannelsen, mekanikeruddannelsen og bygningsmaleruddannelsen.
29	Ingholt, Sørensen, Andersen, Zinckernagel, Friis-Holmberg, Frank, Stock, Tjørnhøj-Thomsen, Rod (2015)	How can we strengthen students' social relations in order to reduce school dropout?: An intervention development study within four Danish vocational schools	Artikel	Det empiriske datamateriale er kvalitativt og består af interviews med 22 elever og hertil et feltarbejde med deltagende observation på fire erhvervsskoler i 40 dage. Dette inkluderede uformelle interviews og diskussionsmøder med ledere, lærere, vejledere og elever. Derudover blev der foretaget fire gruppeinterviews med studerende.	Træfagenes byggeuddannelse, murer, maler, elektriker, mekaniker, kok, mediegrafiker og skiltemager.
30	Ingholt, L., Sørensen, B. B., Axel,	Rusmidler på teknisk skole: Forebyggelse,	Artikel	Empirisk forskningsmateriale består af 22 kvalitative interviews med unge, som går eller har gået på en	Teknisk skole

	E. & Frank, V. A. (2012)	fællesskab og faglige rammer		erhvervsuddannelse på en teknisk skole. Ud fra disse er der udvalgt to cases, som artiklen analyserer.	
31	Jensen, A. W. (2011)	Frafaldsbekæmpelse på SOSU - Mikroniveauets betydning	Artikelbidrag til antologi	Det empiriske materiale er data fra en ph.d.-afhandling, hvor to SOSU-hold er fulgt gennem 14 måneders uddannelse. Der er foretaget observationer og interviews af holdene.	SOSU-området
32	Jensen, T. P. & Larsen, B. (2011)	Hvem falder fra – spiller skolen nogen rolle?	Artikelbidrag til antologi	Det empiriske materiale består af data fra de undersøgelser, AKT har gennemført (Humlum & Jensen, 2010; Larsen & Jensen 2010) til forskningsprojektet “Fastholdelse af elever i det danske erhvervsuddannelsessystem” (Jørgensen et al., 2012).	Som (Humlum & Jensen, 2010; Larsen & Jensen, 2010; Jørgensen et al., 2012).
33	Jensen, T. P. & Larsen, B. (2011)	Unge i erhvervsuddannelserne og på arbejdsmarkedet: Værdier, interesser og holdninger	Rapport	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på forløbsdatabasen PISA-L, som omfatter unge fra årgang 1984. De deltog i PISA i 2000, da de var 15 år gamle. Her blev bl.a. deres læsefærdigheder testet, og de besvarede et spørgeskema om deres skolegang og forældrebaggrund. Fire år senere – i 2004 – blev de bedt om at besvare et spørgeskema om valg af uddannelse, interesser i forhold til arbejdslivet, syn på og holdninger til uddannelse og om generelle livsværdier og holdninger. Derudover er der blevet tilkøbt registeroplysninger om elevernes forældre og de unges veje gennem uddannelsessystemet og ud på arbejdsmarkedet frem til og med 2008.	De daværende hovedindgange er undersøgt (Merkantil, Bygge og anlæg, Håndværk og teknik, Merkantil og transport mv, Teknologi og kommunikation, Jord til bord, Service og SOSU-hjælper, EUD i øvrigt).
34	Jonasson, C. (2011)	Fravær fra og i timerne	Artikelbidrag i antologi	Data som (Jonasson, 2012).	Som (Jonasson, 2012). Teknisk skole, helt konkret hentes eksempler fra indgangen “bil, fly og andre transportmidler”
35	Jonasson, C. (2012)	Why stay? The development of student retention processes in everyday life in	Ph.d.-afhandling	Det empiriske materiale baserer sig på otte måneders feltarbejde, hvor der er foretaget deltagerobservation og interviews på grundforløbshold.	Teknisk skole

		a Danish vocational school			
36	Jonasson, C., Lauring, L., Bojesen, A.B., Kubovcikova, A., Normann, J. & Nielsen, K. (2015)	Fravær, engagement og socialt miljø på danske erhvervsskoler	Rapport	Det empiriske materiale er baseret på en survey foretaget i 2012. Dataindsamlingen er et tværsnit fra mere end 3000 studerende i 280 klasser på 25 erhvervsskoler over hele Danmark.	Elever på grundforløb: Bil, fly og andre transportmidler, Bygge og anlæg, Bygnings- og brugerservice, Dyr, planter og natur, Krop og stil, Mad til mennesker, Medieproduktion, Produktion og udvikling, Strøm, styring og it, Sundhed, omsorg og pædagogik, Transport og logistik.
37	Jørgensen, C. H. (2011)	Dropout in VET – institutional selection and social exclusion	Artikel	Data som (Jørgensen (red), 2011; Jørgensen et al., 2012).	
38	Jørgensen, C. H. (2011)	En historie om hvordan frafald blev et problem	Artikelbidrag til antologi	Historik gennemgang og analyse af policy dokumenter på erhvervsuddannelsesområdet.	
39	Jørgensen, C. H. (red) (2011)	Frafald i erhvervsuddannelserne	Antologi	Det empiriske materiale udspringer af et større forskningsprojekt om “Fastholdelse af elever i det danske erhvervsuddannelsessystem” (Jørgensen et al., 2012), og indbefatter foreløbige resultater med en bred ramme af metoder, som det enkelte bidrag beskriver nærmere.	
40	Jørgensen, C. H. (2011)	Praktikpladsproblemets betydning for elevernes frafald og engagement	Artikelbidrag til antologi	Det empiriske materiale kommer fra på baggrund af et review omkring “frafald i de danske ungdomsuddannelser” (Jørgensen, C. H., 2010) og interviews med 50 elever på grundforløb og 25 elever fra skolepraktik.	
41	Jørgensen, C. H. (2012)	Manglende ungdomsuddannelse: årsager og løsninger	Artikel	Data som (Jørgensen (red), 2011), samt to nordiske projekter om overgang og frafald (se Jørgensen, 2008; 2010).	

42	Jørgensen, C. H. (2014)	The current state of the challenges for VET in Denmark	Rapport	Policy analyse.	
43	Jørgensen, C. H. (2014)	Udfordringer for den arbejdsbaserede læring i erhvervsuddannelserne	Kapitelbidrag til antologi	Historisk og samtids gennemgang af udfordringerne ved vekseluddannelserne.	
44	Jørgensen, C. H. (2015)	Some boys' problems in education: – what is the role of VET?	Artikel	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på data fra (Jørgensen et al., 2012), men har udvalgt to cases fra den større undersøgelse. Den første case baserede sig på individuelle interviews med 18 elever og 6 lærer, samt et gruppeinterview på 9 elever og 6 dages observation. Den anden case baserer sig på 12 interviews med elever fra en specialklasse, 2 lærere blev interviewet og 1 leder på skolen. Derudover blev der også foretaget deltagerobservationer af specialklassen i 2 dage.	Som (Jørgensen et al., 2012), men hvor handelsskolen er udvalgt i den konkrete artikel.
45	Jørgensen, C. H. (2016)	Challenges for work-based learning in vocational education and training in the nordic countries	Artikelbidrag til antologi	Data som (Jørgensen et al., 2012; Jørgensen, 2010).	
46	Jørgensen, C. H. (2016)	”Jeg er født med det i blodet” - Drenges traditionelle uddannelsesvalg i en senmoderne tid	Artikel	Det empiriske materiale udspringer ved et større forskningsprojekt omkring drenges forhold til uddannelse støttet af Velux Fonden (Dribleprojektet, www.drible.dk). Datamaterialet består af interviews med 93 elever fra tre erhvervsskoler og et gymnasium (se Jørgensen, 2013).	
47	Jørgensen, C. H. (2018)	Inklusion i erhvervsuddannelserne: Institutionel selektion og eksklusion i elevfællesskab. (I dreng og mænds inklusion på	Artikelbidrag til antologi	Data som (Jørgensen, 2016; Jørgensen et al., 2012).	

		kønnede uddannelser)			
48	Jørgensen, C. H., Koudahl, P., Nielsen, K., & Tanggaard, L. (2012)	Frafald og engagement	Rapport	<p>Det empiriske materiale kommer fra forskningsprojektet ”Retention of Vocational Students in the Danish VET System” eller ”Fastholdelse af elever i det danske erhvervsuddannelsessystem”.</p> <p>Kvantitative data består af elevers registerdata og en benchmark analyse.</p> <p>Kvalitative data består af interviews med 108 erhvervsskoleelever, hvoraf 52 elever blev geninterviewet, 30 lærere og 10 skoleledere fra otte udvalgte skoler.</p> <p>Elevgruppen er udvalgt på frafaldstruede elever. Målet med udvælgelsen var, at omkring tre fjerdele af interviewpersonerne skulle være fra etniske minoriteter, minoritetskøn, splittede familier/bor alene eller er på anden måde socialt og psykisk udsatte.</p>	Seks tekniske skoler og to handelsskoler.
49	Katznelson, N. (2014)	Eleverne og individuelle støtteordninger på erhvervsuddannelserne	Bidrag til antologi	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på en tidligere undersøgelse fra Center for Ungdomsforskning (se Katznelson, Pless & Stenkjær, 2012).	Ungdomsudannelser generelt og ved artiklen særskilt EUD.
50	Katznelson, N, Louw, A. V. & Friche, N. (2018)	Ungdomskultur og ungdomsmiljø på erhvervsuddannelserne	Vidensnotat	Et vidensnotat hvori forfatterne ud fra tidligere forskning bidrager med perspektiver på ungdomsmiljøet på erhvervsuddannelserne.	
51	Lippke, L. (2011)	Udfordringer til faglærerens professionelle identitet - ”Det her har jo med det sociale at gøre, og hvad ved jeg om det?”	Artikelbidrag til antologi	Data som (Lippke, 2013).	Grundforløbet Bil, fly og andre transportmidler.
52	Lippke, L. (2012)	”Who am I supposed to let down?”: The caring work and emotional	Artikel	Data som (Lippke, 2013).	Som (Lippke, 2013).

		practices of vocational educational training teachers working with potential drop-out students			
53	Lippke, L. (2012)	Fra erhvervsuddannelse til semiterapeutisk samtalerum – emotionelle handlinger som fastholdelsesgreb indenfor erhvervsuddannelsessystemet	Artikel	Data som (Lippke, 2013).	Som (Lippke, 2013).
54	Lippke, L. (2013)	En erhvervsskole for alle? Professionelle deltagelsesformer og spændingsfelter mellem faglighed og omsorg	Ph.d.-afhandling	Ph.d.-afhandlingen bygger på et etnografisk feltarbejde, hvori forskeren har fulgt lærere på forskellige grundforløb fra august 2010 til februar 2011. Det kvalitative datamateriale består af observationer, interviews, dokumentanalyse samt hverdagsamtaler. I alt er der foretaget 18 interviews (12 med lærere og 6 med elevcoaches).	Grundforløb på indgangene: bil, fly og andre transportmidler, mad til mennesker, produktion og udvikling samt strøm, styring og it.
55	Lippke, L. & Wegener, C. (2013)	Pushing Boundaries while Maintaining Stability: Invisible Innovation in Education Practices	Artikel	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på to etnografiske feltstudier. Det ene er (Lippke, 2013). Det andet feltstudie er kvalitativt og består af 16 interviews med lærere, studentervejledere, konsulenter og ledere. Derudover er der foretaget observationer på skolen samt i ældreplejen, hvor de studerende var i lære.	Teknisk erhvervsskole Social- og sundhedsskole
56	Louw, A. V. (2012)	Erhvervsfaglig læring i et elevperspektiv	Artikel	Data som (Louw, 2013).	Som (Louw, 2013).
57	Louw, A. V. (2013)	Indgang og adgang på erhvervsuddannelserne: Analyse af tømrerelevernes muligheder og udfordringer i mødet	Ph.d.-afhandling	Antropologisk inspireret kvalitativ undersøgelse bestående af et etnografisk feltarbejde, hvor forfatteren lod sig indskrive på grundforløbet indenfor træfagenes byggeuddannelse (tømrer), navnlig bygge og anlæg, og deltog som elev i de 5 uger det varede (25 feltdage).	Træfagenes byggeuddannelse (tømrer).

		med faget, lærerne og de pædagogiske praksisser på grundforløbet		Herudover indgår to kortere observationsstudier på to andre erhvervsskoler i afhandlingen.	
58	Louw, A. V. (2015)	Mod en tættere kobling mellem skole og praktik: Erfaringer fra 21 forsøgs- og udviklingsprojekter på 18 erhvervsskoler	Rapport	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på 23 kvalitative interviews med undervisere, projektledere, uddannelsesledere, praktikvejledere og projektkoordinatorer. Derudover er skolerne afrapporteringer af udviklingsprojekterne inddraget som grundlag for rapporten.	5 SOSU-skoler, 6 handelsskoler og 7 tekniske skoler.
59	Louw, A. V. & Hansen, N. M. (2018)	Det gode uddannelsesliv i praktikken	Vidensnotat	Vidensnotatet bygger på et litteraturstudie, hvori der gennem systematiske søgninger, herunder screening og eksklusioner, er inddraget 75 studier.	Social- og sundhedshjælperuddannelsen Social- og sundhedsassistentuddannelsen Sygeplejerskeuddannelsen.
60	Louw, A. V. & Katznelson, N. (2014)	Mellem fastholdelse og uddannelse: Om elevernes møde med erhvervsuddannelserne	Artikelbidrag til antologi	Data som (Louw, 2013), samt et andet studie, hvis forskningsmateriale er baseret på kvalitativt feltarbejde med 20 interviews med unge, to forskergruppeinterviews med 14 unge og observationer fra to læringsituationer (se Görlich et al., 2014).	Som (Louw, 2013), samt unge fra ungdomsuddannelser herunder EUD.
61	Louw, A. V. & Katznelson, N. (2015)	Paradoxes in Danish Vocational Education and Training	Artikel	Forskningsartiklen bygger på to tidligere studier, hvoraf det ene er (Louw, 2013). Det andet studie bygger på kvalitativt datamateriale, hvor 20 unge, heraf 6 erhvervsuddannelseselever, blev observeret i én dag, fire gange om året gennem en treårig periode (2012-2015). Datamaterialet består dermed af deltagende observationer, feltnoter samt uformelle samtaler med lærere og studerende.	Som (Louw, 2013), og det andet studie er uspecificeret.
62	Louw, A. V. & Nielsen, K. T. P. (2021)	Dannelse på lærepladsen: om mødet mellem unge på erhvervsuddannelserne	Artikel	Data som (Nielsen, Louw & Katznelson, 2021).	Som (Nielsen, Louw & Katznelson, 2021).

63	Louw, A. V. & Nygaard, B. B. (2019)	Instruktionsfilm på tømrergrundforløbet - Evaluering af elevers og læreres erfaringer med forsøg med instruktionsfilm på tømrergrundforløbets anden del (GF2)	Rapport	<p>En evaluering af brugen af instruktionsfilm.</p> <p>Det empiriske forskningsmateriale bygger på både kvalitative og kvantitative data. Dataene bestod af to spørgeskemaundersøgelser, hvoraf den ene besvarede eleverne (n=115), mens lærerne (n=13) besvarede den anden. Samtidig blev der foretaget kvalitative interviews med syv lærere samt 20 elever. Derudover blev der foretaget observationer af undervisning i værkstedet samt teoriundervisning på de tre skoler, der indgik i projektet.</p>	Tømrergrundforløbet på tre skoler: NEXT, Mercantec og TECH Aalborg College.
64	Mariager-Anderson, K., Gottlieb, S., Wahlgren, B. & Aarkrog, V. (2020)	At blive på sporet: nye perspektiver og bæredygtige løsninger på uddannelsesfrafaldet for unge voksne	Rapport	<p>Treårigt forskningsprojekt fra 2017-2019. Empirisk materiale består af både kvantitative og kvalitative data, herunder:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tre forskningscirkler - fem interviewrunder med elever/kursister (132 interviews) - to interviewrunder med praktikere på skolerne - to longitudinelle surveys (364 elever) - tre omgange beskrivelser udarbejdet af skolerne 	<p>6 erhvervsskoler:</p> <ul style="list-style-type: none"> - SOSU H - SOSU Østjylland - U/Nord - Campus Vejle - Køge Handelsskole - ZBC <p>Herudover 8 voksenuddannelsescentre (HF & VUC).</p>
65	Munk, M. D. (2011)	Social sortering, frafald og manglende kvalifikationer blandt unge	Artiklbidrag til antologi	Historisk gennemgang af udviklingen af frafald på erhvervsuddannelserne.	
66	Munk, M. D., Bohn, L. & Baklanov, N. (2014)	Grundforløbspakker og frafald på danske erhvervsskoler	Bog	<p>Det empiriske forskningsmateriale består både af kvalitative og kvantitative data, og består af to større dataundersøgelser.</p> <p>Forud for undersøgelserne er der udført en registerbaseret analyse med fokus på elevers frafaldsmønstre fra 1990-2010.</p>	Tekniske erhvervsskoler (undersøgelsen nævner herunder uddannelser som smed, automekaniker, snedker, tømrer, maler, murer, VVS-montør,

				<p>Den første dataundersøgelse bestod af interviews samt besøg på 18 skoler. Herudover blev 17 skoler kontaktet telefonisk. 35 af Danmarks daværende 37 erhvervsskoler (som har erhvervsuddannelser indenfor det tekniske område) er dermed kontaktet i undersøgelsen.</p> <p>Den anden dataundersøgelse bestod af fire runders indhentning af UNI-C data.</p>	elektriker, frisør, slagter, kok, m.fl.).
67	Nielsen, K. T. P., Louw, A. V. & Katznelson, N. (2021)	Plads til at lære – på lærepladsen. Dannelse i mødet mellem unge og arbejdsmarkedet	Bog	Det empiriske datagrundlag er kvalitativt og består af interviews samt virksomhedsbesøg. I alt er 24 unge blevet interviewet, mens 15 virksomheder er besøgt, hvoraf der på disse besøg er blevet talt med virksomhedsrepræsentanter samt en eller flere lærlinge.	Der er besøgt virksomheder med tilknytning til følgende erhvervsuddannelser: Elektriker, grafisk tekniker, bygningsnedker/tømrer, murer, entreprenør- og landbrugsmaskinuddannelsen, autolakerer, industritekniker, kontoruddannelsen med specialer og detailhandelsuddannelsen med specialer.
68	Nielsen, K. (2011)	Hvad siger den internationale forskning om frafald?	Artikelbidrag til antologi	En gennemgang af forskningsbidrag på området, hvori det empiriske materiale består af mange forskellige, særligt internationale forskningsbidrag for at perspektivere det danske erhvervsskolesystem med udlandet.	
69	Nielsen, K. (2016)	Engagement, conduct of life and dropouts in the Danish vocational education and	Artikel	Data som (Jørgensen et al., 2012).	Som (Jørgensen et al., 2012).

		training (VET) system			
70	Nielsen, K. & Jørgensen, C. H. (2013)	Frafald, omvalg eller fravalgt?	Artikel	Data som (Jørgensen et al., 2012).	Som (Jørgensen et al., 2012).
71	Nielsen, K. & Tanggaard, L. (2015)	Dropping out and a crisis of trust	Artikel	Data som (Jørgensen et al., 2012).	Som (Jørgensen et al., 2012).
72	Nielsen, K., Jørgensen, C.H., Koudahl, P., Munk, M.D., Jensen, T.P., Tanggaard, L., Grønberg, L., Hvitved, L., Ingemann, L., Jonasson, C., Lippke, L. (2013)	Forskningsprojekt om fastholdelse af erhvervsskoleelever i det danske uddannelsessystem – kort version	Rapport	Data som (Jørgensen et al., 2012).	Som (Jørgensen et al., 2012).
73	Nielsen, K., Jørgensen, C. H., Koudahl, P., Munk, M. D., Jensen, T. P., Tanggaard, L., Grønberg, L., Hvitved, L., Ingemann, L., Jonasson, C., & Lippke, L. (2013)	Slutrapport: Erhvervsskoleelever i det danske uddannelsessystem	Rapport	Data som (Jørgensen et al., 2012).	Som (Jørgensen et al., 2012).
74	Pedersen, M. S. (2011)	Læringskultur og kulturel læring	Artikelbidrag til antologi	Det empiriske materiale baserer sig på "Levnedsmiddelprojektet", som var et samarbejde mellem tre erhvervsskoler	

				og havde til formål at nedbringe frafald via særligt tilrettelagt grundforløbspakker.	
75	Pedersen, M. S. (2013)	Billeder i hovedet: Etniske minoritetsdrenge i erhvervsuddannelse	Artikelbidrag til antologi	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på interviews med etniske minoritetsdrenge i en hg-klasse på en handelsskole og observationer af undervisning i klassen.	Handelsskole. Det merkantile område.
76	Præstmann Hansen, R. (2013)	Håndens maskuline arbejde - problem og potentiale: Drenge kønsforhandlinger på mekanikeruddannelsen	Artikelbidrag til antologi	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på forfatterens ph.d.-afhandling, som består af et feltarbejde på mekanikeruddannelsens grundforløb. Over en periode på otte måneder er der foretaget deltagerobservationer på to forløb og 15 interviews med eleverne.	Mekanikeruddannelsen
77	Riis, M. (2023)	Didaktiske designprincipper for grænsekrydsning i vekselluddannelse: Med digitale grænseobjekter som udvidede handlemuligheder	Artikel	Gennemgang af forskningsbidrag på området, hvori det empiriske materiale består af mange forskellige forskningsbidrag.	
78	Riis, M., Brodersen, A. & Rasmussen, C. L. (2019)	Skitse til en grænsekrydningsdidaktik i erhvervsuddannelser: Med fokus på muligheder for at skabe samspil og sammenhæng gennem brug af informations- og kommunikationsteknologi.	Rapport	Kvalitativt casestudie, hvori der er gennemført 20 forskellige interviews (enkelt- og gruppeinterviews) med i alt 35 deltagere. Herudover er der udført observationer på tre erhvervsskoler.	Tre forskellige erhvervsskoler, indenfor hhv. det tekniske, det merkantile og det social-sundhedsfaglige område.
79	Slottved, M., Jacobsen, M. L., Larsen, K. S., Mortensen, N. P., Koudahl, P.,	Grundforløb på erhvervsuddannelserne tre år efter reformen	Rapport	Det empiriske forskningsmateriale er kvantitativt og består af en surveyundersøgelse blandt elever på grundforløbet, lærere samt ledere. I alt deltog 4.152 elever, 1922 lærere samt 88 ledere i undersøgelsen.	Alle fire hovedområder er repræsenteret, men de specifikke uddannelser er ikke oplyst.

	Andersen, H. L., & Cuzulan, B. (2020)			Spørgeskemaet baserer sig delvist på tidligere spørgeskema inden reformen i 2015 (se Flarup et al., 2016).	
80	Slottved, M., Pedersen, R. T., Andreasen, A. G., & Nicolajsen, J. S. (2022)	Uddannelsesbarrierer: En analyse af 25-årige unges syn på barrierer og potentielle tiltag i uddannelsessystemet	Rapport	Empirisk forskningsmateriale består af en kvantitativ survey-undersøgelse, hvori 4.152 unge har medvirket. Denne indgår som en del af Årgang 95-undersøgelsen, hvor unge født i 1995 er blevet interviewet via spørgeskema gentagne gange i løbet af deres liv. Rapporten baserer sig på den 7. runde af Årgang 95-undersøgelsen, hvor de unge er fyldt 25 år.	Omfatter ungdomsuddannelserne, hvori erhvervsuddannelserne indgår.
81	Steno, A. M. (2015)	Ungdomsliv i en Uddannelsestid: Kønnede, klasse og tidsbundne driblerier i og mellem erhvervsuddannelser	Ph.d.-afhandling	Det empiriske forskningsmateriale baserer sig på et feltarbejde med deltagerobservation, hvor forfatteren selv var indskrevet som elev, og efterfølgende interviews med elever i en periode på 2 år.	Grundforløbshold på automekaniker og gastronomi.
82	Steno, A. M. (2016)	Om sociale fællesskabers svære betingelser på EUD	Artikel	Data som (Steno, 2015).	Som (Steno, 2015).
83	Tanggaard, L. (2011)	En skoles håndtering af frafaldsproblematikken. "Det er ligesom, vi bare alle er en stor familie"	Artikelbidrag til antologi	Data som (Jørgensen et al., 2012).	Artiklen har specifikt fokus på en klasse på en handelsskole.
84	Tanggaard, L. (2012)	"Man er blevet til noget": om frafaldsforebyggelse i erhvervsuddannelserne	Artikel	Data som (Jørgensen et al., 2012). Helt konkret fra et interview med en enkelt elev.	
85	Tanggaard, L. (2013)	An exploration of students' own explanations about dropout in vocational education in a danish context	Artikel	Data som (Jørgensen et al., 2012).	Som (Jørgensen et al., 2012).

86	Tanggaard, L. & Wegener, C. (2012)	Flere velfærdsuddannede i Nordjylland: en frafaldsanalyse af uddannelserne til sygeplejerske, radiograf, social- og sundhedshjælper og social- og sundhedsassistent. Region Nordjylland.	Rapport	Det empiriske forskningsmateriale er baseret på 25 interviews, 20 timers feltobservationer af aktiviteter på uddannelsesinstitutionerne, workshops med elever og repræsentanter fra skolerne.	SOSU, samt sygeplejerske- og radiografuddannelsen
87	Wahlgren, B. (2017)	Slutevaluering: Evaluering af fastholdelsestaskforccens samlede indsats	Rapport	En kombineret effekt- og virkningsevaluering af Fastholdelsestaskforccens indsats på 47 erhvervsskoler. Effektanalysen er kvantitativ og består af forskelligt kvantitativt datamateriale, fx registerdata. Virkningsevalueringen er kvalitativ og består af caserapporter, baseret på observationer af undervisning samt interviews med elever, lærere og ledere, selvevalueringer fra skolerne samt logbøger fra ledere, lærere og elever.	47 erhvervsskoler.
88	Wahlgren, B., Aarkrog, V., Mariager-Anderson, K., & Gottlieb, S. (2018)	Unge voksnes beslutningsprocesser i relation til frafald: En empirisk undersøgelse blandt unge voksne i erhvervs- og almene voksenuddannelser	Artikel	Data som (Mariager-Anderson et al., 2020).	Som (Mariager-Anderson et al., 2020).
89	Wahlgren, B. & Gottlieb, S. (2020)	Skal jeg blive eller holde op? Unges beslutninger i relation til frafald i erhvervsuddannelserne	Artikel	Data som (Mariager-Anderson et al. 2020). I denne artikel benyttes primært data fra den anden survey.	Som (Mariager-Anderson et al., 2020).
90	Wahlgren, B. &	Helhedsorienteret	Rapport	Data som (Wahlgren, 2017), men dog i mindre skala.	8 erhvervsskoler.

	Mariager-Anderson, K. (2017)	undervisning: Evaluering af helhedsorienteret undervisning som pædagogisk værktøj på spor 2		Effektanalysen er baseret på samme kvantitative data som Wahlgren (2017), mens virkningsevalueringen fokuserer på den helhedsorienterede undervisning, hvoraf der er benyttet caserapporter herunder interviews og observationer af elever, lærere og ledere samt selvevalueringer fra henholdsvis 4 og 3 implementeringsskoler.	
91	Warming, K. (2013)	Men who stop caring: The exit of men from caring occupations	Artikel	Det empiriske forskningsmateriale består af kvalitative interviews med 11 mænd, som arbejder eller har arbejdet indenfor et kvindedomineret erhverv, eller er droppet ud af social- og sundhedshjælperuddannelsen.	Social- og sundhedshjælper Pædagog Sygeplejerske